

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BURSA İLİ ÖRNEĞİNDE İÇ GÖÇ
HAREKETLERİNDE İSTİHDAMA
DUYARLILIK**

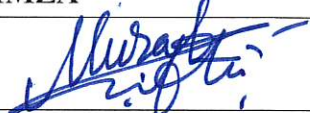
OĞUZ ÇOLAK

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MURAT ÇİFTÇİ

EDİRNE 2019

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Oğuz ÇOLAK tarafından hazırlanan **Bursa İli Örneğinde İç Göç Hareketlerinde İstihdama Duyarlılık** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-20 maddeleri uyarınca **16.04.2019** günü saat **15.00** 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *Kabul edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

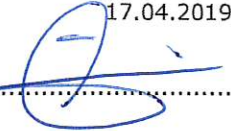
JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç. Dr. Murat Çiftçi	Kabul edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi İskender Günüş	Kabul edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Aygül ÇOLAK	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10244575
Yazar Adı / Soyadı	OĞUZ ÇOLAK
T.C.Kimlik No	24583727390
Telefon	552553163
E-Posta	oguz-colak@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Bursa İli Örneğinde İç Göç Hareketlerinde İstihdama Duyarlılık
Tezin Tercümesi	Sensitivity to Employment in Internal Migration Movements in the Case of Bursa Province
Konu	Şehircilik ve Bölge Planlama = Urban and Regional Planning ; Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri = Labour Economics and Industrial Relations ; Demografi = Demography
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	110
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. MURAT ÇİFTÇİ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

17.04.2019
İmza:

Tezin Adı: Bursa İli Örneğinde İç Göç Hareketlerinde İstihdama Duyarlılık

Hazırlayan: Oğuz ÇOLAK

ÖZET

Sanayi İnkılabına kadar iç göç sınırlı ve geçici özelliklidir. Bu özelliğin ana sebebiyse binlerce yıl süren tarım toplumundaki üretim ve çalışma yapısıdır. Toprağa dayalı üretim, coğrafi hareketliliğe engel olmuştur. Sanayi İnkılabıyla, 19. yüzyılda üretim alanları kırdan kente kayınca kitlesel iç göç hareketi başlamıştır. Yaklaşık yüz elli yıl sonra aynı süreç bu defa gelişmekte olan ülkelerde yaşanmıştır. Türkiye’de de iç göç 1950 öncesinde siyasal sebeplerle geçici olarak yaşanırken, 1950 sonrasında kırdan kente göç şekline dönüşüp hız kazanmıştır. İç göçte çekim merkezleri sanayi ve hizmetler sektöründe öne çıkan büyük kentlerdir. 2000’li yıllardaysa üretim merkezleri konumundaki metropollerden diğer illere doğru üretim kaymaya başlamıştır. Ayrıca metropollerde artan nüfusla birlikte yaşam maliyetlerinde yaşanan artış, diğer kentlere doğru göçü “tersine göç” olarak desteklemiştir. Bursa ili Osmanlı döneminden günümüze kadar imalat sanayisinde önemli üretim merkezlerindedir. Bu özelliğiyle 1950 öncesi dönemde muhacirlerin, 1950 sonrasındaysa kırsal alandan gelenlerin en çok yöneldiği iller arasında yer almıştır. Son yıllardaysa net göç hızında ciddi bir düşüş yaşanmaktadır. Bu durum Bursa’da tersine göçün başladığının habercisidir. Bursa’dan göç çıkışlarındaysa göçmenlerin istihdam hacminin yüksek olduğu iktisadi faaliyet alanlarına yöneldiği görülmektedir. Ayrıca göç çıkışlarında kentte sınırlı olan kamu istihdamına duyarlı dağılım mevcuttur.

Anahtar Sözcükler: Sosyal politika, demografi, iç göç, bölge bilimi, bölgesel eşitsizlik istatistiği.

Title of the thesis: Sensitivity to Employment in Internal Migration Movements in the Case of Bursa Province

Prepared by: Oğuz ÇOLAK

ABSTRACT

Internal migration is limited and transient until the Industrial Revolution. This characteristic's main reason is production and working construction in the agricultural community which lasted for millenniums. Soil based production hindered geographical mobility. With Industrial Revolution in 19th Century, with the influence of production areas moved from rural areas to country areas, internal migration started. Approximately after 150 years, the identical process occurred in developing countries. In Turkey, before 1950's internal migration occurred temporarily due to political causes, but after 1950 it transformed into a migration from rural to country, and accelerated. Centers of attraction in internal migration are large cities that come into prominence with their industry and service sector. In 2000's production started to move from production center metropole cities to other provinces. Besides, with the effect of the increase in population in metropole cities, increase in living costs supported the migration to other cities as "remigration". City of Bursa has been one of important production centers of manufacturing industry from Ottoman era till present. With this feature, before 1950's by immigrants and after 1950's by the rural incoming people Bursa has been one of the most headed cities. In the last years, there is a serious decline in exact migration velocity. This situation presages the start of remigration in Bursa. It can be seen that in Bursa's migration output, immigrants head to the economic activity areas with high employment volume. Besides in migration outputs, there is a sensitive dispersion to the city's limited public employment.

Keywords: Social politics, demography, internal migration, regional science, statistics of regional inequality .

ÖNSÖZ

Göç toplumlarda sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal pek çok alanda etkileri görülen bir olgudur. Dış göç hareketlerinin çoğu defa resmi kurumların iznine bağlı oluşu, bu etkileşimin iç göç hareketlerine göre sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Hâlbuki iç göç hareketleri, zorunlu iskan gibi kimi zaman görülen zora dayalı göç ettirme uygulama istisnaları bir tarafa bırakılırsa, toplumun iç dinamikleriyle şekillenen yapıya sahiptir. İç göç hareketlerinde tarım toplumlarındaki durağanlığa karşılık sanayi ve sanayi ötesi modern toplumlarda son derece dinamik özelliğe sahiptir. Göçü etkileyen çok sayıda faktör olsa da ekonomi genelde ana tetikleyiciyi oluşturmaktadır. Ekonomi içerisinde de istihdam edilme ve gelir artışı olanakları, göç hareketine yön vermektedir. Bu çalışmada da Bursa ili örneğinden hareket edilerek tersine göç sürecinin başladığı Bursa'dan göç çıkışlarının iktisadi faaliyet kollarına ve kesimlere göre istihdam olanaklarına duyarlılığın tespitine odaklanılmıştır. Gerek ilgili literatürün oldukça sınırlı oluşu gerekse de yöntemsel benzerliğe sahip çalışmaların mukayese yapmaya elverişli olmayışı ise tez çalışması süresince karşılaşılan temel kısıtları oluşturmuştur.

Özel sektörde yönetici olarak geçen uzun yıllar boyunca iş temposunun yorucu yoğunluğuna sektör değişiklikleri ve iller arasında geçen tayinler, 2013'te hazırlamaya başladığım bu çalışmayı yaklaşık beş buçuk yılda tamamlayabilmeme yol açmıştır. Yaşadığım bu zorlu süreçte benden umudunu kesmeyen ve özellikle istatistik uygulamalarda son derece yoğun katkısını hissettiğim değerli danışmanım Sn. Doç. Dr. Murat ÇİFTÇİ' ye sabrı ve desteği için ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu beş buçuk yıllık süreçte mesafeler ne kadar uzun olsa da kendisiyle iletişimimizin sürekli oluşu, tez çalışmasından kopuşumu sürekli engelledi. Kendi ifadeleriyle titiz olmakla mükemmeliyetçilik takıntısının karıştırılmaması gerektiği ve mükemmeliyetçilik takıntısıyla sonuca erişmemek yerine titiz çalışmayla yetkin bir eser ortaya koyma arasındaki farka sürekli işaret etmesine YÖK tarafından tez çalışması bitirme süresine ilişkin sınırlama gelmesi, bu eseri tamamlamamda itici unsurları oluşturdu. Ayrıca titizlikle mükemmeliyetçilik takıntısı arasındaki farklılaşmayı da daha iyi algılamama katkı sağlamış oldu. İkinci olarak değerli bölüm başkanımız Sn. Prof. Dr. Ayhan GENÇLER' e ve sayın hocamın şahsında tüm

bölüm hocalarıma da teşekkürü borç bilirim. Elbette tez çalışmamın tek sorumlusu sadece kendimim ve akademik etik ilkelerine tamamen uygun bir şekilde çalışmamı tamamladığımı taahhüt ederim. Son olarak tez çalışmamı bu zorlu ve uzun süreçte kimi zaman yeterince ilgi gösteremediğim değerli eşim Derya AKÇA ÇOLAK' a ve sevgili oğlum Mehmet Kaan ÇOLAK'a ithaf ediyorum.

Oğuz ÇOLAK

Edirne – 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. GÖÇ KONUSUNDA TANIMSAL VE TEORİK YAKLAŞIMLAR	4
1.1.Göç ve İlişkili Temel Kavramlar	4
1.1.1. Genel Olarak Göç Tanımı.....	4
1.1.2. İç Göç Tanımı	5
1.1.3. Göçmen Kavramı	6
1.1.4. Sosyal Hareketlilik ve İç Göç	7
1.1.5. Kırdan Kente Göç	8
1.1.6. Kademeli Göç	9
1.1.7. Tersine Göç.....	10
1.1.8. Karşı Göç Akımı	12
1.2. Göç Konusunda Başlıca Teorik Yaklaşımlar	13
1.2.1. Ravenstein’ın Göç Kanunları.....	13
1.2.2. Ekonomi Perspektifli Neoklasik Göç Teorileri	15
1.2.3. Dualist İşgücü Piyasası Perspektifli Göç Teorisi.....	16
1.2.4. Petersen’in Göç Tipolojisi	17
1.2.5. Göçte Kesişen Fırsatlar Teorisi.....	18
1.2.7. Göçte Yerçekimi Teorisi.....	22
1.2.8. Göçte Sosyal Ağlar Teorisi.....	22
1.2.9. Göçte Merkez-Çevre Teorisi	24
1.2.10. Göç Sistemleri Teorisi	25
1.2.11. İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi.....	26

1.2.12. Göçte Davranışsal Model / Önem Eşiği Modeli.....	27
1.2.13. Göçte Sosyal Sistemler Teorisi.....	28
1.2.14. Göçte Kurumsal Teori	28
1.2.15. Göçte Döngüsel Nedensellik Teorisi	29
1.2.16. Ulus Aşırı Göç Teorisi.....	29
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
2. TÜRKİYE BÜTÜNÜ VE BURSA ÖZELİNDE İÇ GÖÇ HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ	31
2.1. 1950 Öncesi Dönemde İçgöç.....	31
2.1.1. Türkiye Bütününde İç Göç Hareketleri	32
2.1.2. Bursa'da İç Göç Hareketleri	38
2.2. 1950-1980 Arası Döneminde İç Göç Hareketleri.....	42
2.2.1. Türkiye Bütününde İç Göç Hareketleri	43
2.2.2. Bursa'da İç Göç Hareketleri	47
2.3. 1980'den Günümüze İç Göç Hareketleri.....	50
2.3.1. Türkiye Bütününde İç Göç Hareketleri	51
2.3.2. Bursa'da İç Göç Hareketleri	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	63
3. BURSA'DAN GÖÇ ÇIKIŞLARININ GİDİLEN İLLERDEKİ İSTİHDAMA DUYARLILIĞI	63
3.1. Çalışma Sorusu, Veri Tasarımı, Yöntem ve Literatür.....	63
3.1.1. Çalışmanın Sorusu	63
3.1.2. Veri Tasarımı ve Yöntem	63
3.1.3. İlgili Literatür.....	68
3.2. İstatistik Uygulama Bulguları	68
3.2.1. Bursa'dan Göç Çıkışında Aktif ve Pasif Sigorta Gruplarına Göre Dağılımdan Sağlanan Sosyal Fayda	69
3.2.2. Bursa'dan Göç Çıkışında İktisadi Faaliyet Kollarındaki İstihdama Göre Dağılımdan Sağlanan Sosyal Fayda	75
3.3. Tartışma	80
SONUÇ.....	83
KAYNAKLAR	88

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Nüfus, İç Göç, Dönem İçi Net İç Göç Hızı, Dönem İçi Yıllık Net İç göç Hızı Ortalaması (Kişi Sayısı ve %)	56
Tablo 2. ADNKS Sonuçlarına Göre Nüfus, İç Göç, Dönem İçi Net İç Göç Hızı, Dönem İçi Yıllık Net İç göç Hızı Ortalaması (Kişi Sayısı ve %)	57
Tablo 3. Bursa'da Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Nüfus, İç Göç, Dönem İçi Net İç Göç Hızı, Dönem İçi Yıllık Net İç göç Hızı Ortalaması.....	59
Tablo 4. Bursa'da Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Aldığı Göç Hızı, Verdiği Göç Hızı ve Net Göç Hızı (%).....	60
Tablo 5. Bursa'da ADNKS Sonuçlarına Göre Nüfus, İç Göç, Dönem İçi Net İç Göç Hızı, Dönem İçi Yıllık Net İç göç Hızı Ortalaması	61
Tablo 6. Bursa'da ADNKS Sonuçlarına Göre Aldığı Göç Hızı, Verdiği Göç Hızı ve Net Göç Hızı (%)	62
Tablo 7. Göç Edilen İllerdeki Aktif Sigortalılar ve Emeklilere Göre Dağılım Sonuçları - 2016	71
Tablo 8. Bursa'da Aktif Sigortalı Varlığı İle Göç Edilen İllerdeki Aktif Sigortalı Varlığına Göre Elde Edine Sosyal Fayda Oranlarının Karşılaştırması.....	73
Tablo 9. Bursa'da Emekli Varlığı İle Göç Edilen İllerdeki Emekli Varlığına Göre Elde Edine Sosyal Fayda Oranlarının Karşılaştırması	74
Tablo 10. Bursa'da Aktif/Pasif Oranları İle Göç Edilen İllerdeki Emekli Varlığına Göre Elde Edine Sosyal Fayda Oranlarının Karşılaştırması	75
Tablo 11. Bursa'dan Yaşanan Göç Çıkışlarına En Duyarlı Faaliyet Alanları, 2016 .	76
Tablo 12. Bursa'dan Yaşanan Göç Çıkışlarına Orta Üst Düzeyde Duyarlı Faaliyet Alanları, 2016.....	77
Tablo 13. Bursa'dan Yaşanan Göç Çıkışlarına Orta Alt Düzeyde Duyarlı Faaliyet Alanları, 2016.....	78
Tablo 14. Bursa'dan Yaşanan Göç Çıkışlarına En Duyarsız Faaliyet Alanları, 2016	79
Tablo 15. Bursa'dan Diğer İllere Göç Çıkışlarında İktisadi Faaliyet Alanlarına Göre Göç Edilen İllerdeki İstihdam Hacimlerinden Sağlanan Sosyal Fayda Oranları Karşılaştırması.....	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye ve Bursa'da Yıllık Net Göç Hızı (1975-1980'den 1995-2000 Dönemine %)	60
Şekil 2: Türkiye ve Bursa'da Yıllık Net Göç Hızı (2007-2008'den 2017-2018 Dönemine %)	62

KISALTMALAR

ADNKS : Adrese Dayalı Nüfus Kontrol Sistemi

C.Ü : Cumhuriyet Üniversitesi

DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

G.Ü. : Gazi Üniversitesi

SGK : Sosyal Güvenlik Kurumu

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

s : Sayfa

TUIK : Türkiye İstatistik Kurumu

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

yy : Yüzyıl

% : Yüzde

GİRİŞ

İç göç, sanayi inkılabı sonrasında kırdan kente göçle süreklilik kazanmıştır. Sanayileşmiş Batı toplumlarında bu süreç, yaklaşık bir asırlık süreçte tamamlanmıştır. Kırdan kente göçün ikinci dalgası ise 1950'lerden itibaren sınai üretim alanlarının kısmen gelişmekte olan ülkelere kaymasıyla birlikte, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde yaşanmaya başlamıştır. Metropollerde yığılma, çarpık kentleşme, yoksulluk kültürü gibi çeşitli sosyal sorunların yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. 21. yüzyılda ise sanayi ötesi topluma geçiş süreci, çoğu ülkeyi etkisi altına almıştır. Ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun kır-kent arasındaki dağılımında kent lehine gelişimin doygunluk noktasına gelişi sonrasındaysa kentler arasında nüfus hareketlerinin artışı yaşanmaya başlamıştır. Sanayi ötesi topluma geçiş sancıları yaşamakta olan Türkiye'de de benzer süreçler takip edilmiş, günümüzde gelinen noktadaysa metropollerden diğer kentlere doğru tersine göç akımının şiddeti artmaya başlamıştır.

Bursa sınai üretimde köklü geçmişe sahip bir büyükşehir özelliğindedir. Bu tez çalışmasında da odaklanılan temel nokta, geleceğin sanayi ötesi toplumunda iç göç hareketlerinde ekonomik faaliyet alanlarındaki istihdama duyarlılığın tespitidir. bölgesel çekim merkezi özelliğini uzun yıllar muhafaza etmiş olan bir büyükşehir özelliği göstermesi sebebiyle Bursa'nın mevcut ayrıcalıklı konuma sahip oluşu dolayısıyla İstanbul gibi bir metropol yerine istatistik uygulamalarda analiz kısıdını oluşturmasına yol açmıştır.

İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra kentsel kademelenmede ikinci kademedeki bölgesel merkez özelliğine sahip büyük kentlerde tersine göç sürecinin yavaş yavaş yaşanmaya başlaması, bu kentlerden diğer illere yönelen göçün yön bulmasında yerel piyasalar açısından hangi faaliyet alanlarına ve hangi kesimlere daha duyarlı gerçekleştiğini tespit ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Bursa'nın uygulamalarda temel alınan bölgesel birim oluşu da bu sebepten ileri gelmektedir. Ancak Bursa'da yaşanan iç göçe ilişkin çalışmalar son derece sınırlıdır. Ayrıca göç istatistiklerine de 1980 nüfus sayımı öncesinde erişim imkânı bulunmamaktadır.

Ancak nüfus miktarlarına dayalı tahmin imkanı mevcuttur. Literatürdeki boşluk ve veri temini imkânlarındaki sınırlılık, çalışmanın kısıtlarını oluşturmuştur. Özellikle literatürdeki söz konusu boşluğun varlığı ise çalışmanın literatüre katkı sağlama potansiyelini güçlendirmektedir. Bu durum, çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde göç konusundaki temel kavramların aktarımı ile başlıca göç kuramlarının tanıtımı gerçekleştirilmiştir. İkinci bölümdeyse Türkiye bütünü ve Bursa özelinde iç göçün uzun dönemli gelişiminin üç döneme ayrılarak incelemesine gidilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 1950 öncesi dönem incelenmiş olup inceleme Osmanlı döneminden başlatılarak 1950'lerdeki kırdan kente göçün başlangıcına kadar geçen süreyi kapsamıştır. İkinci dönemse kırdan kente göçün en yoğun yaşandığı ve geleneksel ekonominin piyasalaşmasıyla birlikte yaşanan dönüşüme denk gelen 1950-1980 arası dönemdir. Üçüncü ve son dönemse 1980 sonrası dönem olarak 1980'den günümüze yaşanan süreci kapsamıştır.

Üçüncü ve son ana bölüm, Bursa'dan 2018 yılı içerisinde gerçekleşen diğer seksen ile doğru yaşanan göç çıkışının, göç edilen illerdeki istihdam olanaklarına duyarlılığının karşılaştırmalı olarak tespit edilmesi amacı çerçevesinde şekillendirilmiştir. Uygulamaların gerçekleştirildiği 2018 yılı önemlidir. Çünkü Bursa'da ilk defa 2018 yılı içerisinde neredeyse net göç hızı sıfır olmuştur. Dolayısıyla da tersine göç sürecinin başlangıç evresinin yaşanmakta olduğunu destekleyen özelliğe sahiptir. Bu özellik geçici süreyle de olsa daha önce gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla da yıllar veya dönemler arasında karşılaştırma imkânı yapmak da mümkün değildir.

Uygulamada kullanılan istatistiksel yöntem Atkinson eşitsizlik endeksi olup, tam eşit dağılımdan sapmanın yol açtığı sosyal fayda / refah kaybını yüzde cinsinden tespiti imkân tanımaktadır. Diğer bir açıdan bakıldığında ise endeks, göçmenlerin göç ettikleri illerdeki istihdam hacminden sağladıkları sosyal faydayı yüzde cinsinden tespit etmeyi olanaklı kılmaktadır. Konuyla ilgili geçmiş çalışmalarda elde edilen bulgularla karşılaştırma imkânı da son derece sınırlıdır. Doğrudan Atkinson endeksi yardımıyla Bursa'dan göç çıkışlarında gidilen illerdeki istihdama

duyarlılığın ölçümünü çalışan tek kişi mevcuttur. Üstelik söz konusu çalışmalarda da 1995-2000 arasında yaşanan kalıcı iç göç hareketine dayalı istatistik verilerle analiz gerçekleştirilmiştir. Söz konusu nüfus sayımında beş yıllık dönemde yaşanan gerçekleştirmelerin temel alınışı, yıllık göç hareketlerinden farklıdır. Çünkü yıllık çıkışların bir bölümü, beş yıllık periyod içerisinde çıkış yerine geri dönebilir. Kalıcı göçü analiz etme anlamında beş yıllık dönem içerisindeki gerçekleştirmeden hareket edilmesi önemli katkı sağlayacaktır. Ancak yerel iş piyasalarının çekim gücü açısından bu süre oldukça uzundur. Hâlbuki yıllık göç hareketlerinde nispeten yerel iş(gücü) piyasalarındaki dinamik değişimlerin etkileme gücünü görme imkânı daha fazla olabilecektir. Dolayısıyla da dönemsel karşılaştırma yapma imkânı da son derece sınırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÖÇ KONUSUNDA TANIMSAL VE TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1.Göç ve İlişkili Temel Kavramlar

Bu kısımda göçle ilişkili 8 farklı kavramın ana hatlarıyla aktarımı gerçekleştirilmiştir. Aktarımı gerçekleştirilen kavramlar ise şunlardır:

- 1- Göç Kavramı
- 2- İç Göç Kavramı
- 3- Göçmen Kavramı
- 4- Sosyal Hareketlilik ve İç Göç
- 5- Kırdan Kente Göç
- 6- Kademeli Göç Kavramı
- 7- Tersine Göç Kavramı
- 8- Karşı Göç Akımı Kavramı

1.1.1. Genel Olarak Göç Tanımı

Göç etme eylemi yerleşim yerlerine ve göç süresine bağlı olarak iç göç ve dış göç eylemleri şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Buna göre kişi 1 yıldan az olmayan süre ile yer değişikliği yapıyor ise bu durum göç olarak ifade edilmektedir. Göç hareketleri sadece yer değiştirme açısından ele alınmamaktadır. Göçler hareket edilen yerler arasındaki mesafeye ve göçün süresine göre de ele alınırken aynı zamanda göçün istekli ya da zorunlu olarak gerçekleşmesine göre de değerlendirilmektedir (Pazarlıoğlu, 2007: 121–122).

Zorunlu göç bireylerin kendi iradesi dışında yer değiştirmelerini ifade etmekte olup diğer bir ifadeyle bireylerin buldukları yerden kendi iradesi dışında ayrılmak zorunda kalmaları ve buna mecbur bırakılmalarıdır. Bireylerin göç kararını kendi iradeleri ile vermeleri ve daha iyi yaşam standartları vd. amaçlarla göç

eylemine kalkışmaları ise gönüllü göç olarak ifade edilmektedir. Yaşadıkları ülkelerden daha iyi iş fırsatlarını yakalamak, ekonomik ve sosyal açıdan daha iyi iş imkânlarına ulaşmak amacıyla yapılan göç hareketleri ise iş göçü olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014: 1686).

1.1.2. İç Göç Tanımı

İç göç bireylerin ya da toplum içinde grupların / toplulukların ülke içinde bir yerden başka bir yere yaptıkları geçici ya da sürekli yer değiştirmelerdir. İç göçün tanımında aynı ülke sınırları içinde göç edilmesi belirleyici olurken ülke sınırları içinde göçün biçimi ülkelerin idari yapısına ve yasal sınır tanımlamalarına göre değişmektedir. Dolayısıyla iç göçler aynı ülke içinde resmi olarak tanımlanan yerleşim yerleri arasında gerçekleştirilen göçleri kapsamaktadır (Güreşçi, 2016:1059). İç göç kırdan kente olabileceği gibi kentten kıra, kentten kente veya kırdan kıra biçiminde de gerçekleşebilmektedir (Çelik, 2005: 167).

İç göçün nedenleri arasında öne çıkan faktörler; fayda maliyet ve itici çekici faktörler yaklaşımıdır. Göç eden bireyler fayda maliyet yaklaşımında rasyonel bir davranış sergilemekte ve faydanın maliyetten büyük olması halinde göç etme kararını vermektedirler. Göçün fayda ve maliyetleri ekonomik ve sosyal nedenler olarak ayrılmaktadır. Göçün ekonomik maliyetleri göç edilen yerde daha yüksek maliyetlerle yaşam standardının şekillendirilmesi ve göç süresince göçmenlerin karşılaştıkları parasal maliyetleri ifade etmektedir. Göçün sosyal maliyeti ise göçmenlerin gittikleri yerlerde sosyal yaşama uyum sorunları ve ayrıldıkları alanlardaki sosyal çevrelerine duydukları özlemdir. Göçün faydaları yine ekonomik ve sosyal olarak ikiye ayrılmaktadır. Ekonomik fayda; göç edilen yerde daha yüksek eğitim fırsatı ile birlikte elde edilen daha yüksek geliri, sosyal fayda; göç edilen yerdeki sosyo-kültürel çekici unsurlardan daha fazla faydalanabilme imkânını işaret etmektedir (Çelik, 2005: 167).

İç göçe etki eden diğer bir faktör itici-çekici güçlerin göçmenler üzerindeki etkileridir. Kırsal alanlardaki işsizlik ve düşük gelir, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlik itici güçleri, diğer yandan kentsel alanlardaki yoğun nüfus baskısı ve

sosyal yaşamın sınıfsal ayrımı ise kentlerdeki itici güçleri ifade etmektedir. Yine kırsal alanlardaki düşük nüfus baskısı, akrabalık bağlarının ve sosyal tatminin yüksek olması kırsal alanların çekici güçlerini ifade ederken kentsel alanlardaki yüksek istihdam fırsatı ve daha yüksek gelir, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yüksek standart çekici güçleri ifade etmektedir (Güreşçi, 2010: 81-82). Ravenstain ve Lee'nin geliştirdiği itici-çekici güçler kuramına göre bireyler ekonomik ve sosyal fırsatların az olduğu yerlerden bu fırsatların çok olduğu yerlere doğru göç etmektedir (Çelik, 2005: 174).

1.1.3. Göçmen Kavramı

Bir yerden başka bir yere göç eden ve gittikleri yerin yaşam koşullarına uyum sağlayarak oraya yerleşen kişilere göçmen denilmektedir. Bu çerçevede kısa süreli çalışma amacıyla göç eden işçiler göçmen olarak tanımlanamamaktadır. Göçmen kavramında göç eden kişilerin gittikleri yere uzun süreli ya da temelli yerleşme amacıyla göç etmelerine göre sınıflandırma yapılmaktadır. Dış göçte göçmen aileler genellikle gittikleri ülkenin yaşam koşullarına uyum sağlayarak o ülke vatandaşlığına geçerek göç ettikleri ülkelere yerleşmektedirler (Civan ve Gökalp, 2011: 236).

Göçmenler çoğunlukla iktisadi sebeplerle ya da yaşadığı yerdeki sosyal ortamdan duyduğu rahatsızlık sebebiyle yaşadığı yeri bırakıp bir başka coğrafi alana giden kişidir. Uluslar arası göç kapsamında göç hareketinde bulunan göçmen şayet iktisadi refahını arttırmayı ya da sosyal koşulları daha iyi bir ülkede yaşamayı amaçlamışlarsa, bu göçmenlere ekonomik göçmenler adı verilmektedir. Bu kapsamda uluslar arası göç hareketinde bulunan ekonomik göçmenler de mülteci statüsünün sağladığı avantajlardan yararlanamamaktadırlar (Ziya, 2012: 232).

Türkiye dışındaki Türk soylu toplumların dillerinde göçmen kavramı ise çok daha geniş anlamda kullanılmaktadır. Bu kapsamda düzenli olarak yıllık mevsimsel hareket halinde olan kitleleri işaret etmek için kullanılan “göçerler” ifadesi sadece Türkiye!’de mevcut olup diğer Türk soylu toplumlarda bu kesim için de “göçmen” kavramı kullanılmaktadır (Yılmaz ve Telci, 2010: 16).

1.1.4. Sosyal Hareketlilik ve İç Göç

Sosyal hareketlilik bireylerin ya da grupların toplum sistemi içinde bir statüden diğerine doğru hareket etmesidir. Sosyal hareketliliği etkileyen statü sahibi olma biçimi toplumsal sistemlerin içeriğine göre değişim göstermektedir. Geleneksel kast sisteminin hâkim olduğu kapalı toplumlarda statü doğuştan sahip olunan bir özelliğe sahipken modern ve sınıfdaş farkının olmadığı açık toplumlarda statü sonradan kazanılmış bir özelliğe sahip olmaktadır (Erkal, 2016: 231).

Sosyal hareketlilik statünün değişimine bağlı olarak yatay ve dikey hareketlilik olarak farklılık göstermektedir. Dikey hareketlilikte bireylerin statüsü aşağı veya yukarı yönlü biçimde değişmekte, bireylerin gelir, sosyal statü ve yaşam kaliteleri belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Çoğunlukla mesleki hareketliliğe bağlı olarak statü değişimi kaynaklı yaşanan dikey hareketlilik, toplumsal tabaka yapısının değişimini de önemli ölçüde etkilemektedir (Schaefer, 2013: 209). Yatay hareketlilikte ise bireylerin statülerinde belirgin bir değişiklik olmamakta ve aşağı yukarı yönlü bir değişim görülmemektedir. Diğer bir deyişle yatay hareketlilik bireylerin statülerinde yani gelir seviyelerinde, sosyal statülerinde “itibarları” ve yaşam kalitelerinde belirgin bir değişiklik olmadan hareket etmeleridir (Erkal, 2016: 232).

Geleneksel toplumlarda nesiller arası hareketlilik çoğunlukla yatay hareketlilik biçiminde gerçekleşmektedir. Örneğin babası çiftçilikle meşgul olan aile bireyleri çiftçilik faaliyetleri gerçekleştirerek aynı mesleğe devam etmeyebilmektedir. Buna karşılık modern toplumlarda nesiller arası hareketlilik çoğunlukla dikey sosyal hareketlilik biçiminde ortaya çıkmaktadır. Örneğin babası bakkal olan çocuk ailesinin aksine eğitim fırsatlarını kullanarak doktor olabilmektedir (Zencirkıran, 2015: 144). Açık toplumlarda sosyal hareketliliği etkileyen önemli unsurlardan birisi de eğitimidir. Bireyler hangi tabakadan olursa olsun eğitim fırsatlarını değerlendirerek statülerini değiştirebilir ve yeni statüler elde edebilirler (Schaefer, 2013; 211).

Sosyal hareketlilik mesleki farklılaşma ve coğrafi yer değiştirme ile de gözlemlenebilmektedir. Sosyal hareketlilikte mesleki farklılaşma çoğunlukla dikey hareketliliğe neden olurken coğrafi yer değiştirmelerse daha çok yatay hareketliliği beraberinde getirmektedir. Coğrafi hareketlilikte bireylerin statülerinde çoğunlukla belirgin bir değişiklik gözlenmemektedir. Örneğin kırsal yerleşim yerlerinde çiftçilik yapan bireylerin ya da grupların vasıfsız olmaları sebebiyle kente işçi olarak göç ettiklerinde sosyal statülerinde ciddi bir farklılaşma olmamaktadır. Bu tip coğrafi göç hareketlerinde kentlerde vasıfsız işçi olarak çalışan köylüler toplumun en alt tabakasını oluşturarak toplumsal tabakalaşmanın değişimine neden olmaktadır (Zencirkıran, 2015: 145).

Sanayi inkılabı sonrası kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru yaşanan coğrafi hareketlilikle şekillenen iç göç hareketleri sosyal hareketliliğe neden olmakta ve bu tip iç göç alan kentlerde toplumsal yapı yeniden şekillenmektedir. Örneğin 1950'li yıllarda dünya nüfusunun sadece %30'u kentlerde yaşarken göç hareketleri nedeniyle 2010 yılında bu oran %50'ye ulaşmıştır. 1950 sonrası dönemde artan iç göç hareketlerinin etkisi ile daha yüksek ekonomik refah beklentisi olan ve kentlere göç eden vasıfsız bireyler, göç ettikleri yerlerde en alt sosyal tabakayı oluştururken bu grupların çocuklarının fırsat eşitliği ve eğitim imkânlarını kullanarak statü değiştirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla iç göç bir yandan sosyal hareketliliğe neden olurken diğer yandan sosyal hareketliliğin devamlılığını sağlamaktadır (Newman, 2016: 224).

1.1.5. Kırdan Kente Göç

Kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan göç hareketi, sanayi inkılabı sonucunda dünyada yaşanan ekonomik ve sosyal değişimin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Sanayi inkılabı ile İngiltere'de ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı değişmiş, yeni iş fırsatları ve buna bağlı olarak oluşan işgücü talebinin karşılanması amacıyla kırsal alanlardan sanayi kentlerine yoğun bir göç hareketi başlamıştır. Yaşanan bu göç hareketleri nüfusu milyonları aşan kentlerin oluşmasına neden olmuştur (Güreşçi, 2016: 2138).

Kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan göçte etkili olan önemli faktörlerse itici ve çekici güçlerdir. Kırsal alanlarda artan nüfus ile birlikte makineleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan işgücü fazlası, toprak mülkiyetinin küçülmesi ve tarımsal yaşam koşullarının zorluğu, eğitim ve sağlık alanlarında yetersiz imkânlar, kırsal alanların itici güçlerini oluşturmaktadır. Buna karşılık kentsel alanlarda yüksek istihdam fırsatı, daha yüksek standartta yaşam koşulları, eğitim ve sağlık olanaklarının daha fazla olması ve kent yaşamındaki kültürel zenginlik gibi faydalar, kırdan kente göçü tetikleyen çekici güçleri oluşturmaktadır (Yenigül, 2005: 276).

Avrupa'da sanayi inkılâbının yaşandığı dönemde Osmanlı'da devam eden savaşlar nedeniyle ekonomik ve sosyal değişim sınırlı ölçüde yaşanmıştır. Dolayısıyla da tarım alanlarından kentlere doğru gerçekleşecek göç hareketlerinin ve kırdan kente göç olgusunun Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle 1950'li yıllardan sonra yoğunlaşan kırdan kente göç hareketleri bu yoğun göç dalgasına hazır olmayan kentlerde ekonomik ve sosyal yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Güreşçi, 2016: 2138). Yapılan araştırmalarda 1950 öncesi doğdukları illerde yaşayanların toplam nüfusa oranı %93,2 iken 2000'li yılların başında bu oranın %70,8'e kadar düştüğü gözlemlenmiştir (Gürbüz ve Karabulut, 2008: 41).

1.1.6. Kademeli Göç

Göç hareketleri incelendiğinde yapılan göçlerin kademeli ve kademesiz iki biçimde gerçekleştiği görülmektedir. Kademesiz göç bir yerden başka bir yere gerçekleştirilen coğrafi yer değiştirmenin oluşumuyla sonlandırılan göç türüdür. Buna karşılık kademeli göç ise birden fazla yere aktarmalı biçimde gerçekleştirilen göç türü özelliğindedir (Akkayan, 1979: 23).

Bu göç türü kırdan kente göç hareketlerinde, belirli odak noktalarda göçmenlerin toplanması sonrasında göçmenlerin daha büyük beklentilerle daha büyük şehirlere doğru hareket etmesiyle şekillenmektedir. Yapılan çalışmalarda uzak mesafelere göç eden göçmenlerin çoğunlukla öncesinde kısa mesafeli göçler gerçekleştirdiğini, sonrasında uzak mesafelere kademeli olarak göç ettiklerini

göstermektedir (Koramaz vd, 2017: 25). Ayrıca kademeli göç eğiliminde tayin benzeri durumların da bu tür göçlerin artışına neden olduğu görülmektedir. Keza kademeli göçte toprağı az olanların toprağı çok olanlara göre daha fazla göç ettikleri de gözlemlenmiştir. Kademeli göç oranının artışı köye dönüşün azalmasına ve kırdan kentegöçün kalıcı almasına da sebep olmaktadır (Akkayan, 1979: 89).

Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra artan göç hareketi, köyden çıkan göçmenin ilk olarak kırdan ilçe ve küçük kentlere göç edip daha sonrasında büyük şehirlere doğru hareket etmişlerdir. Bir süre sonra kırdan doğrudan kente dönüşen bu göç hareketleri zamanla kentten kente göç eğilimi olarak ağırlık kazanmıştır (Çiftçi, 2011: 124).

1.1.7. Tersine Göç

Göç veren bir ülkenin ya da bölgenin gelişmeye başlaması sonrasında göç almaya başlaması sürecini ifade eden tersine göç diğer bir anlamda göç alan bölgelerde artan nüfusa bağlı olarak yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar, kent yaşamına uyumsuzluk ve ötekileşme durumu, istihdam ve ekonomik kriz gibi sebeplerle kente göç eden kişilerin kırsal alanlara geri dönüşünü ifade etmektedir. Ayrıca gelişmekte olan bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru göç eden kişilerin emeklilik, eğitimin sonlandırılması gibi sebeplerle ana vatanlarına geri dönmeleri de tersine göç kavramı içerisinde ele alınmaktadır (İslamoğlu vd, 2014: 75).

Kırsal alandan kente göç eden kişiler ekonomik refah, istihdam fırsatları, yüksek ücret beklentisi, sosyal yaşam olanakları, eğitim ve sağlık alanlarında daha fazla olanak sağlama gibi nedenlerle yer değiştirmektedir. İslamoğlu vd. (2014: 69)’nin vurguladığı üzere kırsal alanlardan kentlere doğru gerçekleştirilen bu göç hareketi kentsel alanlarda yaşanan ekonomik kriz, artan nüfusa bağlı olarak baş gösteren çarpık kentleşme, istihdam sorunu, düşük ücretler, eğitim ve sağlık alanlarında yaşanan sorunlar nedeniyle kırsal alanlara doğru yeniden geri dönüşe ve tersine göçe dönüşebilmektedir. Ayrıca kırsal alanlardan kente ekonomik refah arayışı ile göç eden kişiler gittikleri şehirlere yetersiz eğitim düzeyleri ve vasıfsız işçi olmaları nedeniyle ağır işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu kişiler kentin

sosyal yaşamına uyumsuzluk ve ötekileştirildiklerini hissetmeleri nedeniyle geldikleri yerlere geri dönmektedirler. 1960'lı yıllarda yaşanan hızlı sanayileşme nedeniyle işgücü ihtiyacı doğan Almanya'ya Türkiye'den çok fazla işçi göçü olmuş, bu işçilerin bir kısmı ilerleyen dönemlerde Almanya'da yaşadıkları uyum sorunları nedeniyle, diğer bir kısmı ise emeklilik hak edişleri sonrasında geldikleri bölgelere tersine göç etmişlerdir (Gümüş vd, 2013: 235).

Tersine göçü tetikleyen diğer bir faktör de eğitim ihtiyacının sonlandırılması ya da emeklilik durumudur. 1950'li yıllarda Türkiye'de sanayileşmenin artışına bağlı olarak köyden kentte göçte artış yaşanırken 2000'li yıllarda emekli olan işçilerin köyelerine geri dönüşlerinde artış yaşandığı görülmektedir. Kentten kırsal alanlara tersine göçte ekonomik sorunlar en belirgin etken olurken tersine göçün oluşumunda bir takım engeller de bulunmaktadır. Kırsal alanlardaki üretim kaynaklarının yetersizliği, konut ve alt yapı yetersizliği, eğitim sağlık hizmetlerinin kent standartlarının altında kalması gibi unsurlar kentten kırsala doğru şekillenen tersine göçü negatif etkileyen unsurlardır (Gümüş vd, 2013: 256). ,

Türkiye'de son yıllarda kırsal kesime yapılan yatırımlar, tarım ve hayvancılık gibi üretim araçlarına verilen desteklerin artırılması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, konut ve alt yapı yatırımları gibi destekler tersine göçün artışı için yapılan uygulamalardan bazılarıdır (Güreşçi, 2010: 82). Ayrıca tersine göç hareketi günümüzde göçmenlerin doğup büyüdüğü yerlere doğru olacak şekilde sınırlanmış konumda da değildir. Pek çok kişi, gerek iş(gücü) piyasasında aktif konumdayken çalışmak amacıyla, gerekse de emeklilik döneminde kendi doğup büyüdüğü veya önceki neslin doğup büyüdüğü memleketleri yerine, daha elverişli gördükleri köy ve kasabalara ya da kentler hiyerarşisinde küçük kent özelliğinde olan yerlere doğru tersine göç etmektedirler. Dolayısıyla metropollerden göç çıkışlarının net göç hızında negatif orana gelmesi durumunda negatif net göç hızına sahip metropolde tersine göçün yaşandığı sonucuna varılabildiği mümkün olmaktadır.

1.1.8. Karşı Göç Akımı

Karşı göç akımı Ravenstein'in ortaya koyduğu yedi kanundan birisini oluşturmaktadır (Develi, 2017: 1345). Bu kanuna göre Ravenstein, her göç alışının aynı zamanda telafi edici nitelik taşıyan bir başka karşı göç akımına yol açacağını ve buradan hareketle de her göçün telafi edici özellikte yeni bir karşı göç akımını ürettiğini savunmaktadır (Onay, 2016: 13).

Ravenstein'in dönemin düşünürlerinden William Farr'ın göçün oluşumunun temelinde hiçbir kesin kural ve yasanın olmadığı yönündeki fikrine eleştiri olarak hazırladığı çalışmasında, İngiliz nüfus istatistiklerine dayanarak iç göç hareketinin dayandığı kesin kanunları tespit edip oluşturma çabası söz konusudur (Çağlayan, 2006: 68). Bu kapsamda gerçekleştirdiği araştırmaları sonucunda oluşturduğu kanunlar arasında yerini alan karşı göç akımı ise, Londra metropolüne dayalı analizlerinin bir sonucu olarak oluşmuştur. Buna göre Londra doğanları esas aldığı çalışmasında Ravenstein Londra'da yaşanan göç çıkışlarının yönünün ağırlıklı olarak banliyölere doğru gerçekleştiğini tespit etmiş, ayrıca diğer metropollere doğru da bir göç akımının yaşandığına işaret etmiştir (Çiftçi, 2011a: 36). Ravenstein'in bu noktadaki vurgusuysa her büyük ölçekteki göç akımının beraberinde bu akımı düzenleyici bir karşı göç akımına yol açmasıyla göç hareketi sürecinin devamlılığının sağlanacağıdır (Demirhan Seringen, 2017: 43).

Yakar ve Sert Eteman (2017: 91, 100)'ın karşı göç akımına ilişkin Türkiye uyarlaması da Ravenstein'in yüz elli yıla yaklaşan süre önce hazırladığı çalışmasında varlığı sonuçla örtüşmektedir. Buna göre İstanbul ve Ankara'nın en çok göç alan vilayetleri oluşturmasının yanı sıra aynı zamanda en çok göç veren illeri oluşturmasına dikkat çekilerek bu durumun her göç kendi karşı göç akımını yaratır ilkesine uyum gösterdiğinin altını çizmektedir. Hatta bu durumun varlığını desteklemek için İstanbul'a en çok göçmen gönderen vilayetlere yine bu illere yönelik İstanbul'dan göç çıkışlarının yaşandığının altını çizmektedir.

1.2. Göç Konusunda Başlıca Teorik Yaklaşımlar

Bu kısımda göçle ilişkili başlıca teorik yaklaşımlardan 16 farklı kavramın ana hatlarıyla aktarımı gerçekleştirilmiştir. Aktarımı gerçekleştirilen kavramlar ise şunlardır:

- 1- Ravenstain Göç Kanunları
- 2- Ekonomi Perspektifli Neoklasik Göç Teorileri
- 3- Dualist İşgücü Piyasası Perspektifli Göç Teorisi
- 4- Petersen'in Göç Tipolojisi
- 5- Göçte Kesişen Fırsatlar Teorisi
- 6- Göçte İtme Çekme Teorisi
- 7- Göçte Yerçekimi Teorisi
- 8- Göçte Sosyal Ağlar Teorisi
- 9- Göçte Merkez-Çevre Teorisi
- 10- Göç Sistemleri Teorisi
- 11- İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi
- 12- Göçte Davranışsal Model / Önem Eşiği Modeli
- 13- Göçte Sosyal Sistemler Teorisi
- 14- Göçte Kurumsal Teori
- 15- Göçte Döngüsel Nedensellik Teorisi
- 16- Ulus Aşırı Göç Teorisi

1.2.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

Göç üzerine ilk teorik çalışmayı Ravenstein oluşturmuştur. Ravenstein, 1881 yılında Dr. William Farr'ın "göçün hiçbir kesin kanuna bağlı olmadığı" düşüncesini yanıtlamak için İngiliz nüfus sayımı verilerini kullanarak başladığı çalışma sonucu göç kanunlarını oluşturmuştur. Ravenstein'in göç kanunları 7 ana başlık etrafında şekillenmektedir (Ündücü vd, 2009: 161). Buna göre:

1) Ravenstein göçmenlerin daha çok kısa mesafeler arasında hareket ettiğini tespit etmiştir. Uzun mesafeli göçlerse daha çok büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğru gerçekleşmektedir (King, 2012: 12).

2) Sanayileşme ve ticaretin gelişmesi ile birlikte kent merkezlerindeki ekonomik büyüme ve hareketlilik kenti çevreleyen yakın kırsal bölgeden merkeze doğru bir göç dalgasına neden olmaktadır. Kente göç eden kırsal göçmenlerin yerini daha uzak bölgeden gelen göçmenler dolduracak, uzak bölgelerden gelecek göçmenlerin oluşturduğu boşluğu da o bölgelere daha yakın mesafedeli bölgelerden gelecek göçmenlerce doldurulacaktır. Bu dalga tüm ülkeye yayılana ve hissedilene kadar devam edecektir. Ravenstein'a göre göç olgusunun bir boyutu, basamaklı bir şekilde seyren ve boşalan yerlerin yakın bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulmasıyla oluşan dalgalardır (Çağlayan, 2006: 69-70). Kırsal kesimden büyük kentlere doğru göç edenlerin önceki yaşadıkları yerlerde yarattıkları boşluklar ise daha uzak mesafedeki bölgelerden gelecek göçmenler tarafından doldurulur (Çiftçi, 2011: 36).

3) Göçün yayılması ve göç edilen merkez tarafından emilim süreçleri birbirlerini destekler niteliktedir. Göç kendi başına bir amaç özelliği göstermektedir. Nitekim insanlar göç etmek amacıyla yer değiştirmemektedirler. İnsanların göç etmelerinin nedeni istihdam, ekonomik kazanç beklentisi, kentin gelirinden pay almak ve daha iyi bir yaşam standardına sahip olmak arzusudur. Bu istek ve beklentiler göçün yayılmasını tetiklemektedir. Göçmenler tarafından kentin ihtiyaç duyduğu işgücünün karşılanması da yine göçün emiliminin sağlanmasıdır ki yayılım ve emilim süreçleri aynı amaca hizmet etmekte ve birbirlerini desteklemektedir.

4) Her göç dalgası, bunu karşılayan karşı dalga yaratır. Göç alan yerleşim yerleri zamanla göç vermeye başlamakta, bu zincirleme reaksiyon süreklilik arz etmektedir.

5) Ravenstein'a göre uzun mesafeli göçler sanayi ve ticaret merkezlerine doğru olurken kısa mesafeli göçler basamaklı biçimde gerçekleşeceğinden doğrudan

sanayi ve ticaret merkezlerine doğru olmamaktadır. Ravenstein ilk 4 kanunda kısa mesafeli basamaklı ve zincirleme etkiye sahip olan göç türlerinden bahsederken 5. kanunda uzun mesafeli ve basamaksız göç türlerine vurgu yapmaktadır.

6) Kentte yaşayanların göç eğilimleri ve göç hareketleri kırsal kesimde yaşayan topluma oranla çok daha azdır. Burada tarım toplumundan endüstri toplumuna geçişin etkisi, sanayi ve ticaretin kent merkezlerinde toplanması, buna bağlı olarak kırsal bölgede yerleşik olan nüfusun daha iyi yaşam standardı elde edeceği umuduyla kent merkezlerine doğru göç eğilimlerinin oluşumu en belirgin etkendir. Kent merkezinde yaşayan kentli halk yine kent içinde hareket etse ya da başka bir kente göç etse dahi kırsal kesimdeki halk kadar göç etme eğilimine sahip değildir.

7) Ravenstein'a göre kadınlar erkeklere göre göçe daha fazla göç etme eğilimlidirler. 1889 yılında yayınladığı makalesinde kadınların iç göç hareketinde ve kısa mesafeli göçlerde erkeklerden çok daha fazla göç etme eğilimi içerisinde olduklarını belirtirken erkeklerin uzun mesafeli göç etme eğilimlerinin ve yurt dışına doğru göç edişlerinin daha yüksek düzeyde olduğuna işaret etmektedir (Çağlayan, 2006: 69-70).

1.2.2. Ekonomi Perspektifli Neoklasik Göç Teorileri

Neoklasik teoriye göre göçü etkileyen en önemli unsur işgücü arz-talep dengesi ve buna bağlı olarak piyasalarda oluşan işgücü ücret farklılıklarıdır. Buna göre işgücünün arz-talep dengesi ücretler açısından bölgesel farklılıklar gösterirken yine emek-yoğun ya da sermaye-yoğun piyasalarda işgücünde ortaya çıkan ücret farklılıkları göçü tetikleyen en önemli etkeni oluşturmaktadır. İş gücünün daha yüksek düzeyde ücretlendirildiği ekonomik bölgelere doğru göç, oluşan beklenti ile başlarken burada belirleyici olan etkense istihdam ağırlıklı kazançta yaşanan fırsatların yoğunluğudur.

Göç etmenin maliyeti göze alındığından göç akımı, güçlenen ekonomilerde çalışan bireylerin göç edebilme kabiliyetlerinin artması sonucu daha güçlü ekonomik

bölgelere yönelmesi ve sonrasında ülkenin gelişiminin artması ile birlikte göç edilen yerlere ilginin azalması biçimde gerçekleşmektedir (Ela Özcan, 2008: 196). Neoklasik teoriye göre işgücünün yüksek ücretlendirildiği alanlara doğru gerçekleştirilen göçler, göç edilen bölgedeki ücretleri yükseltirken göç alan bölgelerdeki ücret düzeylerini düşürecek ve bir süre sonraysa işgücü ücretlerinin dengeye gelişi söz konusu olacaktır. Bu teoriye göre özellikle göç alan kentlerde ücretlerin düşmeye başladığı ve göçün bu nedenle yavaşlama yaşadığı gözlemlenmiştir (Daşdemir, 2017: 745).

Neoklasik yaklaşıma göre ekonomik faktörlerin mikro düzeyde etkileri bireylerin gelir farklılıklarına bağlı olarak göç etmeleri biçiminde gerçekleşmektedir. Bireyler daha yüksek gelir beklentisi ile kırdan kente göç etmekte, kentte istihdam sorunu yaşasalar dahi daha yüksek gelir seviyesi nedeni ile kırsal bölgelere geri dönüş yapmamaktadırlar (Çelik, 2005: 171).

1.2.3. Dualist İşgücü Piyasası Perspektifli Göç Teorisi

Dualist işgücü piyasası kuramına göre ekonomi gelişmiş ve gelişmemiş ekonomik alanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu kurama göre ekonominin bazı sektörleri gelişmiş iken bazı sektörlerindeki işgücü ve işveren yapıları henüz gelişmemiştir. Bu kapsamda gelişen sektörlerde yüksek ücret, güçlü istihdam, daha iyi çalışma koşulları ve daha eğitilmiş işgücü yer almakta iken gelişmemiş sektörlerde düzensiz istihdam, düşük ve istikrarsız gelir ve eğitimin önceliklendirilmediği işgücü istihdamı ile karşılaşmaktadır. Gelişmiş olan birincil sektörler daha çok sermaye yoğun üretim gerçekleştiren firmaları kapsayan sektörlerdir. Bu sektörlerde düzenli ve istikrarlı üretim için işgücünün belirli standartlarda eğitim düzeyinde olması gerekmektedir. Dolayısıyla birincil sektörlerde daha eğitilmiş olan işgücü daha yüksek ücret, iş güvenliği ve iyi çalışma koşullarında istikrarlı bir istihdam döngüsünde çalışmaktadır. İkincil sektörlerse emek yoğun üretim gerçekleştiren firmaları kapsadığından, bu sektörlerde çalışan işgücünden beklenen eğitim seviyesi de daha düşük düzeyde kalmaktadır. Ayrıca bu sektörlerde faaliyet gösteren firmaların kararsız ve düzensiz üretim yapılarının mevcut oluşu nedeniyle istihdam

edilen işgücü, daha çok bu piyasaların koşullarına göre daha düşük beklenti ile çalışmaktadır. İkincil sektörlerde işgücünün eğitim seviyesinin yüksek olması ücretlerin yükselmesini sağlamamakta olup ücret düzeyi daha çok piyasanın beklentisine göre şekillenmektedir (Ela Özcan, 2008: 199).

Dualist işgücü piyasasında işgücü göçü, göçmenlerin daha güçlü piyasalara daha yüksek standartlarda gelir beklentisi ile göç etmeleri biçiminde gerçekleşmektedir. Lewis ve Todaro'nun dualist göç yaklaşımlarında, göçmenlerin bölgeler arasında mevcut olan gelir eşitsizliği nedeni ile tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine yani kırdan kente göç ettiklerine odaklanılmaktadır. Todaro'nun dualist göç yaklaşımının Lewis'ten ayrıştığı nokta ise göçmenin gittiği yerde yeni iş bulma fırsatının göç kararına etkisi ve göçe neden olan gelir eşitsizliği kavramına bakış açısındaki farklılıktır. Todaro göçmenlerin göç kararını sadece gelir beklentisi ile vermediklerini, kırdan kente gerçekleştirilen göç hareketinde sanayi ekonomisinde yeni iş bulma fırsatının bu kararı önemli ölçüde etkilediğini belirtmektedir. Lewis gelir eşitsizliğini cari açıdan ele alırken Todaro ise gelir eşitliğinin mevcut gelir ile göç edilecek yerde elde edilecek gelir fırsatı arasında mevcut olan fark olarak değerlendirmektedir (Çiftçi, 2011: 88).

1.2.4. Petersen'in Göç Tipolojisi

Her insanın aynı olmadığı ve göçün herkes için farklı bir anlam ifade ettiği fikrinden yola çıkan Petersen, göçe etki eden itme çekme faktörünün bireyler açısından ayrı bir şekilde ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Yine Petersen'e göre itici ve çekici faktörlerin tarihsel döngüsü de göz önüne alınmalıdır. Geçmişte göç hareketinde itici faktör olarak etki eden bir olayın sonraki dönemlerde çekici faktör haline dönüşebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca ekonomik yapının farklı sınıflarının dalgalanmalardan farklı etkileneceğini, bu nedenle ekonomik faktörlere bağlı olarak göçlerin incelenerek sınıflandırılması gerektiğini belirtmektedir (Çağlayan, 2006: 75). Bu çerçevede Petersen göç hareketlerini 5 farklı göç tipi bağlamında ele almaktadır:

- 1- **İlkel Göç:** İnsanlığın ilk dönemlerinde doğal afet, yeni yaşam alanları arayışı vb. sebeplerden kaynaklanan göçlerdir.
- 2- **Zorlama ile Yapılan Göç:** Bu tip göçler doğal afet vb. olayların dışında daha çok sosyal baskı kaynaklı olarak gerçekleşen ve göçmenlerin göç hareketlerini tam olarak kontrol edemedikleri göçlerdir. Toplumlarda yaşanan sosyal baskı nedeniyle toplumun bir kesiminin göçe zorlanması olarak tanımlanabilir.
- 3- **Yönlendirilen Göç:** Bu tip göçlerde doğal afet ya da sosyal baskının varlığı karşısında, zorlama ile yapılan göçlerin aksine göçmenlerin göç kararını kendilerinin vermiş olduğu göçlerdir (Aydemir ve Şahin, 2017: 365).
- 4- **Serbest Göç:** Bu göç hareketi göçmenlerin göç kararını kendilerinin verdikleri göç hareketlerini ifade etmektedir. Bu tip göç hareketlerinde herhangi bir zorlama ya da zorunluluk durumu da yoktur, göçmenlerin kendi iradesi ile bir başka alana doğru hareketlerini kapsar. Sanayi inkılabı sonrası istihdam ve gelir beklentisi amacıyla Avrupa'da yaşanan kırdan kente göç hareketleri bu göç tipine örnek verilebilir.
- 5- **Kitlesel Göç:** Bu göç hareketi göç eyleminin kitlesel bir davranışa dönüşme biçimidir. Kitlesel göç bir açıdan serbest göçün etkileri ile ortaya çıkmıştır. Serbest göç ile bir yere göç eden göçmenler, gittikleri yerlerin kültürüne uyum sağlamışlardır. Göç ettikleri yerlerdeki yakınlarına gittikleri yerlerin çekici faktörlerini anlatarak onların kitlesel biçimde göç etmelerine neden olmuşlardır. Ayrıca teknolojik gelişmelerle birlikte ulaşım olanaklarının artması sonucunda kitlesel göç hareketleri daha yaygın bir hale dönüşmüştür (Sağlam, 2006: 35).

1.2.5. Göçte Kesişen Fırsatlar Teorisi

Stouffer'ın 1940 yılında Cleveland üzerinde yapmış olduğu araştırmaya dayanarak oluşturduğu göç teorisine göre kesişen fırsatlara dayanan göç hareketinde ön plana çıkan üç önemli unsur vardır. Bunlar göç edilecek merkezler arasındaki uzaklık, göç edilecek merkezdeki imkânlar ve bunun miktarıdır. Göç edilecek yerdeki çekici güçler, iş olanakları, barınma, sağlık, eğitim vd. imkânlar olup

göçmen için bu imkanlar önemliyse, göç kararını vermede önemli olan söz konusu imkânlarla olan ulaşım uzaklığıdır. İmkânlar ne kadar yüksek ve bunlara ulaşım imkanı ne kadar kısaysa göç eden kişi sayısı bu merkezlere doğru o kadar fazla artacaktır. Bu kuramda diğer kuramlara göre farklı olan tarafısa bir yandan göç hareketi gerçekleşirken diğer yandan göç edilen devletler ve bunların sınır kontrollerinin göçmenler için ne kadar elverişli ise göç hareketinin o kadar kolay gerçekleştirilecektir (Çağlayan, 2006: 177-178).

Bir ülkenin iş imkânları ve söz konusu iş imkânlarının yarattığı cazibe, kesişen fırsatlar teorisinin temelini oluşturmaktadır. Bir ülkede istihdam ve beraberinde yüksek yaşam standardı elde etme fırsatı ne kadar yüksek düzeyde ise söz konusu ülkeye doğru gerçekleştirilen göç hareketi de o kadar yoğun olacaktır (Kahraman, 2015: 482).

Kesişen fırsatlar teorisinde Stouffe, göç hareketini matematiksel olarak açıklamaya çalışmıştır. Çalışmasını gerçekleştirdiği dönemde göç konusuna odaklanan bilim insanlarının göç ile mesafe arasında ilişki olduğu yönünde görüşleri mevcuttur. Ancak Stouffe'ye göre göç ile mesafe arasındaki ilişkinin varlığını kabul edenlerin bu görüşlerine rağmen, bu görüşlerinde odaklandıkları mesafenin belirsiz olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla da Stouffe'nin çıkış noktası, göçle ilişkilendirilen mesafenin çok daha net bir şekilde ortaya koyulması ihtiyacının mevcut olduğu yönündedir. İtme – çekme teorisi kapsamında gerçekleştirilen önceki çalışmalarda da mesafenin göz ardı edilmesinden dolayı, bu çalışmalarda gerçekleştirilen analizlerin de verimsiz olduğunu savunmaktadır (Ela Özcan, 2008: 189-190).

1.2.6. Göçte İtme Çekme Teorisi

Bu teoriye göre bireyler göç kararını verirken buldukları yerlerin negatif özellikleri olan itici güçler ile gidecekleri yerlerin pozitif özellikleri olan çekici güçler arasındaki fayda-maliyet dengesini gözetmektedirler. Gidecekleri yerlerin faydaları, buldukları yerin yol açmakta olduğu maliyetlerinden daha yüksek ise göç eylemine karar vermektedir (Pazarlıoğlu, 2007: 2). Bireylerin göç etme

yaklaşımı ile seçkinlikleri yani vasıfsal nitelikleri arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Buna göre göçmenlerin niteliklerinin artması göç etme eğilimlerinin yükselmesine kaynak oluşturmaktadır. Harrison üçüncü dünya ülkelerine ilişkin gözlemlerinde kırsal kesimde bulunan insanlardan en zeki, en sağlıklı ve en iyi eğitim görmüş kişilerin kentlere daha fazla oranda göç ettiğini belirtmektedir (Çelik, 2002: 277).

Lee'nin itme-çekme teorisine göre göç kararını tetikleyen itici güçler ve çekici güçler, göç kararında önemli ölçüde etkilidir. Buna göre göç eylemi, yaşanan yerin negatif yönleri (itici güçler) ve gidilecek yerin negatif yönleri (çekici güçler) ortaya çıkan engellere bağlı olarak kişilerin vereceği karar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Tek başına itici ve çekici güçler göç kararını alınmasında belirleyici etkiye sahip olmamakla birlikte alınacak göç kararında politik, ekonomik ve sosyal etkenler de göz önünde tutularak göç kararı verilmektedir (Çiftçi, 2011: 41).

İtici ve çekici güçleri oluşturan dört faktör belirlemiştir. Bunlar; yaşanan yer ile ilgili nedenler, göç edilmesi düşünülen yerin çekici gelen yönleri, göç etme sürecinde karşılaşılabilecek engeller ve bireysel faktörlerdir. Kişiler göç etmeden önce buldukları yer ile göç etmek istedikleri yer arasında iki yerin de kendileri için olumlu, olumsuz yönlerini belirleyerek karşılıklı olarak incelerler. Olumlu olumsuz yönleri kişiler kendi bilgileri dahilinde inceleyerek kendi beklentilerine, alabilecekleri risklere ve eksik bilgi sonucu oluşabilecek belirsizliklere göre göç kararına gidebilirler. İlk olarak itici ve çekici güçler ve kişisel faktörlerin şekillendirdiği göç kararına son olarak göçün önündeki engeller eklenmektedir. Bu engeller göç maliyeti, göç edilecek iki yer arasındaki uzaklık, gidilecek yerle ilgili hukuksal sınırlamalar ve sosyal ya da siyasal belirsizlikler gibi nedenlerdir (Çağlayan, 2006: 72-74).

Lee, göç veren yerin itici güçlerini üçe ayırmıştır. Kırdan kente göç açısından kırsal bölgelerde tarım ağırlıklı ekonomik ilişkilerin ağırlıkta olması, kır nüfusu ilişkilerinin ağırlıkta olması, kır nüfusu içerisinde tarımsal faaliyet gerçekleştirilen toprakların yetersiz veya eşit dağılamama sorununun mevcudiyeti sonucu toprak yetersizliği, birey ve ailelerin kente doğru göç etmelerini teşvik edici bir unsur haline

gelmektedir. Toprak yetersizliği, az veya hiç toprak sahibi olmayanlar açısından gelir eksikliğine ve işsizliğe neden olmaktadır. İşsiz ve gelirden yoksun olan kır nüfusu da sanayi sektörünün gelişmekte olduğu kent merkezlerine doğru göç etmektedirler (Çelik, 2006: 152-153).

Tarımda makineleşmenin artması, tarımda çalışmasına ihtiyaç duyulacak işçi miktarının azalmasına neden olmaktadır. Parnwell makineleşmenin azalmasının göç sorununa çözüm olacağını söylemektedir. Makineler yerine insan gücüne dayanan üretim seçildiği takdirde işsizlik ortadan kalkacaktır. Yaşanabilecek olağan dışı olaylar deprem, sel, cinayet vs. göçe sebep olan diğer bir itici güçtür. Buradaki göç gönüllülük esasına değil zorunluluk esasına dayanmaktadır. Olağan dışı olaylarla karşı karşıya gelen kişiler daha güvende olacakları yerlere doğru göç etmeyi tercih edeceklerdir (Çelik, 2005: 175-176).

Göç kararını etkileyen çekici güçler ise, daha yüksek gelir elde etme imkânı, iş bulma imkânı, daha iyi yaşam koşulları sağlama olanağı, akrabalar, eğitim, sağlık, ulaşım olanakları ve benzerleridir. Gelişen teknoloji ve gelişen teknolojiye bağlı olarak ulaşım imkânlarının gelişmesi, göçmen için göç edilecek yere seyahati kolaylaştırmaktadır. Göç edilecek yerde bulunan akrabalar göçmen için göç maliyetini azaltıcı bir etkiye sahiptir. Göçmen için yerleşme koşullarını kolaylaştırıp belirsizlikleri azaltmaktadırlar. Yeni iş imkânları umudu göç etmeye en çok etki eden çekici güçtür. Göçmenin en başta göç kararı almasındaki sebeplerden birisi olan gelir eksikliği ve işsizliğin çözüm imkânının varlığı, göç etme istediğini de artıracaktır. Eğitim ve sağlık alanlarında kentlerde bulunan imkânlar kır yaşamına göre kat ve kat gelişmiştir (Aşkın vd, 2013: 234).

Lee, itici ve çekici güçlerin toplamında ortaya çıkan soncun göç kararını belirlediğini ortaya koymuştur. Türkiye için itme-çekme güçleri dikkate alındığında 1950'lerden günümüze artan sanayileşme ve tarımda makineleşme sonucu kırsal alanda azalan iş imkânları ve sanayileşmenin arttığı kentlerdeki yeni iş imkânlarının varlığı, bölgelerdeki nüfusu kırdan kente doğru göç etmeye itmiştir. 1950'de kentte yaşayan nüfusun genel nüfus içindeki payı %19 oranında iken bu oran, 1970'de %36'ya, 1990'da %56'ya yükselmiştir (Tuzcu ve Bademli 2014: 58).

1.2.7. Göçte Yerçekimi Teorisi

Göçte yerçekimi yaklaşımının temeli Newton'un yerçekimi teorisine dayanmaktadır. Newton'a göre kütleler birbirlerini büyüklüklerine göre doğru orantılı çekerken, birbirlerine olan uzaklıklarına göre de ters orantılı çekmektedir (Karagöz, 2011: 61). Bu yaklaşıma göre güçlü ekonomiler ile az gelişmiş ekonomiler arasındaki etkileşimin coğrafi uzaklık ve ekonomik büyüklük arasındaki farklılıklardan etkilendiği görülmektedir (Dinçer ve Muratoğlu, 2014: 5).

Jan Tinbergen'in oluşturduğu Basit Çekim Modeline göre ülkelerin birbirleri ile ekonomik ilişkileri arttıkça kişi akımları ve sosyal etkileşimleri de artmaktadır. Burada ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin ve göç akımlarının artmasında en belirleyici etken ülkeler arasındaki mesafelerin uzaklığıdır. Ravenstain'a göre coğrafi uzaklık çekim teorisinde ters orantılı olarak etki etmektedir. Göçler çoğunlukla ekonomik nedenlere dayanarak gerçekleştirilmekte, aşamalı olarak gerçekleşen bu göçler kısa mesafelerde daha fazla yoğunlaşmaktadır. Coğrafi uzaklığın fazla olduğu ve ortak kültürel bir geçmişi olmayan ülkeler arasında gerçekleşen göç hareketleri daha sınırlı olmaktadır (Muratoğlu ve Muratoğlu, 2016: 59).

1.2.8. Göçte Sosyal Ağlar Teorisi

Göçte sosyal ağlardan kastedilen göçmenin göç etmek istediği ülkedeki veya bölgedeki daha önce oraya göç etmiş olan akraba, hısım, arkadaş gibi yakınlarının varlığını ifade etmektedir. Bir kişi başka bir yere göç ettiğinde geride bıraktığı yakınları için gelecek zamanda gerçekleşecek göçlere de öncülük etmektedir. Göç edecekleri varış yerlerinde yakınları bulunan göçmenler için bu durum yeni göç kanallarına sahip olmak anlamını taşımaktadır.

Göçte sosyal ağ ilişkilerinin varlığı, göçmenlerin göç etme maliyetlerini ve göç etme risklerini de düşürmektedir. Göç edilecek olan ülkelerde veya bölgelerde bulunan yakınların daha önceden izlemiş oldukları yollar ve tecrübeler, yeni göçmenlere rehberlik etmektedir. Yakınları bulunan göçmenlerin seyahati, yerleşimi

ve iş bulma imkânları göç ağına sahip olmayan göçmenlere çok daha kolay gerçekleşmektedir (Güllüpnar, 2012: 72-73).

Göçte sosyal ağ ilişkilerinin göçmen için maliyetleri ve riskleri azaltma gibi olumlu yönlerinin yanı sıra göçmen ve göçmenin ailesi için olumsuz bir takım etkileri de bulunmaktadır. Göçmenler göç ettiklerinde geldikleri ülkede göç maliyetini en aza düşürmek için çok fazla çalışıp daha fazla gelir elde etme eğilimi içine girmektedirler. Bunun sonucunda göçmen ailenin aile yapısında değişimler gözlemlenmektedir. Ataerkil bir aile yapısına sahip ülkelerde göç edikten sonra ailedeki kadınlar ve çocuklar da çalışma hayatı içerisine girmek zorunda kalabilmektedirler. Kadın ve çocukların çalışma hayatı içerisine girişleri ise aile içindeki rollerin değişmesine neden olmaktadır. Bazı durumlarda ise göçmenler göç ettikleri ülkelerde göç ağları içinde kalarak kendi aralarındaki ilişki ile sınırlı kalmak suretiyle ağ dışından en az şekilde çıkmakta ve göç ettikleri ülkelerin yerli halkı ile iletişime geçmekten olabildiğince kaçınabilmektedirler. Buna örnek olarak Türkiye'den Almanya'ya göç eden bazı göçmen işçi ve ailelerinin Almanya'da oluşturdukları Türk mahallelerinde yaşamlarını kapalı biçimde sürdürme eğilimleri gösterilebilir. Bu tip göçmenlerin bir kısmı yerli halk ile iletişim kurmaktan çekindikleri gibi ülkenin dilini öğrenmeden yabancı bir ülkede ikamet etmeye devam etmişlerdir (Çağlayan, 2006: 86-87).

Göçte Sosyal Ağlara İlişkin Prensipler

- 1- Göç sistemlerinin varlığı göç etme isteğini canlı tutar.
- 2- Göçmen ağı göçün maliyetini ve riskini azaltır.
- 3- Göç edecek göçmenler için göç edilecek ülkede eğitim, sağlık ve istihdam gibi imkânlarla ilişkin bu ağ içerisinde yer almayan göçmenlere göre daha fazla bilgi sahibi olma avantajı oluşur.
- 4- Göç sistemleri ilişkisi soyut bir ilişki olduğu için bir kere kurulması halinde devletlerin karşılıklı mutabakata varması halinde bile bu ilişkileri denetleme gibi bir şansları yoktur.

- 5- Göç edilen ülkedeki göçmen sayısı arttıkça göç edilen ülkedeki sosyo-ekonomik ilişkiler, göç alınan ülkelerdeki sosyo-ekonomik ilişkilerle benzeşmeye başlar.
- 6- Göç eden kişiler arasında aile birleştirme yolu ile göç ettikleri ülkelerde özel oturma izni, çalışma izinleri ve vatandaşlık hakkı alınması gibi faydalar ortaya çıkar.
- 7- Göç sistemlerinde göçmenler, göç edilen ülkenin yerli halkından ayrılarak göç veren ülkedeki yakınları ile daha fazla iletişim kurarlar (Güllüpinar, 2012: 76).

1.2.9. Göçte Merkez-Çevre Teorisi

Denge kuramına karşı geliştirilen merkez-çevre kuramına göre merkez bağımsız değişken ve çevre ise bağımlı değişken olmak üzere ikili bir düzen bulunmaktadır. Çevreyi az gelişmiş ülkeler, merkezi de gelişmiş ülkeler temsil etmektedir. Bu iki ülke grubu arasında birbirlerine bağımlı bir ilişki mevcuttur (Çakır, 2011: 136).

Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank gibi temsilciler, tarafından geliştirilen bu kurama göre kapitalizmle birlikte modern dünyada ülkeler gelişmiş ve az gelişmiş olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Wallerstein'e göre kapitalist düzenin güçlü tarafı ile gelişmiş ülkeler merkez ülkeleri temsil ederken onlara kapitalist düzenin zorlayıcılığı ile bağlı kalmak zorunda kalan az gelişmiş ülkeler çevre ülkeleri temsil etmektedir. Kapitalist düzenin kuralları ve ekonomik bağımlılık ilişkisi ile merkez ve çevre ayrılmaz bir bütünü oluşturmaktadır. Merkez ülkeler çevre ülkelerden ucuz emek ve hammadde elde ederken aynı zamanda bu girdileri kullanıp yaptıkları üretim için çevre ülkeleri pazar olarak kullanmaktadırlar. Az gelişmiş ülkeler de sınırlı imkânlarıyla gelişmelerini hızlandırmak için merkez ülkeler ile zorunlu bir ekonomik ilişki kurmak durumunda kalmaktadırlar (Çağlayan, 2006: 78-80).

Çevre ülkelerden merkez ülkelere aşırı emek göçü yaşanmaktadır. Bu emek göçü az gelişmiş ülkeler için refah artışı hedefini tutturmada başarısız kalınmasına

yol açmaktadır. Merkez ülkelerdeki ücretleri temel alarak göç eden işçilere merkez ülkelerde ayrımcı bir tutum sergilenmekte ve yerli işçiye göre daha düşük düzeyde ücretlerle daha kötü istihdam koşulları altında çalışmak zorunda bırakılmaktadırlar (Gezgin, 1991: 38).

Merkez ülkeler çevre ülkelerden vasıflı işgücü göçünü vasıfsız işçilere göre daha çok tercih etmektedirler. Bu eğilimin sebebiyse az gelişmiş ülkelerden göç eden vasıflı işgücünü daha ucuza kullanarak üretim maliyetlerini düşürmeyi hedeflemeleridir. Ancak bu durum son dönemde tersine dönmeye başlamıştır. Ucuz işgücü merkez ülkeler yerine merkez ülkelerin üretim yaptıkları ülkelere göç etmeyi tercih etmeye başlamışlardır. Merkez ülkeler ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere üretim tesislerini kurarken burada çalışan işçiler üretimden elde edilen getirinin küçük bir kısmını alırken merkez ülkeler üretim sonucu oluşan getirinin çoğunluğunu kendi ülkelerine geri götürmektedirler. Bunun sonucu olarak çevre ülkeler ile merkez ülkeler arasındaki ekonomik dengesizlik iyice artmaktadır. Çevre ülkeler açısından merkez ülkelerin sunmuş oldukları iş imkânları ve sermaye yatırımları, az gelişmiş ülkelerin refahlarını artırmaktan çok gelişmiş-az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir adaletsizliğini iyice tırmandırmaktadır (Çağlayan, 2006; 80-81).

1.2.10. Göç Sistemleri Teorisi

Göç sistemleri teorisinin temelinde iki ya da daha fazla ülkenin kendi aralarında bir göç sistemi kurmaları yatmaktadır. Bu teoriye göre ekonomik ve sosyo kültürel açıdan birbirleri ile yakın ilişki içinde bulunan bu ülkelerden bir ya da daha fazlası göçmen akımına maruz kalmaktadır ve bu ülkelere diğer ülkelerden normalin üzerinde göç akımı oluşmaktadır. Göç sistemleri teorisinde göç hareketlerinin yaşandığı bu ülkeler arasındaki coğrafi yakınlık, göç sisteminin kurulabilmesi için önemli bir etkidir (Ela Özcan, 2008: 201).

Göç sistemleri teorisine göre göç alan ve göç veren ülkelerin arasında oluşturdukları göç sistemleri, bu ülkelerin geçmişteki ekonomik ve politik ilişkileri üzerine inşa edilmektedir. Zlotnik'in göç sistemleri kuramına göre ise coğrafi yakınlık, mutlak şekilde zorunlu bir ön koşul değildir ve göç oluşumuna engel

sayılmamaktadır. Bazı ülkeler birden fazla göç sistemi içinde yer alabilir ve bunlar çoğunlukla göç alan ülkeler olmaktadır. Ayrıca göç sistemlerinde istikrardan çok fazla söz etmek de pek mümkün değildir. Ekonomik ya da siyasi değişiklikler nedeni ile ülkeler bu sistemlere dâhil olabilmekte ya da bu sistemden ayrılabilirler (Çalışkan, 2015: 483).

Faist göç sistemleri teorisinin üç ana özelliği olduğunu öne sürmektedir. Buna göre göç sistemleri teorisi daha çok makro ölçekte ülkeler arasında kurulmaktadır. Göç sistemleri teorisi temel olarak birbirine göç akışı olan bir ya da daha fazla göçmen alan yerin bulunduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Diğer bir özellikse göç sistemlerinin göçün sürecine odaklandığı, göç sistemlerinde göç hareketlerinin bir defalık değil sürekli şekilde devam eden bir yapıya büründüğüdür. Göç sistemlerinde göç hareketleri tek yönlü olmaktan ziyade gelişen itici ve çekici faktörlere göre değişkenlik göstermekte ve aktif biçimde süregelen devam etmektedir. Son olarak göç sistemlerinde göç hareketleri gelişen ve değişen ekonomik koşullar, göç alan ülkelerin göç stoku durumları ve göçmen ailelerin gidiş-geliş hareketlerine göre şekillenmektedir. Göç sistemleri bireyleri, aileleri, toplulukları ve ülkeleri kapsayan ve gelişen ölçekte kapsamlı bir yapı olmaktadır (Çağlayan, 2006: 84).

1.2.11. İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi

Neoklasik yaklaşıma dayanan işgücü göçünün yeni ekonomisi teorisi O.Stark tarafından geliştirilmiştir. Göç hareketlerinin temelinde göç kararının bireysel kararlara dayalı olarak değil aile tarafından ortaklaşa alınan kararlara dayalı olarak verildiğini öne sürmektedir. Teoride göçmenlerin bağımsız bireysel davranışlarından ziyade göçmenlerin ailelerine olan bağlılıklarının göç hareketlerinin merkezine alınması söz konusudur. Harbison, göçe ilişkin incelemelerinde ailelerin göç kararlarına etkisi olduğunu vurgulamakla birlikte kesin kararın bireyler tarafından verildiğini belirtmektedir. Buna karşılık O.Stark nihai göç kararının genellikle bireysel olarak alınmayıp aileler tarafından birlikte verildiğini vurgulamaktadır (Ela Özcan, 2008: 202).

Yeni ekonomi teorisi göç hareketlerinin zaman zaman ailenin tümü tarafından yapıldığını fakat genellikle ailenin ortak kararı ile aile içinde bireysel göçlerin öne çıktığı görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ekonomilerde aileler ortak gelir yönetimini daha başarılı biçimde yapmaktadır. Yeni ekonomi kuramına göre aile tarafından verilen ortak göç kararı ile birlikte bireysel olarak gerçekleştirilen göç hareketi ailelerin ortak gelirini yükseltirken risklerin minimize edilmesini sağlamaktadır. Ana vatanda kalan aileler ekonomik sıkıntı yaşadıkları dönemlerde çoğunlukla ekonomik olarak daha gelişmiş olan bölgeye giden göçmen aile fertlerinin aile ekonomisine yaptıkları katkı ile geçim sürecini yönetmektedirler. Dolayısıyla az gelişmiş ekonomilerde daralma yaşandığı durumlarda aileler toplu göç etmek yerine çoğunlukla aile bireylerinden bir ya da bir kaçının daha yüksek gelir elde edebilecekleri başka yerlere doğru göç etmelerine karar vermektedirler (Güllüpinar, 2012: 59).

1.2.12. Göçte Davranışsal Model / Önem Eşiği Modeli

Wolpert tarafından geliştirilen bu modelde göçmenlerin göç kararlarının gerçekleşen durumlara göre değil beklentilere göre şekillendiği savunulmaktadır. Bu modelde göç kararının gidilecek yerde elde edilecek ekonomik fayda, gelir beklentisi, yaşam koşulları gibi elde edilecek toplam fayda beklentisi ile alındığı kabul edilmektedir. Ancak söz konusu kazanım mevcut yerdeki şimdiki zamanda gerçekleşmelere göre değil, gidilecek yerdeki gelecekte sağlanması beklenen faydalara göre şekillenmektedir (Ela Özcan, 2008: 203).

Todaro'nun göç yaklaşımında göç kararının alınmasında gidilecek yerdeki istihdam olanakları yerine istihdam edilme olasılığının etkili olacağı varsayımıyla kısmen örtüşen bir yaklaşımdır. Ancak Todaro'nun dual ekonomi perspektifli göç yaklaşımından ayrılan nokta, söz konusu beklentilerin istihdam edilme olasılığıyla sınırlı olmaması ve kısa dönemli olmayışıdır. Buradaki beklenti, ekonomik fayda sağlayacak her olanağı kapsamaktadır. Ayrıca da uzun vadeli bir bakışla göç kararının verileceği varsayımından hareket edilmektedir.

1.2.13. Göçte Sosyal Sistemler Teorisi

Göçte sosyal sistemler teorisi ekonomi dışındaki etkenlerin baskın olduğu göç teorileri içerisinde yer almaktadır (Arslan, 2018: 192). Bu özelliğiyle de davranışsal model gibi sosyal sistemler teorisi de bireysel değer ve beklentilere dayanan mikro göç teorileri kapsamındadır (Özdemir, 2018: 1340).

Sosyal sistemler teorisi taraftarları, dengeli büyüme taraftarları gibi iyimser bir bakış açısına sahip olmadıkları gibi merkez-çevre teorisinde olduğu gibi Marksist bir bakış açısıyla da teoriyi oluşturmamışlardır. İşgücü göçünde uluslararası tabakalaşma zemininde teori şekillendirilmiş olup, göç alan ülkelerin göç veren ülkelere göre işgücü göçünden daha fazla menfaat sağladıklarını savunmaktadırlar (Gezgin, 1991: 39).

Bu teoriye göre göç hareketi, bireylerin sosyal statülerini yükseltmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Gidilen yer göçün gerçekleştiği yerden ekonomik ve sosyo kültürel açıdan daha yüksek kazanım sağlıyorsa, göçmenler sosyal statülerini gittikleri yerdeki vatandaşlarla eşitlemeye çalışmaktadır. Fakat çoğunlukla bu eşitleme çabası dönüşüm yaşamakta ve göçmenler gittikleri yerlerde alt sınıfa oluşturmaktadırlar (Ela Özcan, 2008: 203).

1.2.14. Göçte Kurumsal Teori

Göçte kurumsal teorinin kurumsal yönü, göçmen ağındaki göç işlemlerini yöneten, göçmenlerin göç maliyetlerini azaltan ve tüm akışı idare eden kural setleri bütünü oluşturur. Göçmen ağları kurumsallaşmış normlar vasıtasıyla yönetilmekle birlikte kural dışı illegal yapılar tarafından da tamamlanabilmektedir (Ela Özcan, 2008: 205).

Türkiye'nin göç politikaları özellikle 1980 sonrası dönemde önemli bir dönüşüm göstermiş, Avrupa Birliği normları ile birlikte göçmen ağları daha kurumsal normlar ile yönetilmeye başlanmıştır. Buna karşılık Türkiye üzerinden

Avrupa'ya kaçak göçmen gidişleri halen yoğun biçimde devam etmektedir (Demirhan ve Aslan, 2015: 39).

Göçte kurumsal teoriyi incelerken makro göç hareketlerini dikkatli biçimde ele almak gerekmektedir. Makro göç hareketleri kurumsal yapılarla ve göç ağının kurumsal normları ile etkileşim içerisinde yoğun olarak ilintili iken mikro göç hareketleri göçmenlerin inançları, davranışları ve kendi içlerindeki etkileşimleri ile daha çok ilişkili olmaktadır. Göç sistemlerinde makro yapılarda göç alan ve göç veren ülkelerin kendi aralarındaki kurumsal normlar, göçmen ağlarının hareketlerini belirleyen legal kurallar bütünüdür. Bu normlar göç ağlarının hareket biçimlerini ve göç sürecinin seyrini belirlemektedir (Çağlayan, 2006: 82).

1.2.15. Göçte Döngüsel Nedensellik Teorisi

Massey tarafından geliştirilen bu teoride göç kendisini döngüsel biçimde devam ettiren bir olgudur ve göçmen ağlarının hareketliliği, göçün sürekliliğini belirleyen ana etkidir. Bu teoriye göre göç devam ettikçe artan biçimde devamlılığını sürdürecektir, göç edilen ülkede oluşacak doygunluk sonrasında göçmen ağlarının hareketliliği aşamalı bir şekilde yavaşlayacaktır (Ela Özcan, 2008: 205).

Göç sistemleri kuramına göre göç hareketi bir defalık oluşan bir olgu değildir, sürekli ve döngüsel biçimde devam eden bir yapıdır. Göç sistemleri içinde yaşanan bir değişiklik, bütünsel biçimde göçün seyrini de etkilemektedir. Bu teoriye göre göç başladıktan sonra sürekli bir döngü halinde kendi kendini yinelemektedir (Güllüpinar, 2012: 80).

1.2.16. Ulus Aşırı Göç Teorisi

Ulus aşırı göç küreselleşmenin en önemli sonuçlarından birisidir. Gelişen teknoloji ile birlikte dünya üzerindeki farklı bölgelerde yaşanan ekonomik eşitsizliğe paralel olarak işgücü, daha güçlü ekonomilere doğru hareket etmeye başlamıştır. Günümüzdeki gelişmiş ülkelere doğru yapılan göçler bu ülkelerin gelişmişliklerini

önemli ölçüde etkilemektedir (Ündücü vd, 2009: 165). Avrupa'dan Amerika'ya doğru başlayan ulus aşırı göç hareketleri son yıllarda Asya'dan Avrupa'ya doğru evrilmiştir ve gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru ulus aşırı bir göçmen akışının devam ettiği görülmektedir (Güllüpinar, 2012: 75). Teori uluslararası göç akışından çok, göçmenlerin gittikleri ülkelere adaptasyonunu ve göç süreçlerini incelemektedir (Ela Özcan, 2008: 205).

Ulus aşırı göç teorisi az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru göç hareketlerini incelerken yoğunlukla bu göç hareketlerine dâhil olan göçmenlere odaklanmaktadır. Küreselleşme sonrasında güçlü liberal kapitalist ekonomiler dünya piyasalarına hâkim olmaya başlamış, uluslararası sermaye yoğun firmaların az gelişmiş ülkelere girmeleri ile birlikte az gelişmiş ülkeler de ulusal nüfus yaşamını devam ettirebilmek için ulus aşırı göçe ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Ulus aşırı göçün büyümesi ile birlikte işgücü arzı yükselmiş ve ücretler düşmüştür. Yine de ulus aşırı göçmenler geldikleri az gelişmiş ekonomilerdeki ailelerini ekonomik olarak desteklemişler, bu destekleme neticesinde ulus aşırı göç hareketi süregelen biçimde döngüsel bir yapıya dönüşmüştür. Ulus aşırı göçlerde son yıllarda kadınların daha fazla sisteme dâhil oldukları ve kadınların uluslararası göç hareketlerinde daha fazla görünür oldukları gözlemlenmektedir (Deniz ve Özgür, 2010: 16). Gelişmiş ülkelerin kadın göçmenlere yönelik pozitif ayrımcılık içeren politikaları, kadınların ulus aşırı göçlerde daha kolay hareket etmelerine olanak sağlamaktadır (Kartal ve Alptekin, 2015: 599).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE BÜTÜNÜ VE BURSA ÖZELİNDE İÇ GÖÇ HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ

2.1. 1950 Öncesi Dönemde İçgöç

Göçün yakın tarihçesine göz attığımızda 18. yüzyılda başlayan sanayi inkılabı sonrası fabrikalaşma ile birlikte kırsal alanda yaşayan köylülerin istihdam ve gelir amacıyla kırdan kente göç hareketlerinin hızla arttığı görülmektedir. 18. yüzyıl sonlarında Avrupa'daki feodal yapının son bulması sonucu topraksız köylüler sanayi inkılabının da etkisi ile kentlere doğru bir göç akımı başlatmış, 19. yüzyıla kadar yoğun biçimde süren bu göç akımları Avrupa'da büyük kent merkezlerinin oluşmasına neden olmuştur (Ündücü, 2009: 161).

18. yüzyıl da başlayan sanayi inkılabı ile fabrikalaşma ve Fordist üretime geçilmiş, emek yoğun üretimin ihtiyaç duyduğu işgücü emeğin yer değiştirmesine ve işçi sınıfının oluşmasına neden olmuştur. Sanayi inkılabı ile Avrupa'da başlayan ekonomik dönüşüm tarım toplumundan endüstri toplumuna geçişi başlatmış ve takip eden yıllarda zamanla diğer kıta ülkelerine yayılmıştır. Yeni oluşan işçi sınıfı ile usta çırak ilişkisi işçi patron ilişkisine dönüşmüş ve tarihsel gelişim ile birlikte bu ilişki sendikalaşma şeklinde evrimleşmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi inkılabının etkisi ile fabrikalaşma önemli ölçüde artmış, kırsal kesimde yaşayan işçilerin daha yüksek ücret, daha iyi yaşam koşulları ve yoksulluktan kurtulma beklentileri ile köyden kente göç hareketleri belirgin biçimde artmaya başlamıştır. Sanayi inkılabının ilk dönemlerinde kırdan kente gelerek işçi sınıfını oluşturan göçmenler daha iyi yaşam koşullarına ulaşmış olsalar da, zamanla işgücü arzının talebin üstüne çıkması ile işsizlik baş göstermiş ve ücretler aşağı seyirde düşmeye başlamıştır (Mahiroğulları, 2005: 44). Raveinstan'ın yaptığı çalışmaya göre 19 yüzyılın ikinci yarısında Birleşik Krallık'ta kırdan kentte 4 milyonun üzerinde kişi göç etmiştir. Bu dönem göçlerin daha iyi fırsat arayışından çok yaşam koşullarının

iyileşmesi amacıyla büyük ölçüde kısa mesafeler arasında gerçekleştirildiği görülmektedir (Ela Özcan, 2008: 188).

19. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da hızla devam eden kırdan kente göç hareketleri 20. yüzyılda yaşanan dünya savaşları ile zorunlu göçe dönüşmüş, savaşlar sonrasında değişen ülke sınırları nedeniyle devletlerarası mübadeleler yoğun biçimde yaşanmıştır. Ayrıca 2. Dünya savaşından sonra özgürlüklerini kazanan sömürge devletlerinde yaşanan etnik çatışmaların da ülke içinde zorunlu göç hareketlerini beraberinde getirdikleri görülmektedir (Deniz, 2014: 45).

2.1.1. Türkiye Bütününde İç Göç Hareketleri

Osmanlı döneminde göç hareketleri devletin belirlediği kanun ve kurallar çerçevesinde gerçekleşmiş ve bu kurallar çerçevesinde halkı ülke içinde rahatça hareket edebilmişlerdir. Bu dönemde yapılan göçlerin ticari amaçla tacirlerin yaptıkları yer değiştirmeler, halkın sorun ve ihtiyaçlarını devlete aktarmak amacıyla gerçekleştirdikleri bölgesel ziyaretler, eğitim amaçlı yer değiştirmeler, memurların tayinleri ve merkezi hükümete gidiş amaçlı yapılan yer değiştirmeler şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (Güler, 2000: 155).

Tanzimat dönemi öncesinde Klasik Osmanlı dönemi iç göç hareketlerinde yaşanan farklılaşma kapsamında konu bazlı olarak yaşanan gelişmeler şu şekilde özetlenebilir: Bu dönemde kır kaynaklı iç göç hareketi sınırlı düzeyde de olsa ilk iç göç çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'da uygulanan çift-hane sisteminde toprağın devletin malı olarak kalması kaydı ile halkın kendilerine tahsis edilen çiftlik alanlarında tarım üretimi yapmaları sağlanmıştır. Osmanlı'da miri adı verilen toprak rejimine göre tüm toprakların mülkiyet hakkı devlete aittir ve aileler bu toprakları nesilden nesle kiracı statüsünde kalmak kaydıyla işletmişlerdir. Buna karşılık toprağın satılmasının ya da devrinin söz konusu olmadığı görülmektedir. Tımar sistemini desteklemek amacı, geliştirilen çift-hane sistemine göre reaya içerisinde büyük bölümü oluşturan çiftçilikle uğraşan köylülerin kendilerine tahsis edilen üretim araçları ile (çift öküz, belirli ölçüde çiftlik vd.) tarım üretimi yapmaları ve üretimin bir kısmının devlete vergi olarak ödemeleri şeklinde gerçekleşmiştir.

Köylülerin her yıl belirli miktarlarda tarım üretimi yapmak zorunda oldukları bu sistem ile bir yandan tarım üretiminin devamlılığı sağlanırken diğer yandan vergi sisteminin sistemli ve aksamadan işletilmesi de sağlanmıştır. Osmanlı'da çift-hane sisteminin düzenli biçimde işlemesi için reyanın çiftliğini düzenli olarak ekiyor olmasının ve mecburi sebepler dışında çiftliğini terk etmemesinin çok önemli olduğu görülmektedir. Bu amaçla çift-hane sisteminin devamlılığını sağlamak için köylü halk için çift-bozan sistemi geliştirilmiştir. Çift-bozan sistemine göre reyanın kendisine tahsis edilen alanlarda zorunlu nedenler dışında ekim yapmaması, tarım üretimini aksatması ve çiftliğini terk etmesi halinde (göç vb. nedenler dâhil) cezai yaptırım ile karşı karşıya kaldığı ve reyanın başka yerlere göç etmesi halinde yakalanarak eski yerlerine geri getirildiği görülmektedir (Özünü ve Gümüştü, 2016: 35-37). Göç etmede böyle bir maliyet yapısının oluşu da doğal olarak zorunlu durumlar dışında kırdan kıra veya kırdan kente doğru göç hareketinin gerçekleşmesini sınırlandırmıştır.

Osmanlı döneminde 17. yüzyıla kadar gerçekleştirilen göçlerin büyük çoğunluğunun kişilerin kendi tercihleri ile yapıldığı ve birkaç müstesna durum dışında devletlerarasında da zoraki göçün yaşanmadığı görülmektedir. 17. yüzyıldan sonra yaşanan bazı savaşların ve lokal baskınların sonucu olarak bu bölgelerde yaşayan halkın zoraki olarak başka yerlere sürülüyor ya da götürülüyor olduğu görülmektedir. Yine bu dönemde devlet aşiretleri daha yerleşik hale getirebilmek için onları belirli yerlere yerleştirmeye gayret etmiş ve aşiretlerin bağlı oldukları ortamlardan ayrılıp iskân edildikleri bölgelere yerleşmesi yönünde zorlayıcı göç tedbirleri aldıkları bilinmektedir. Bu nedenle Osmanlı'da 17. yüzyıldan sonra yaşanan göç hareketlerinin büyük çoğunlukla savaşlar, devletin iskân politikaları ve diğer devletlerin baskınları sonucunda ortaya çıkan zorunlu göç olayları olduğu görülmektedir.

18. yüzyılda devletin göçü belirli kanunlarla sınırlandırdığı, ticaret bahanesiyle başka bir yere gitmek isteyen fakat gerçek tüccar olmayanların, işsizlik nedeniyle yaşam alanlarını değiştirmek isteyenlerin ve topluluklar halinde yer değişikliği yapmak isteyenlerin kanunlarla engellendiği görülmektedir. Bu amaçla

1746 ve 1764 yıllarında “ev göçüne” yönelik yapılan sınırlandırmalar ile kentlerin mevcut sorunlarının daha fazla büyütülmemesi ve nüfus artışının önüne geçilmesi için bir takım adımlar atılmıştır. Bu dönemde devletin ekonomi ve siyasi politikalarının, askeri savaşların, dış baskıların ve doğal afetlerin halkın zorunlu olarak göç etmesinde önemli etkenler olduğu görülmektedir. Özellikle devlet memurlarının kanun dışı fazla vergi almaya çalışması ve verginin fazla ödenmemesi durumunda köylü halkı taciz etmesi, köylülerin başka yerlere göçmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Diğer yandan memurların köylülerin gittikleri yerlerde tüm vergiyi kendilerine verecek olması teklifini kabul etmeleri, yasa dışı göçe yol açmıştır ve memurların bu yasa dışı yaklaşımı köyden kente göçün artmasına da destek sağlamıştır.

18. yüzyılda eşkıyaların ve göçebe toplulukların kırsal alanda yaşayan halkı tehdit ve taciz etmeleri yine köylülerin canlarını koruma amacıyla yakın kentlere ya da İstanbul gibi büyük kentlere göç etmelerine neden olmuştur. Yapılan incelemelerde geçmişte Göçer Yörükân zümresinden göçebe toplulukların Kütahya ve çevresindeki kazalarda yaşayan halka zarar verdikleri, mallarını yağmayarak gasp ettikleri ve ekili alanlarını tahrip ettikleri görülmektedir. Akabinde durumun bildirilmesi üzerine merkezi hükümetin vilayet mütesellimine bu aşiretlerin silahlarının ellerinden alınarak halkın güvenliğinin sağlanması yönünde emir verdiği görülmektedir. Bu dönemde kırsal alanda yaşayan halkın can ve mal güvenliğinin sağlanması, zorunlu göç hareketlerinin engellenmesinde önemli bir yer teşkil etmiştir (Güler, 2000: 167-168).

Duraklama ve gerileme dönemlerinde geçmiş dönemlere göre kentlere doğru çeşitli sebeplerle artan göç hareketiyle karşılaşmaktadır. 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kaybettiği savaşların yükü altında ezilen Osmanlı hükümeti dışa bağımlı hale gelmiş ve dış borç ekonomik yapıyı derinden etkileyerek iktisadi açıdan zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum işgücünü ve kır-kent yapısını da olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler nedeniyle kırsal alanda daralan ticari hacmin doğal bir neticesi olarak kırsal alandaki işgücünün kentlere doğru hareketini arttırmıştır. Yabancı sermayeye kapılarını açan Osmanlı Batı kültürünün ülkeye sirayet etmesine

neden olmuş, yaşanan göçler neticesinde yetersiz kent alt yapısına çözüm bulunmaya çalışılsa da dışa bağımlı ekonomi ve artan göçler nedeniyle kentlerin sorunları artarak büyümeye devam etmiştir (Bayram, 2017: 235).

19. yüzyılda Kırım ve Balkan savaşları başta olmak üzere kaybedilen her toprak sonrasında kaybedilen yerlerdeki halk başka alanlara gönderilmiş, bu dönemde Balkanlar başta olmak üzere yoğun göç hareketlerinin gerçekleştiği gözlemlenmiştir. 1830'lu yıllarda İstanbul'un nüfusu yaklaşık 325.000 iken 1885 yılına gelindiğinde bu rakam 873.000'e kadar yükselmiş, son elli yılda nüfus neredeyse iki kat artış göstermiştir. Artan nüfusa bağlı olarak şehirde sorunlar büyümeye başlamış, nitekim 1830 yılında yaşanan buğday sıkıntısı nedeniyle şehir esnafı ayaklanma çıkarmıştır. Diğer yandan Erzurum örneğinde görüleceği üzere bazı kentler bulunduğu konum itibarıyla Osmanlı'da her zaman ticari açıdan bir kavşak noktası haline gelmiştir. Ancak 19. yüzyılda Karadeniz'in ticarete açılmasıyla Erzurum'dan Trabzon limanına ürün sevki önemli bir ticari pazar oluşturmasına karşılık Süveyş kanalının ticarete açılması Karadeniz ve Doğu Anadolu illerini olumsuz etkilemiştir. Artık ticaret kervanları Erzurum' a uğramamış, bu durum merkez ve civardaki illerin ekonomisinin daralmasına ve bu bölgelerden diğer yerlere göçün başlamasına neden olmuştur. Erzurum'un Ruslar tarafından işgali sonrasında ticari olarak yarı yarıya düşen şehir nüfusu ikinci bir zorunlu göç dalgasının oluşumuyla karşılaşmıştır (Coşkun, 2008: 244).

Erzurum örneğindeki gibi ticaret yollarının yer değiştirmesi veya savaşlar ve işgaller gibi sebeplerle pek çok kentten göç çıkışlarının da on dokuzuncu yüzyıl boyunca gerçekleşmesi söz konusu olmuştur. 1870 ile 1920 yılları arasında geçen yaklaşık yarım asırlık süreç boyunca yaklaşık 1 milyon mülteci için İstanbul, bir toplanma ve aktarma yeri haline dönüşürken mübadele ile gelen göçmenlerin büyük bölümü ise Anadolu'nun farklı kasaba ve köylerine iskan edilmişlerdir (Koç, 2010: 182-190).

Göçmenlerin yerleştirilmesinde ana yolların kullanımı göç esnasında farklı yerlere dağılan ailelerin birbirlerini bulmaları için önem teşkil etmiştir. Nitekim İstanbul-Bağdat demiryolunun göçmen sevkiyatında önemli bir güzergâh olarak

kullanıldığı görülmektedir. Diğer yandan Osmanlı tahıl ihtiyacının büyük kısmını Rumeli'den tedarik ederken, Rumeli'nin kaybedilmesi sonrası Eskişehir ve çevre yörelerinde devlete ait arazilerin tarıma kazandırılması amacıyla bu bölgelere göçmen sevkine yönelik bir iskân politikası geliştirilmiştir. Muhacirlerin bu yöreleri gidip görmeleri ve istedikleri bölgelere yerleşmelerine izin verilmiş, böylelikle göçmenlerin zorla iskân edilmesi gibi bir durum ortaya çıkmamıştır (Önder ve Kırılı, 2005: 132-136).

Bağdat demiryolunun etkisi ile Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleştirilen göçmenlerin yerli halka oranla tarımda makineleşme konusunda daha istekli oldukları görülmektedir. Bu göçmenler birçok modern tekniği yerli halktan daha iyi ve istekli uygulamışlardır. Aynı zamanda yabancı mülk sahipleri Anadolu'da bulunan çiftliklerinde Avrupa'dan getirdikleri buhar makinelerini ve tarımsal makineleri kullanmaya başlamışlardır. Tarımsal makineleşme çok yeni olduğu ve yavaş ilerlediği için tarımsal ekonominin bu dönemlerde emek yoğun biçimde üretim yapmaya devam ettiği görülmektedir (Baskıcı, 2003: 34).

19. yüzyıl boyunca Osmanlı'da siyasi politikalara bağlı olarak halkın farklı coğrafyalara iskân edilmesi ve doğal afetler, savaş vb. zorunlu nedenlerle yapılan göçler Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Türkiye'de çok yoğun bir kırsal nüfusa ulaşılmasına sebebiyet vermiştir (Akşit, 1998: 22). 1920'li yıllarda Türkiye'de yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanlarda kümelenmiş, kent yerleşimlerinin %90'ı ise kasabalarda toplanmıştır. Bu dönemde Türkiye'deki şehirlerin sadece iki tanesinin 100.000 nüfus üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 1950'ye kadar olan dönemde kentleşmenin henüz hızlanmadığı, halkın daha çok köylerde ve küçük kasabalarda yaşadıkları görülmektedir (Yüceşahin vd, 2004: 25).

Yapılan incelemede 1927 yılında %24,2 olan kent nüfusunun oranının 1950'ye gelindiğine %25'e yükseldiği ve bu yönüyle bu dönemde iç göç hareketlerinin çok sınırlı kaldığı görülmektedir. Yaşanan göç hareketlerinde savaş sonrası oluşan mübadele durumu ve zorunlu göç hareketlerinin ağırlıklı olduğu ve bu göçlerin kırsal alanlara yönelik gerçekleştirildiği görülmektedir (Öztürk, 2007: 255). Bu dönemde devlet tarafından uygulanan iskân ve sevk politikaları ülke nüfusunun

neredeşye üçte birinin yer değiştirmesine neden olmuştur. Lozan anlaşması sonrasında Yunan hükümeti ile yapılan mübadelede 500.000 Türk anavatanına dönerken 1.2 milyon Rum Yunanistan'a göç etmiştir. 1930'lu yıllarda hazırlanan yeni iskân yasası ile göçmenlerin kabulü esaslarına yeni düzenlemeler getirilmiş ve kabul edilen göçmenler Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleştirilmiştir (İnan, 2016: 18). Bu da söz konusu dönemde sınırlı düzeyde olduğu iç göç hareketlerinin daha çok siyasal etkenlerle şekillendiğini desteklemektedir.

1930'lu yıllarda Türkiye'nin batısındaki bazı sanayi yatırımları sonrası mevsimsel işçilik ile de olsa kırdan kente göç olgusu daha belirgin biçimde hissedilmeye başlamıştır. Anadolu'da 1950 öncesi dönemde ağalık sisteminin topraktaki hâkimiyetinin daha yaygın olduğu ve bağımsız köylülerin ekonomik daralmalara bağlı olarak ağalara daha bağlı hale geldikleri, ilerleyen dönemlerde ekonomik genişlemenin yaşanması ile yine eski bağımsızlıklarına döndükleri görülmektedir. Stirling'e göre Anadolu'da 1950 öncesinde yaşanan bu 50 yıllık döngüde kırsal alanlardaki değişimin emek ve sermaye (toprak) temelinde gerçekteştiğini öne sürmektedir. Stirling toprağın işgücü arzının karşılamayacağı kadar büyük olduğu köylerde geniş aile yapısının olduğu bireyler daha fazla toprağı işler hale gelmekte ve çekirdek aile yapılarından daha güçlü biçimde ayrılmaya başlamaktadırlar. Geniş aileler daha fazla toprağı işleme becerisi ile zenginleşmekte, aile büyüklerinin vefatı sonrasında bu döngü küçülme eğiliminde devam etmektedir. 1950 sonrası devletin kırsal alanlardaki modernizasyon destekleri ile pazara yönelik üretim eğilimi ön plana çıkmış, geniş toprakların tarım makineleri ile işlendiği ve küçülen ya da daha küçük ailelerin mevsimsel işçi olarak üretimi artırmalarının önü açılmıştır. Bu mevsimsel göçler zamanla kırdan kente göçü tetikleyen bir başlangıç noktası haline dönüşmüştür. Diğer bir açıdan işgücü arzının altında sermayeye (toprağa) sahip olan kırsal alanlarda ise kırdan kente göç hareketleri 1950 öncesi dönemde başlamış, makineleşme ile birlikte mevsimsel göçlerin etkisi ile üretim artmış olsa dahi kente göçen işgücü uzun süreler köye geri dönüş yapmamıştır (Akşit, 1998: 23).

2.1.2. Bursa’da İç Göç Hareketleri

16. yüzyılda nüfusu 65.000 seviyelerinde olan Bursa ili, ticaret yollarının güzergahı içerisinde yer alması sebebiyle tüketim ve ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde ticari hayata dahil olmuştur. 16. yüzyıl Osmanlı ticari hayatı incelendiğinde Avrupa ile yoğun bir ticari ilişki içinde bulunduğu görülmektedir. Bu dönemde Avrupa ile ticari köprü vazifesinde olan İtalyan şehirlerinden Venedikli ve Cenovalı tacirler ile ihracat anlaşmaları yapılmış, Bursa’da üretilen ham ipek ve ipekli kumaş gibi ürünler bu şehirler üzerinden Avrupa’ya ihraç edilmiştir (Tezel, 2015: 47). Bursa’dan Avrupa kentlerine yapılan ham ipek ve ipek iplik ihracatı kentin sanayi üretimini artırmıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde ise ipek iplik üretiminin gerçekleştirildiği tezgahlarda çalışan işgücünün yarısının kadınlardan oluştuğu bir yapının varlığı görülmektedir. Kadınların işgücüne katılımının yüksek olması ve kadınların ekonomik yaşama dahil olarak toplam aile gelirini yükselmesi kırdan kente göçün artmasını desteklemiştir (Dingeç, 2010: 14).

Kadınların geleneksel toplumun hakim olduğu bir dönemde tarım dışı sektörlerde istihdamı son derece önemlidir. Çünkü genel olarak istihdam, erkek egemen bir düzen içerisinde erkeklerin baskınlığıyla şekillenmektedir. Halbuki kadın istihdamı yoğunlaştıkça, göç açısından da çekim merkezi olmayı sağlayacak bir ekonomik hacmin varlığı görülmektedir. Bu sebeple ipek iplik tezgahlarındaki istihdamın yarısının kadınlardan oluşması, Bursa’nın iç göç hareketlerinde çekim merkezlerinden birisi olma imkanını arttırıcı etki göstermektedir. Kaldığı kadınların iktisadi faaliyetleri manifaktür üretimle de sınırlı değildir. Örneğin 17. yüzyılda ticaretle uğraşan ciddi bir kadın yekunu mevcuttur. Ticari faaliyette bulunan kadınların büyük bir çoğunluğunun tüccar ailelerden geldikleri görülmektedir. Ticaretle uğraşan kadınların bazılarının mudarebe denilen yöntem ile paralarını başkalarına vererek emek-sermaye ortaklığı yaptıkları, bazılarının ise ailelerinde kalan ticarethaneleri işlettikleri görülmektedir (Maydaer, 2006: 41). Dolayısıyla kadınların yatırımcı dahi olabildiği ölçekte gelişmiş bir piyasa yapısı vardır. Söz konusu gelişkin durum ise göç çekim merkezi oluş potansiyelini arttırıcı fonksiyona sahipliği desteklemektedir.

17. yüzyılda Osmanlı'da nüfusun az olması emek gücüne olan ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde emek açığının Balkanlardan getirilen savaş esirleri ile giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. İlerleyen dönemde bu açığın giderilmesi için Afrika ve Kafkasya'dan köle ticareti yapılmaya başlanmış, bu dönemde ekonomik yaşamı güçlü olan Bursa iline yapılan köle ticareti sonucunda kent nüfusunun neredeyse dörtte birinin kölelerden oluştuğu bir demografik yapıyla karşılaşmıştır. Devlet bir yandan reayanın tarım alanlarından ayrılmasını engelleyerek tarımsal üretimin devamlılığını sağlamaya çalışırken diğer yandan sanayi üretimi için gerekli olan emek ihtiyacının karşılanabilmesinde köle kaynağının kullanılmasına izin vermiştir. Dolayısıyla da işgücü talebi köle ticareti ve savaş esirleri vasıtasıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte tüm çabalara rağmen işgücüne olan talebin yeterince karşılanamaması sonucunda ücretlerde yükseliş yaşanmıştır. Ücretlerde yaşanan artışın ise kırdan kente göçü tetikleyeceği endişesi oluşmuştur. Bu endişe sonucunda devlet, reayanın kente göçünü engellemek için ücretlerde sınırlandırma yoluna gitmiştir (Çelik, 1999: 89).

18. yüzyılda vakıf ve tımarlara ait arazilerde tarım yapan ve vergi mükellefi olan reayadan bazı insanların iplik ve dokuma sanayisinde gelişen Bursa iline göç etmişlerdir. Bursa ilinin Osmanlı'nın ilk başkenti olması ve 18. yüzyılda İstanbul'a ulaşan ticaret yollarına yakınlığı şehrin bir çekim merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Bir yandan kumaş ve iplik alanında gelişen sanayinin ekonomi içindeki önemli payının ve diğer yandan kadınların bu sanayi kolunda işgücüne katılım oranının çok yüksek olmasının köylü ailelerin gelir ve yaşam beklentisini yükselttiği, bu durumun civar köylerden ve Anadolu'nun farklı bölgelerinden şehre göçü artışı görülmektedir (Güler, 2000: 177).

19. yüzyılda Fransız dokumacıların ipek iplik ihtiyacının büyük kısmını Bursa ilindeki iplik fabrikalarından sağladığı görülmektedir. Bursa ilindeki fabrikaların geleneksel yöntemlerle yaptıkları ipek iplik üretimi Fransız dokumacıların makinalarında kullanılamaz hale gelinceyse Fransızlar Bursa'da ipek iplik üretiminin endüstrileşmesi için bölgeye yatırım yapmışlardır. Böylece Avrupa'da kullanılan endüstriyel ipek iplik üretim teknikleri sadece 10 yıl sonra

Bursa'ya getirilmiştir. 19. yüzyılda Fransızların Bursa iline yaptıkları bu yatırımlar sonucunda Bursa'da kurulan ipek iplik fabrikaları, ham ipek üretim merkezi olan Cevennes bölgesindeki fabrikalardan esinlenilerek yeniden dizayn edilmeye çalışılmıştır. Buna karşılık 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransız ipek fabrikaları tek bir alan üzerinde toplanırken, Bursa'daki ipek fabrikaları farklı alanlara yaygın biçimde dağılmıştır. 1860'lı yıllarda Bursa'da bulunan 90 ipek filatür fabrikasının birçoğu 1. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle kapatılmıştır. Cumhuriyet döneminde temelleri atılan sanayileşme adımlarıyla birlikte ipek iplik fabrikası sayısı da yeniden 79'a yükseltilmiştir (Oral ve Ahunbay, 2010: 3).

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarından itibaren devletin sanayi ve ticareti geliştirmeye yönelik çabaları, Bursa'da iplik ve dokuma sanayisinin güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Sanayinin gelişimi ve şirketleşme açısından gelişen kentte birçok ticari işletme gayrimüslimlerin elinde toplanmıştır. Fabrikaların sahibi olan gayrimüslim tüccarlar kapitülasyonlardan elde ettikleri fayda ile Avrupa ve Osmanlı arasında birer aracı görevi görmüşlerdir. Bu dönemde dokuma sanayinde modernizasyona gidilmiş ve ilk dokuma makinesi 1910 yılında Dervişoğlu Kokas isimli bir Ermeni tacir tarafından kente getirilmiştir. Osmanlı tarihi boyunca önemli ticaret merkezlerinden birisi olan Bursa ilinde II. Meşrutiyet döneminde gelişen şirketleşme politikaları ile birçok yeni firma kurulmuştur. Bunlar arasında;

- Bursa Tasarrufât-ı Mütekebile Şirketi (Yüz elli ortaklı), Bursa Ermeni Şirketi Tasarrufiyesi (Yüz ortaklı bir şirkettir),
- Bursa Ermeni Numûne-i Terakkî Şirketi (Kıraathane işletmek vesaire ticaretiyle uğraşmak üzere oluşturulmuş elli ortaklı bir şirkettir),
- Hüdavendigâr Osmanlı Tahvilât Kolektif Şirketi (Tüccardan Kasap Hacı Ahmet Ağa ile tüccardan Aktar Necip Efendi'nin ortaklığı ile kurulan bir şirkettir),
- Osman Fevzi ve Hacı Mustafa ve Şürekâsı Kolektif Şirketi (Umûmun menfaatine hizmet etmek üzere Bursa dikici esnafının kurmuş olduğu bir şirkettir),

- Bursa Gençleri Ticaret ve Kolektif Şirketi (Yirmi beş ortaklı bir şirkettir)

gibi şirketlerin kurulduğu görülmektedir. Şirketlerin kuruluş aşamasında vilayet makamının Bursa Ticaret Odası'ndan ekonomik refahın artması için ticari işletmelerin kurulmasına yönelik desteklerin verilmesini istediği de görülmektedir. 1908-1918 yılları arasında geçen Milli İktisat dönemi, Osmanlı'da şirketleşme ve sanayileşme açısından başarılı bir dönem olma özelliği göstermiştir. Milli iktisat döneminde artan sanayileşme ile birlikte kentte doğru göç hareketlerinin artış gösterdiği görülmektedir.(Akkuş, 2008: 125-127)

Cumhuriyet dönemine geldiğimizde Türkiye'de kapitalist üretim ilişkilerinin baskın olduğu büyük kentler ile en güçlü ticari ilişki içerisinde olan başlıca Anadolu şehirlerinden birisinin Bursa ili olduğu görülmektedir. Bursa, Manisa, İzmir, Balıkesir gibi ekonomisi güçlü kentlerdeki Türk tüccar ve büyük toprak sahipleri ülkenin diğer kentlerindeki tüccara göre daha güçlü sermayeye sahip olmuşlardır. Bu tüccar diğer kentlerdeki ticaret erbabından daha fazla siyasi nüfuzla sahiptir. Sahip oldukları siyasi nüfuzla birlikte etki alanlarının da daha fazla olduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde de Bursa ilinin iplik fabrikalarında gerçekleştirilen üretimin, Osmanlı dönemindeki gibi önemini koruduğu görülmektedir. Bu dönemde Bursa'da açılan Sümerbank Merinos fabrikası dokuma endüstrisi sektöründe öncü olma özelliğindedir. Bursa ilinde üretimini gerçekleştirilen fabrikanın bu ilde açılmasının sebebiyse, hammadde olarak kullanılacak merinos koyunun Bursa'da üretilmesi ve kentin Osmanlı döneminden bu yana edinmiş olduğu sanayi birikiminin ve tecrübesinin ileri düzeyde oluşunun bir sonucudur. önemli sanayileşme adımlarından biri olmuştur. Sanayi kalkınma planında Bursa ilinde kurulan merinos fabrikasında merinos yün ipliği ve yünlü kumaş üretiminin önemine vurgu yapılarak üretim planlamasının detaylı biçimde hazırlandığı görülmektedir. Cumhuriyet'in hemen sonrası dönemde yapılan ekonomik atılımlar ve sanayi kalkınma planları, Bursa ilinin iktisadi gücünü desteklemiş olsa da bu dönemde yapılan göçlerin yaşanan savaşların da etkisi ile yavaşlamış olduğu görülmektedir. (Tezel, 2015: 360).

2.2. 1950-1980 Arası Döneminde İç Göç Hareketleri

Sanayi inkılabı ile öncelikle Avrupa ve Amerika kıtalarında başlayan kırdan kente göç hareketleri 20. yüzyılda sanayileşmeyle başlayan ve bütün dünya ülkelerinde yaygınlaşan bir iç göç hareketine dönüşmüştür. Avrupa ve Amerika dışında gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin sanayileşmelerine bağlı olarak kent nüfusları da hızla artmaya başlamıştır. Kırsal alanda tarımda makineleşmenin henüz gerçekleşmemesi nedeniyle kırsal alanda yaşayan köylülerin daha yüksek gelir ve daha iyi yaşam standartlarına kavuşma beklentileri ile kentsel alanlara göç ettikleri görülmektedir. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelere 1950 sonrası dönemde artan sanayi yatırımları beraberinde kentlerin çekiciliğini de artırmış, kırdan kente göçün gelişmiş ülkelere göre hız kazanmasını beraberinde getirmiştir (Güreşçi, 2016: 2139).

Avrupa'da sanayileşme ile başlayan kırdan kente göç hareketi 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra dünyanın hemen her yerinde yoğun bir biçimde görülmeye başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında dünyada kent nüfusu toplam 150 milyon kişi düzeyinde iken bu sayı 21. yüzyıla gelindiğinde 2.2 milyar kişiye ulaşmıştır. Kırdan kente göçün Avrupa'dan sonra diğer kıta ülkelerinde çok daha büyük bir hızla devam ettiği görülmektedir. 1950 yılında dünyadaki en büyük kent merkezlerinin gelişmekte olan ülke kent nüfusuna oranı %71 seviyesinde iken 1975 yılında bu oran %50'nin altına düşmüştür (Çiftçi, 2011: 19).

2. Dünya Savaşı'nın bitmesi sonrasında 21. yüzyıla kadar sanayileşmenin gelişmekte olan ülkelere hızla arttığı, bu ülkelere kırdan kente göçün ivme kazandığı görülmektedir. Yaşanan küresel ölçekteki savaş sonrasında ayağa kalkmaya çalışan Avrupa ülkelerinde ve gelişmekte olan ülkelere sanayi üretiminin hızlanmasına bağlı olarak kırsal alanlarda yaşayan halk, sanayileşmenin büyük ivme kazandığı kentlere doğru göç ederek işçi sınıfını büyütmeyle devam etmiştir (Yüceşahin vd, 2004: 1).

2.2.1. Türkiye Bütününde İç Göç Hareketleri

Cumhuriyet sonrası dönemin ilk yıllarında çok düşük düzeyde seyreden Türkiye’de iç göç hareketlerinin 1950’li yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. 1923-1950 yılları arasında kent nüfusunun toplam nüfus içerisindeki ağırlığı %25 seviyesinde iken, hızlı kentleşme ve kırdan kente yoğun göç hareketleri sonucunda kentlerdeki nüfusun tüm nüfus içerisindeki ağırlığı 1990 yıllarda %56 seviyesine kadar yükseltmiştir. 1950-1990 yılları arasında geçen yaklaşık kırk yıllık dönemde kent nüfusunun toplam nüfus içindeki ağırlığında iki katlık artış sağlanmasının en önemli nedeni ise kentlerde başlayan sanayileşme hareketi ve tarımda modernizasyonla birlikte kırsal alanda ortaya çıkan istihdam sorunları olmuştur. 1950 sonrası dönemde değişen dünyada Türkiye’nin sosyalist doğu bloğu yerine liberal kapitalist Batı bloğunu tercih etmesi sonucunda verilen Marshall yardımları ile başlayan tarımsal modernizasyon, toprak reformu politikalarının gelişmesine de neden olmuştur. Ekonomik büyüme ve sanayileşme amacıyla özellikle 1960’lı yıllarda etkin olan beş yıllık kalkınma planlarının büyük kentlerde sanayileşme amacıyla ekonomik atılımları sağladığı görülmektedir. Kalkınma planları çerçevesinde yapılan yatırım ve planlamalar, kentlerde yeni fabrikaların kurulmasında ve bu fabrikalarda yeni istihdam fırsatlarının yaratılmasında etkili olmuştur. 1960 sonrasındaysa sanayileşmenin yaygınlaştığı şehirlerde kırdan kente göçü hızlandıran en önemli etken, ekonomik dönüşüm değişkenleridir (Kaştan, 2016: 695). Bu dönemde kırsal kesimden kente doğru yaşanan yoğun göç hareketleri kent nüfusunda önemli ölçüde artışa ve kentlerin hızla büyümesine sebep olmuştur. (Ataöv vd, 2007: 58).

Kırdan kente gelen göçmenlerin kentlerin nüfuslarını hızlı biçimde artırmalarına karşılık sanayileşmesini tamamlayamayan ülke ekonomisi, bu göçün oluşturduğu işgücü arzını istihdam edememiştir. Bu nedenle kırdan çıkıp kente yerleşen bu işgücü, alt piyasalarda düşük ücretlerle çalışan vasıfsız işgücü haline gelmiştir. İkincil iş(gücü) piyasalarında istihdam edilen bu işçiler kentin yoksul kesimlerini oluşturmuşlardır. Kırdan kente gelen köylüler öncelikle barınma ihtiyacını gidermeye çalışmış, toplu konutların yetersizliği sonucundaysa kentin

etrafında yeni gecekondu yapılaşmalarının hızla artışına yol açmışlardır. 1950 sonrası dönemde büyük kentlerde yaşanan kırdan kente göç olgusu, her geçen gün artan nüfusun etkisi ile kent yaşamını daha da güçleştirir hale gelmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 252).

Türkiye’de 1950 sonrası dönemde artış gösteren kırdan kente göç hareketleri İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlere doğru gelişirken Diyarbakır ili örneğinde olduğu gibi kademeli göç biçiminde de gelişmiştir. Diyarbakır’ın köylerinden kente doğru bir göç hareketi gerçekleşirken bu göç hareketi aynı zamanda kent merkezinden diğer kentlere doğru başka bir göç dalgasının oluşumunu da harekete geçirmiştir. 1960’lı yıllara gelindiğinde bu hareket iyice hız kazanmış ve kentin dokusu kentin önde gelenlerinin ve zanaatkarlarının kültüründen koparak tümüyle kırsal alandan gelen köylü nüfusun dokusuna bürünmesine yol açmıştır (Erkan ve Bağlı, 2005: 106). Kentsel nüfus 1950-1960 yılları arasında göç öncesi doğal kent nüfusuna göre 3 kat artarak ülke nüfusuna oranla %80 düzeyinde büyüme göstermiştir (Ataöv vd, 2007: 62).

Kırdan kente gelen göçmenlerin göç eğilimlerinin altında yatan ana nedenlerin: 1) kırsal alanlardaki nüfus artışına bağlı olarak toprağın bölünmesi ve verimliliğin azalması, 2) tarımsal üretimde makine kullanımına geçilmesi sonucunda istihdamın azalması ve 3) kentlerde oluşan sanayileşme süreciyle iş olanaklarında yaşanan belirgin artış olduğu görülmektedir. Kırdan kente doğru gerçekleşen bu yoğun göç dalgası sonrasında kente gelen köylüler en temel ihtiyaçları içerisinde yer alan barınma ihtiyaçlarını kentin yüksek maliyetleri nedeniyle karşılayamamışlardır. Göçmenlerin geldikleri kentlerde barınma ihtiyaçlarını karşılayamamalarıysa, kentin dış alanlarında kaçak yollarla ve kendi imkanlarıyla inşa ettikleri gecekondualarda barınma olanaklarını oluşturmalarına sebep olmuştur. Kentlerdeki yoğun göçün etkisiyle hızlı biçimde oluşan gecekondu yerleşimlerinin 1950’den sonra özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Kentin dış çeperine doğru dağılan ve yayılan bu yerleşim birimleri, kendi içlerinde kent içinde kırsal bir yaşam alanı haline dönüşmüştür. Özellikle aynı kırsal alandan kentlere gelen göçmenlerin, kendilerinden önce kente yerleşmiş olan akrabalarının

bulunduğu mahallelere yerleşerek kendi kültürel özelliklerini yansıtan gecekondu mahallelerinin oluşmasını sağladıkları görülmektedir. Eğitim ve gelir düzeyi düşük olan ve yerleştikleri kentlerde vasıfsız işçi olarak istihdam edilen göçmenlerin hemşehrileri ve akrabaları ile birlikte aynı yaşam alanlarına yerleşme eğilimlerindeki temel etkeninse, bu göçmenlerin kentin sosyal hayatına uyum sağlayamamaları ve kentin içinde yok olma korkularından kaynakladığı görülmektedir (Çakır, 2011: 214).

Dönem içinde kent merkezine yakın yerleşim alanlarında oluşan gecekondu mahallelerinin devam eden göçlerle kentin büyümesi sonucunda kentin daha merkezinde kaldıkları ve önceki gecekondu mahallelerinin kentsel alanlara dönüştükleri görülmektedir. Yeni gecekondu mahalleleri kentin çevresine yayılmaya devam etmiş ve bu gelişim süregelen bir devinim içerisinde birbirini tekrar etmiştir. Bu dönemde kentlerin en önemli sorunuysa hızlı gecekondulaşma sürecinin yaşanması sonucunda ortaya çıkan birçok alt yapı yetersizliğinin yol açtığı çevresel sorunlar çerçevesinde şekillenmiştir. Ayrıca hızlı gecekondulaşma ile birlikte bir takım ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar da ilerleyen dönemlerde artan biçimde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kapsamda kentin yaşamına uyum sağlayamayan göçmenler, artan nüfus ve azalan istihdam dengesizliği sebebiyle daha düşük ücretlerle çalışmak zorunda bırakılmıştır. Düşük ücretli istihdamın göçmenler arasındaki yaygınlığı neticesinde kötüleşen yaşam koşulları sebebiyle de gecekondu bölgelerinin kentin yoksul mahalleleri haline dönüşümleri gerçekleşmiştir (Ataöv ve Osmay, 2008: 62).

Gecekondulaşma merkezli yaşanan sorunların en önemli kaynağı kırdan kente gelen göçmen kitlenin köy ve kent hayatını iç içe yaşamaya çalışmasıdır. Kırdan gelen göçmenler bir yandan gecekondu mahallelerinde kırsal üretim geleneklerini (hayvancılık, küçük ölçekli tarımcılık, tandır ekmeği vd.) devam ettirmeye çalışırken diğer yandan fabrikalarda çalışmaya da devam etmişlerdir. Ayrıca göçmen kitle aile içinde daha fazla işgücü edinebilmek ve daha yüksek gelir elde edebilmek amacıyla çocuklarının eğitim hayatını gidebildikleri yere kadar destekleyip, çoğunlukla da

ilkokul sonrasında meslek edinebilecekleri zanaat işlerine yönlendirmişlerdir (Kaştan, 2016: 699).

Bir yandan köyden kente gelen göçmenlerin çocukları yetişkin olduklarında eğitim hayatına devam etmemeleri nedeniyle kentin vasıfsız işgücüne dahil olurken diğer yandan kente sonradan gelen diğer kuşak göçmenler de geldikleri kırsal alandaki yetersiz eğitimleri sebebiyle kentin yine vasıfsız işgücünün devamı niteliğinde ekonomik yaşama dâhil olmuşlardır. Bu vasıfsız işgücü bulabildikleri hemen her işte çalışarak ve sosyal güvenceden yoksun olarak ikincil iş(gücü) piyasasında firmaların dönemsel istihdam fırsatlarına tabi olarak yaşamlarını devam ettirmeye gayret etmişlerdir. Tüm bu süreçte kırdan kente gelen göçmenlerin oluşturdukları gecekondu mahallerine yenilerinin eklemeliği, bu göçmenlerin kentin vasıfsız işgücünü döngüsel biçimde büyüttükleri ve düşük ücretlere bağlı olarak düşük yaşam standartlarında yaşayan göçmenlerin gecekondu mahalleleri dışında kentin sosyal yaşamına dahil olamadıkları görülmektedir. Bu döngü 1980’li yıllara kadar devam etmiş ve kentlerin gecekondu bölgelerinde yaşayan alt işçi sınıfı göçmenler, kentin çeperinde varoş mahallelerinin oluşumunu sağlamıştır (Dinçer ve Enlil, 2001: 3).

1970’lerde kalkınma hızının düşmesi, ekonomik bunalımın ortaya çıkması ve enflasyonun yükselmesi, sanayileşmenin yavaşlamasına ve kentlerdeki istihdam fırsatlarının azalmasına neden olmuştur. İstihdam olanaklarının azalması sonucunda tarımsal işgücüne olan talebin düşmesinin ve buna bağlı olarak ücretlerin gerilemesinin kent yaşamının cazibesinde azaltıcı etkiye sebep olduğu görülmektedir. 1950’den 1970’lere kadar yoğun biçimde oluşan gecekondu semtlerinin büyüyen alt yapı yetersizlikleri nedeniyle kentlerde şehirleşme süreci de durağan bir döneme girmiştir. Bu dönemlerde yaşanan ekonomik krizler bir yandan kentlerde şehirleşmeyi engellerken, diğer yandan tüm ekonomik sorunlara rağmen Anadolu’dan gelen yeni göçmenler gecekondulaşmanın artarak devam etmesini sağlamışlardır (Çalışkan, 2006: 59).

2.2.2. Bursa’da İç Göç Hareketleri

Türkiye’de kırsal alanlardan kentlere doğru gerçekleşen göçün en yoğun olarak yaşandığı dönem, 1950–1985 yılları arasını kapsayan yaklaşık otuz beş yıllık dönemdir. 1945–1950 yılları arasında köyden kente net iç göç 214 bin kişi olarak gerçekleşmişken, bu sayı 1950–1955 yılları arasında 904 bin kişiye kadar çıkmıştır (Kırdar ve Saraçoğlu, 2012: 2). 1950 sonrası dönemde sanayileşmeye bağlı olarak artan göç hareketlerinin Türkiye’nin batısında bulunan kentlere doğru yoğunlaştığı ve bugünkü büyük kentlerin oluşmasının kaynağını oluşturduğu görülmektedir. Doğu illerinden batı illerine doğru seyreden bu göç akımları; İstanbul, Ankara ve İzmir’in yanında köklü bir sanayi şehri olan Bursa’ya doğru da yoğunlaşmış ve bu göç akımları kentin sosyo kültürel yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. 1950 sonrası dönem göçlerinde en belirgin göze çarpan sosyo kültürel değişim, göç alan büyük kentlerdeki gecekondulaşma şeklinde gerçekleşen yapılaşmadır. Diğer bütün büyük kentlerde olduğu gibi Bursa ilinde de bu göç akımları ile daha düşük gelir seviyesine sahip olan ve kent merkezine yerleşemeyen alt işgücü özelliğindeki göçmenlerin kentin çevresinde kendi gecekondulaşma mahallelerini kurmalarına neden olmuştur. Gecekondulaşma olan bölgelerde hemşehri mahalleleri oluşmuş, sonradan gelen ikinci ve diğer kuşak göçmenler ilk göç edenlerin yakınlarına yerleşmiş ve göçmen mahallelerindeki nüfus hacmi de büyümeye devam etmiştir (Kocadaş Bekir, 2106:14).

Bursa ilinde gecekondulaşma tarzındaki yapılaşmalara ilk olarak 1952 yılında rastlanılmaktadır. Gecekondulaşmanın önüne geçilmesi amacıyla 775 sayılı Gecekondulaşma Kanunu uyarınca ‘Gecekondulaşma Önleme Bölgeleri’ oluşturulmuştur. Gecekondulaşma önleme bölgelerinde sağlıklı bir kentleşmenin oluşturulabilmesi amacıyla Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer İlçelerinde planlı arsa sunumu gerçekleştirilmiştir. Nilüfer ilçe belediyesi söz konusu plana uyum sağlayarak belediye tarafından sunulan arsalarla toplu konutlar inşa etmiştir. Buna karşılık Osmangazi ve Yıldırım ilçesinde, sunulan planlara uyulmamıştır. Planlara uyulmaması ise bu ilçelerde gecekondulaşmanın devam etmesine yol açmıştır. Bu dönemde kentin doğu bölgesinde belediyeler tarafından toplu konut inşasına tahsis edilen arsaların

tükenmesi nedeniyle, toplu konut yapılanması zorunlu olarak kentin batısına doğru kaymıştır. Nilüfer İlçesi'nde belediye ve kooperatifler arasındaki işbirliği yoluyla gerçekleştirilen yapılaşmalar, bölgede düzenli ve sağlıklı bir kentleşme sürecinin yaşanmasının önünü açmıştır. Osmangazi ve Yıldırım ilçelerindeyse devam eden gecekondulaşma nedeniyle gecekondulu mahalleleri sürekli büyümüş ve kent merkezleriyle bütünleşmiştir. Şehrin batısına doğru toplu konut yapılaşmasını sürdüren Nilüfer ilçesinde ise başta dar gelir grupları için planlanan yerleşim bölgeleri, zamanla orta ve üst gelir gruplarına hitap eder hale gelmiştir (Ertürk ve Karakurt Tosun, 2009: 47).

Ülkemizde iç göç hareketinin temelinde başlıca etken bölgeler arasındaki gelir farklılıkları ve ekonomik nedenlerdir. Sanayi üretimine dayalı işgücü ihtiyacı olan iş(gücü) piyasasına doğru gelişen göç hareketleri, kentlerin nüfuslarının da artmasına neden olurken bu kentlerin yakınlarındaki diğer daha düşük ölçekli üretim gerçekleştirilebilen küçük kentlerde kırdan kente göç hareketinden etkilenmişlerdir. Büyük kent merkezlerine yakın bu daha küçük ölçekli kentler büyük şehirlere göçün geçiş güzergahı olmuşlar ve böylece de kademeli göçü desteklemişlerdir. 1950 sonrası dönemde bir yandan kırsal alanlarda yaşamaya başlayan tarım üretiminde modernizasyon ile birlikte istihdamın azalması ve miras dağılımı nedeniyle toprakların küçülmesi ya da topraksızlık gibi durumlar, kırsal alanların itici yönlerini öne çıkarırken; diğer yandan kent ekonomisinin gelişmesine bağlı olarak kişi başına düşen gelirin artması ve sanayileşme ile birlikte oluşan daha fazla istihdam fırsatlarının mevcut oluşu, kentlerin çekici yönlerini ortaya çıkarmaktadır (Kırdar ve Saraçoğlu, 2012:2).

Kırsal alanlarda arazilerin tek elde toplanması, kırdan kente göç sürecinde kırsalın itici faktörü olarak son derece önemli ağırlığa sahip bir etken özelliği göstermiştir. 1971 yılında Köy Envarter Etüdüleri'nde görüldüğü üzere Türkiye genelinde bulunan 709 köyün 252'sinin kişiye, 255'inin aileye ve 202'sinin de soya ait olduğu ifade edilmekte ve özel köy sahiplerinin egemenliğinde yaşayanların çıkış yolu olarak göç hareketlerine eğilim gösterdikleri görülmektedir (Şen, 2014: 242)

1950’de nüfusun sadece % 19’u kentlerde yaşarken bu oran 1970’te % 36’ya, 1990’da % 56’ya yükselmiştir. Ayrıca 1950’de kırsal alanda %0,22 olan yıllık nüfus artış hızı, 1955’te %0,17 ye düşerken kentlerdeki nüfus artışı ise %0,22 den %0,56 ya yükselmiştir.. Kentsel nüfus artış hızının bu denli yükselmesinde iç göçlerin payı ise %50’lerin üzerindedir, büyük kentlerin dışında Bursa ili gibi sanayileşme hareketleri ile gelişen ve göçmenlere yeni istihdam ve yaşam fırsatları sunan diğer Anadolu kentleri de göç konusunda yeni çekim alanlarının doğmasına yol açmıştır (Işık, 2005: 28).

Osmanlı döneminden bu yana sanayileşmede öncü kentlerden biri olan Bursa ilinde 1966 yılında ilk olarak Orhangazi ilçesinde kurulan ve sonrasında kentin farklı bölgelerinde yaygınlaşan organize sanayi bölgeleri, kentin sanayi merkezi haline gelmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu dönemden sonra kente doğru yapılan göç hareketinin artan biçimde yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. 1970 yılına gelindiğinde sanayileşmenin etkisiyle yoğun göç alımı yaşayan Bursa ilinde şehrin doğusundan batısına doğru uçtan uca yayılan gecekondulaşma bölgelerinin oluştuğu görülmektedir (Ertürk ve Karakurt Tosun, 2009: 41).

Yapılan incelemede Bursa’da organize sanayi bölgesinin ilk kuruluşunda toplam 4 firma ile faaliyete başlanmışken bu sayı 1972 yılında 32 firmaya ve 4500 çalışana ulaşmıştır. Organize sanayi bölgelerinin kentin dışına kurulmasının ve bu organize sanayide çalışan işçilerin çalıştıkları organize sanayilerin etrafındaki boş alanlara konutlarını inşa etmelerinin kentin etrafında gecekondulaşma yapısını etkileyen belirleyici unsurlardan biri olduğu görülmektedir. Öncelikle istihdam ve gelir beklentisi ile organize sanayi bölgesi yakınlarına göç eden işçiler barınma ihtiyaçlarını gidermek için fabrikaların etrafında kaçak biçimde kendi yaşam alanlarını inşa etmişlerdir. Sonraki süreçte bu göçmenlerin yakınlarının ve tanıdıklarının da bu halkaya dahil oldukları ve artan nüfus ile gecekondu mahallelerinin kurulduğu görülmektedir. 1970’li yıllarda gecekondu mahallelerinin önlenmesi için “1050 Konutlar” gibi bir takım toplu konut projeleri uygulanmıştır fakat bu uygulamalar çok kısıtlı olmaları nedeniyle gecekondulaşmanın önüne geçememiştir (Sebla, 2013: 231-233).

1968 yılında Koç ve Fiat firmasının ortaklığıyla Türk otomotiv sanayiinin ilk otomobil fabrikası olma özeliğini taşıyan Tofaş kurulmuştur. 1969 yılında otomobil üretmek amacıyla Oyak Grubu ile Fransa'nın Renault firması ortak yatırım kararı almışlardır. Her iki firmada 1971 yılında Bursa'da kurmuş oldukları fabrikalarında otomobil üretimine başlamışlardır. Bu bağlamda Bursa'da kurulan Tofaş ve Oyak-Renault firmaları, Türkiye'de otomotiv sanayiinin gelişimine önemli katkılar sağlamışlardır. Bursa ilinde Orhangazi ilçesi ile başlayan organize sanayi bölgelerinin kurulması ve sonrasında Mudanya yolu üzerinde kurulan otomotiv fabrikaları, şehrin gelişen sanayisi ile kente doğru göç hareketlerinin artmasına neden olmuştur. (Çoban, 2007: 20)

1975-1980 yılları arasında göç hareketlerinin kentten kente ve kasabadan kente biçiminde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönemde şehrin sanayileşmesi ile artan göç hareketlerinin köyden doğrudan kente göç hareketlerinden çok kasabadan kente göç hareketlerine dönüştüğü görülmektedir. Artan bu göç hareketleri ile kentin çevresi büyümüş ve kent dışında kalan kasabalar zamanla kent merkezine dahil edilmişlerdir (Özgür, 1999: 162)

2.3. 1980'den Günümüze İç Göç Hareketleri

1980 sonrası iç göç hareketlerinin 21. yüzyıl başlarına kadar istihdam, yüksek gelir ve daha iyi yaşam koşulları amacıyla kırdan kente göç akışının hız kazanarak devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde ulaşım olanaklarının artması, göç hareket kabiliyetinin kolaylaşması ve bilgi toplumuna geçiş ile birlikte kent merkezlerinin bilgi üreten ve dağıtan alanlara dönüştüğü görülmektedir. 21.yüzyıla gelindiğinde göç hareketlerinin sanayi bölgelerinden çok, bilginin üretiminin gerçekleştiği kent merkezlerine doğru gerçekleştiği görülmektedir. Bu göç hareketleri daha çok kentten kente doğru gerçekleşmekte olup büyük kent merkezleri artık bilgi üretiminin yapıldığı, daha küçük kentlerden eğitimli kişilerin göç ettikleri cazibe merkezleri haline gelmişlerdir. 1980 sonrası dönemde kentler, sermayenin ana toplayıcısı haline gelmiş, küreselleşmenin etkisi ile dünya ekonomisinde belirleyici aktörler konumuna erişmiştir (Es ve Güloğlu; 2004: 80).

20. yüzyıla geldiğimizde gelişmiş ve birçok gelişmekte olan ülke kentlerinin sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru evrilme süreci içerisinde yer aldığı görülmektedir. Yeni ekonomik düzende bölgeler arası eşitsizlik düzeyleri göç hareketlerinde belirleyici olmaktadır. Günümüzde göç kavramının yer değiştirme haline geldiği ve bireylerin göç eden insanlar olmaktan çıkarak yaşamlarını farklı yerlerde sürdüren ve bu durumu devam ettiren bir yaşam biçimine geçtikleri görülmektedir (Ela Özcan, 2008: 198).

2.3.1. Türkiye Bütününde İç Göç Hareketleri

1950 sonrası dönemde yaşanan göç hareketlerinin daha çok tarımsal anlamda verimsiz kırsal alanlardan kent merkezlerine doğru gerçekleştiği görülürken 1980 sonrası dönemde yaşanan göç hareketlerinin ise ilk dönemde istihdam ve sonrasında terör olayları nedeniyle güvenlik amaçlı olarak gerçekleştiği görülmektedir (Uysal, 2011: 192). Bu çerçevede 1980 sonrası göç hareketlerini incelerken Türkiye'nin bu dönemde içinden geçtiği iki temel sorunun göç hareketlerinin oluşumunda temel belirleyici konumunda yer aldığı görülmektedir: Bunlardan birincisi ekonominin liberal politikalarla dışa açılması, bir diğeri ise Türkiye'nin doğusunda yaşanan terör olaylarının bu bölgenin sosyo-ekonomik hayatına olan etkileri ve bölgede oluşan güvenlik sorunudur (Saraçoğlu, 2012: 5).

1980 sonrası göç hareketleri incelendiğinde kırdan kente doğru yaşanan göç eğiliminin azaldığı ve şehirden şehirlere doğru göçün daha yoğun olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemi kendi içinde incelediğimizde 1980'li yılların başında kentlerdeki ücret ve istihdam fırsatlarının göç hareketinin tetikleyicisi olduğu görülürken 1990'lı yıllarda yaşanan terör olaylarındaki artışın yol açtığı güvenlik endişelerinin göç hareketlerinde daha etkili olduğu görülmektedir. 2000'li yıllarda ise küreselleşmenin etkileri ve teknolojik alanda yaşanan ilerlemeler ile birlikte kentlerde oluşan teknoloji ve sanayi odaklı istihdam fırsatlarının gözetildiği küçük şehirlere büyük şehirlere doğru göç hareketlerinin yaşandığı görülmektedir (Bilican ve Ayan, 2016: 359).

1950 sonrası dönemde kırdan kente doğru başlayan göç hareketleri 1980 sonrasında küçük şehirlerden büyük kentlere doğru daha baskın bir yön kazanmıştır. Bu göç hareketleri kent merkezlerine gelen göçmenler için büyük bir konut sorunu haline dönüşmüş, göçmenler konut ihtiyaçlarını yasa dışı yöntemlerle gecekondulaşma yaparak çözmeye çalışmışlardır. 1950'li yıllarda Türkiye'de 50.000 civarında olan gecekondulu sayısı 1980'de 1.150.000'e çıkarken bu sayı 1995'te 2.000.000'a kadar yükselmiştir (Sağlam, 2006: 39-40). Kentsel nüfusun toplam nüfus içerisindeki ağırlığı 1950 yılında %18 seviyesinde iken 1980 yılında %45'e, 1995 yılında %60'a ve 2010 yılında %76'ya kadar yükselmiştir. Yaşanan bu göç hareketleri sonrasında kent nüfusunun %35'inin gecekondulu bölgelerinde yaşadığı görülmektedir (Başel, 2007: 517).

1970'lerin sonuna kadar hızla devam eden gecekondulaşma 1980 sonrası dönemde imar affı ile yeni bir döneme girerek gecekondularını meşru hale getirilmiştir. Devlet politikası ile tapuları dağıtılmaya başlayan gecekondulu alanlarının sınırlandırılması için yeni gecekondulu yapılmasına yasak getirilmiştir. Buna karşılık yasal düzenleme sonrasında kent merkezlerindeki gecekondulu alanları rant sağlanan bölgeler haline bürünmüş ve önemli ölçüde değer kazanmıştır. Bu nedenle yeni gecekondulu yapımına yasak getirilmesine rağmen büyük kentlerde kaçak gecekondulu yapılaşmaları devam etmiştir (Çakır, 2011:217). Dolayısıyla 1980 sonrası şehirleşme çabaları ile gecekonduların meşrulaştırılması, gecekondulu mahallelerinin değer kazanmasına ve bu mahallelerin büyümesine yol açmıştır (Kaştan, 2016: 699).

Karlılığın devamlılığı için emek yoğun üretimde işgücü ihtiyacına bağlı olarak kırdan kente göç hareketleri gecekondulaşma sorununu da beraberinde getirmiştir. 1980 öncesi dönemde gecekondulaşma konut ihtiyacı amacıyla yaygınlaşırken 1980 sonrası dönemdeyse gecekondulaşma rant sağlama politikası haline gelmiştir. 1980 sonrasında sermaye karlılık amaçlı üretim yerine kentin değerli alanlarına yerleşen gecekondulu bölgelerinde pozisyon almaya ve ileriki dönem konutlaşma çalışmalarına odaklanmaya başlamış, bu durumsa emek yoğun üretime dayalı göçü yavaşlatmıştır. Bir yandan kent yaşamının zorlukları ve diğer yandan düşen ücretler, kırdan kente göçün hızının kesilmesine neden olmuştur. Bu dönemde

göç hareketlerinin düşmesi beklenirken 1980'lerde başlayıp 1990'larda hız kazanan terör sorunu Batı'ya doğru göç hareketlerinin devam etmesini sağlamıştır (Saraçoğlu, 2012: 5).

1980 sonrası göç hareketlerinin Doğu'da can ve mal güvenliği olmayan fertlerin zoraki olarak batıya göç etmesi şeklinde gelişmiştir. Aynı zamanda terörün bölgedeki tarım ve hayvancılığa da sekte vurması ve üretimin düşüşü sorunuyla karşılaşmış, üretemeyen köylü ciddi ekonomik sıkıntılar içerisine düşmüştür. Bu göçlerde özellikle Güneydoğu Anadolu'da kırsalda yaşayan fertler önce Diyarbakır, Van, Gaziantep gibi doğunun büyük illerine göç etmişlerdir. İkinci aşamadaysa bu göç akımı kademeli biçimde İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa gibi metropol şehirlere doğru kaymıştır. 1980 sonrasında en yüksek göç Marmara bölgesine doğru gerçekleşmiştir. Bu göç hareketleri incelendiğinde 1980-1985 yılları arasında Türkiye'de en yüksek göç veren il Tunceli olurken 1985-1990 arasında Kars en yüksek göç veren il olmuştur. 1986-2005 yılları arasında yapılan göç hareketlerinin %83'ünün 1986-1995 yılları arasında yapıldığı, bu dönemde yapılan göçlerin %74'ü şehir merkezlerine doğru yapılmıştır. Bu dönemde yapılan göçlerin kırdan kente doğru güvenlik amacıyla yapılan zorunlu göç olduğu görülmektedir (Güneş, 2013: 280). Diğer yandan Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılan GAP yatırımları güvenlik endişesi yaşayan halkın kent merkezlerine doğru göçünü sağlamıştır. Bu göçler de Diyarbakır ve Gaziantep ili başta olmak üzere yatırımları artan kent merkezlerinde nüfus artışının gerçekleşmesine sebep olmuştur (Kaştan, 2006: 73; Işık, 2005: 66).

Bu dönemde Şırnak ve Yüksekova şehir merkezleri en yüksek nüfus artışının sağlandığı illerin başında gelmektedir. Bu bölgelerdeki nüfus artışında güvenlik güçlerinin sayısının artması ve memurların zorunlu göçü etkili olmuştur. Antalya, Marmaris ve Manavgat gibi turistik bölgelerde yaşanan nüfus artışları da Türkiye'de yeni gelişmeye başlayan turizm ekonomisinin göçe olan etkilerinden kaynaklanmaktadır.

2000'li yıllara gelindiğinde terör olaylarının kontrol altına alındığı, göç veren doğudaki illerin GAP ve diğer projeler ile çekim merkezi halinde geldikleri, özellikle

İstanbul gibi yaşam koşulları zor olan metropollerden tersine göç hareketlerinin başladığı görülmektedir. Ekonomik ya da güvenlik sebebi ile memleketlerinden çıkarak büyük şehirlere yerleşen aileler, kentlerde yoksulluk içinde yaşamak yerine sağlanan güvenli ortam ve yeni çekim fırsatları sonrasında memleketlerine geri dönüşe başlamışlardır. İstanbul büyükşehir belediyesinin ‘İstanbul’dan Tersine Göç’ projesi bu anlamda yapılan önemli belediyeceilik faaliyetlerinden biridir. İstanbul belediyesi kentte yaşamak istemeyen fakat geri dönüş için ekonomik şartları uygun olmayan ailelerin ulaşım ve taşınma masraflarını karşılayarak tersine göçü teşvik edici politikalar izlemektedir. Bu politika ile bir yandan kentin yoksul vatandaşlarının memleketlerine dönmeleri ile daha rahat yaşam standartlarına kavuşması sağlanırken diğer yandan kentin yüksek hacme ulaşan nüfusunun azaltılarak kent yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır (İslamoğlu vd, 2014: 80).

Resmi istatistiklerde illerin aldığı, verdiği ve net göç sayıları 1980 nüfus sayımıyla birlikte detaylı olarak tespit edilmeye başlanarak raporlanıp yayınlanmıştır (DİE, 1985: 2). Bu kapsamda da Türkiye bütünü ve iller özelinde iç göç hacmi ve hızının dönemsel karşılaştırmasının 1975-1980 döneminden itibaren başlatılması mümkün olmaktadır. Dönemsel karşılaştırmalarda tam homojenlik olmayan iki kesim zamanıyla karşılaşılmaktadır.

İlk kesim zamanı 1975-1980 dönemindeki durumu ortaya koymaya imkân tanıyan 1980 nüfus sayımı olup, 1985, 1990 ve 2000 yıllarında gerçekleştirilen nüfus sayımları 2000 yılındaki istisna dışında beş yıllık aralıklarla tekrarlanmıştır. Bu durum beraberinde homojen özellikli beş dönemin oluşumunu beraberinde getirmiştir. İkinci kesim zamanı ise 2007’den itibaren uygulanmaya geçilen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi “ADNKS” ile 2007-2008 arasında gerçekleşen iç göç hareketlerinin yıllık düzeyde 2017-2018’e kadar getirme imkânının oluşmasıyla şekillenmektedir.

İki kesim noktasında da birbirinden ayrılan zaman dilimlerinde gerçekleşen iç göç hareketi hacmiyle karşılaşılmaktadır. Hepsini eşit zamana indirgemek ise istatistiksel olarak yıllık düzeye indirgeyerek mümkün olsa da, beş yılda gerçekleşen

iç göç hacminin beşe bölünmesiyle bulunacak rakamın her yıl yaşanan gerçekleşmeyi temsil etme gücü sınırlanacaktır. Çünkü yıllık hareketlerde uzun süreli göçü yakalamak zorlaşmaktadır. Yıllık hareketler içerisinde geri dönüşlerin tamamının yakalanması oldukça güçtür. Dolayısıyla zamana dayanan karşılaştırma yapılması güçleşmektedir. Ancak nüfus sayımları ile ADNKS'ye dayanan iç göç hareketlerinin ayrı olarak ele alınmasıyla zamana dayalı değişimi yakalamak, kendi iç tutarlılığında kolaylaşmaktadır.

İlk olarak 1975-2000 arasında gerçekleşen iç göç hareketleri, beş nüfus sayımında elde edilen miktarlara göre tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre 1975'ten 1980'e kadar gerçekleşen iç göç hacmi 2,7 milyon kişidir. Bu sayı 1980'den 1985'e kadar yaklaşık 2,9 milyon, 1985'ten 1990'a kadar yaklaşık 4,1 milyon ve 1995'ten 2000'e kadar da 4,8 milyon civarında gerçekleşmiştir. Göç hızları hesaplandığıdaysa 1975-80 arası dönem için net iç göç hızı %6,69 iken bu oran 1980-85 arasındaki dönemde %6,55'e inmiş, 1985-1990 arası dönemde %8,13'e yükselmiş, 1995-2000 arası dönemdeyse %7,88 oranında gerçekleşmiştir. Göç hızlarıysa iç göç hacminin söz konusu dönemin başlangıcındaki nüfusa oranlanmasıyla hesaplanmıştır.

Dört sayım yılının beşer yıllık periyodları içermesine karşılık son sayım yılının (2000) on yıllık periyodu kapsamaması sebebiyle yıllık hızların hesaplanması ihtiyacı olduğundan, dönemde kapsanan yıl sayısına oranlamayla da yıllık net iç göç hızlarına ulaşılmıştır. Buna göre de yıllık iç göç hızları ülke bütününde 1975-80 arası dönemde %1,34 iken 1975-80 döneminde %1,31 olarak gerçekleşmiş olup 1985-1990 arası dönemde %1,63' yükselmiş be 1995-2000 arası dönemdeyse %1,58'e inmiştir. Buradan hareketle iç göç hareketlerinde 1975-2000 arası dönemde sıçramanın 1985-1990 arası dönem olarak gerçekleştiği ve bu tarihten sonra düşüş yaşandığı görülmektedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Nüfus, İç Göç, Dönem İçi Net İç Göç Hızı, Dönem İçi Yıllık Net İç göç Hızı Ortalaması (Kişi Sayısı ve %)

Yıl	Nüfus	İç Göç	* Dönem içi toplam net iç göç hızı	** Dönem içi yıllık net iç göç hızı ortalaması
1975	40 347 719	---	---	---
1980	44 078 033	2 700 977	6,69	1,34
1985	49 986 117	2 885 873	6,55	1,31
1990	60 752 995	4 065 173	8,13	1,63
2000	71 517 100	4 788 193	7,88	1,58

Kaynaklar:

TUIK, İstatistik Göstergeler 1923-2012, Ankara 2013, s. 4.

TUIK, Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri, Ankara 2005, s. 21.

* Dönem içi net iç göç hızı_t=İç göç_t×100/Nüfus_{t-1}

** Dönem içi yıllık net iç göç hızı ortalaması_t=Dönem içi yıllık net iç göç hızı_t/dönem yıl uzunluğu

ADNKS sonrasında yıllık düzeyde yaşanan iç göç hareketlerine ulaşma imkânı oluşmaktadır. Ancak bu veriler iç göçün kalıcı-geçici niteliğinin ayrışmasına imkân tanımamaktadır. Çünkü bir yıl içerisinde gerçekleşen iç göç hareketinde tersine göçün oluşumu için elverişli zaman bulunmamaktadır. Geçmişteki göçlere göre şekillenen tersine göçün kapsanmasıyla sınırlı kalış söz konusudur. Dolayısıyla da nüfus sayımlarıyla mukayese yapma imkânı sınırlanmaktadır.

2007-2018 yılları arasında gerçekleşen yıllık göç hareketi ülke bütünü için 2,2 milyon ile 3,1 milyon kişi arasında dalgalanmıştır. Ancak son üç yıldır iç göç hızında dikkat çekici bir artışın yaşandığı görülmektedir. Net iç göç hızı da %3,1 ile %3,78 arasında dalgalanmaktadır. Özellikle 2017-18 arasında bu oranın bir önceki yıla göre %3,36'dan %3,78'e çıkması oldukça dikkat çekicidir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. ADNKS Sonuçlarına Göre Nüfus, İç Göç, Dönem İçi Net İç Göç Hızı, Dönem İçi Yıllık Net İç göç Hızı Ortalaması (Kişi Sayısı ve %)

Yıl	Nüfus	İç Göç	* Dönem içi toplam net iç göç hızı
2007	70 586 256	---	---
2008	71 517 100	2 273 492	3,22
2009	72 561 312	2 236 981	3,13
2010	73 722 988	2 360 079	3,25
2011	74 724 269	2 420 181	3,28
2012	75 627 384	2 317 814	3,10
2013	76 667 864	2 534 279	3,35
2014	77 695 904	2 681 275	3,50
2015	78 741 053	2 720 438	3,50
2016	79 814 871	2 619 403	3,33
2017	80 810 525	2 684 820	3,36
2018	82 003 882	3 057 606	3,78

Kaynaklar:

TUİK, Bölgesel İstatistikler,

<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=tablo>, Erişim

Tarihi: 25.02.2019.

* Dönem içi net iç göç hızı_t=İç göç_t×100/Nüfus_{t-1}

2.3.2. Bursa'da İç Göç Hareketleri

İç göç konusunda resmi istatistiklere dayalı veri ediniminin başladığı 1975-1980 arası dönemde Bursa il nüfusu 932,429 kişiden 991,396 kişiye çıkmıştır. Bursa'nın dönem içinde verdiği göçün yaklaşık üç katı kadar göç aldığı görülmektedir. 1980-1985 arası dönemdeyse Bursa iline 94.085 kişi göç etmişken 1985-1990 arası dönemde bu sayı 141.460 kişiye yükselmiştir (Bkz. Tablo 3). 1980-1985 arası dönemde Bursa ilinin aldığı yıllık dönem içi göç hızı %1,9 iken 1985-1990 arası dönemde bu oran %2,4 e çıkmıştır (Bkz. Tablo 3). 1985-1990 arası dönemde göç alımının bu denli artmasında 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçün önemli etkisi bulunmaktadır ve bu dönemde kente olan yoğun göç akımı kentin yaşamını ve göç iklimini etkilemiştir (Ulukan, 2008: 124). Artan kent sanayisi ile Bursa il nüfusu 1990- 2000 arası dönemde 1.399.259 kişiden 1.933.732 kişiye çıkmış olup dönem içinde şehir merkezinde yerleşimin şehrin batısına doğru geliştiği görülmektedir (Bkz. Tablo 3).

Sanayileşme ile birlikte kentin merkezinde sıkışan insanlar yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla kentin daha geniş alanlarına doğru göç etmişlerdir. Bu dönemde Nilüfer ilçesinin planlı toplu yerleşim birimleri oluşturmaya çalışması ve düzenli şehir planlama çalışmaları sayesinde bu alanlarda daha sağlıklı bir yapılaşma ortaya çıkmış ve kentin orta-üst düzey gelir grubundakiler bu bölgelere yerleşmeye başlamıştır. İlçede Özlüce köyü gibi kentin batısında kalan alanların yeni yerleşime açılması, toplu konut çalışmaları öncesi imar ve şehir planlama çalışmalarının detaylı biçimde çalışılması ve yine bu bölgelerde oluşturulan villa projelerinin hayata geçirilmesi ilçeye şehir içinden ya da dışarıdan eğitilmiş ve gelir düzeyi yüksek kitlenin göçünü sağlamıştır. 1990 yılında Nilüfer ilçesinin nüfusu 65.799 iken 2000 yılında ilçe nüfusu 178.682'ye yükselmiş ve Nilüfer ilçesinin nüfus artışının diğer merkez ilçelere oranla daha fazla büyümesine yol açmıştır (Ertürk ve Karakurt Tosun, 2009: 41).

Bursa'nın bir diğer merkez ilçesi olan Osmangazi ise kentin eski yerleşim alanıdır ve sıkışmış bir bölgeye kurulan mahalleleri artan nüfusu karşılamakta zorlanmaktadır. Osmangazi ilçesinde yeni yerleşim alanları açılmadığı için bölgede daha çok 2000'li yıllardan sonra eskimiş yapıların yıkıldığı ve toplu konut projeleri ile kentsel dönüşümün yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bursa kent merkezinin doğusunda kalan Yıldırım ilçesinde ise organize sanayi bölgeleri kurulduktan sonra şehir dışından göç eden gelir seviyesi düşük göçmenlerin yaşadığı görülmektedir. Yıldırım ilçesine yerleşen göçmenler kaçak yapılaşma ile şehrin doğusuna doğru genişlemiş, burada kültürel özellikleri yakın olan topluluklar hemşericilik ekseninde kendi mahallelerini kurmuşlardır. Gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma ile çarpıklaşan kent çehresi bir takım toplu konut projeleri ile değiştirilmeye çalışılsa da yeni yerleşim alanlarından çok mevcut alanların rehabilite edilmeye çalışılması kentin çehresinin istenilen düzeyde dönüşümünü sağlayamamıştır (Karakurt Tosun ve Fırat, 2012: 181).

1980 nüfus sayımıyla birlikte detaylı biçimde raporlanmaya başlayan 1975-2000 yılları arasında Bursa ilinin aldığı, verdiği ve net göç sayıları aşağıdaki tablolarda detaylı biçimde aktarılmıştır (DİE, 1985: 2). Bu kapsamda Bursa ilinde

1975'ten 1980'e kadar gerçekleşen iç göç hacmi 95.638 kişidir. Bu sayı 1980'den 1985'e kadar 94.085, 1985'ten 1990'a kadar 141.460 ve 1990'dan 2000'e kadar da 180.171 kişi olarak gerçekleşmiştir. Göç hızları hesaplandığıdaysa 1975-80 arası dönem toplamı net göç hızı %6,3 iken bu oran 1980-85 arasındaki dönemde %4,8'e inmiş, 1985-1990 arası dönemde %7,1'ye yükselmiş, 1995-2000 arası dönemdeyse %6,1 oranında gerçekleşmiştir. Göç hızıysa iç göç hacminin söz konusu dönemin başlangıcındaki nüfusa oranlanmasıyla hesaplanmıştır. Buna göre de yıllık iç göç hızları Bursa ilinde 1975-80 arası dönemde %1,3 iken 1975-80 döneminde %1,00 olarak gerçekleşmiş olup 1985-1990 arası dönemde %1,4'e yükselmiş ve 1995-2000 arası dönemdeyse %1,2'ye inmiştir. Buradan hareketle iç göç hareketlerinde 1975-2000 arası dönemde sıçramanın 1985-1990 arası dönem olarak gerçekleştiği ve bu tarihten sonra düşüş yaşandığı görülmektedir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Bursa'da Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Nüfus, İç Göç, Dönem İçi Net İç Göç Hızı, Dönem İçi Yıllık Net İç göç Hızı Ortalaması

Yıl	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
1975	932 429	---	---	---
1980	991 396	95 638	36 918	58 720
1985	1 178 179	94 085	46 651	47 434
1990	1 399 259	141 460	57 819	83 641
2000	1 933 732	180 171	94 846	85 325

Kaynaklar:

DİE, Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980, Ankara 1985, s. 2.

TUIK, İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 1980-2018,

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim Tarihi: 25.02.2019.

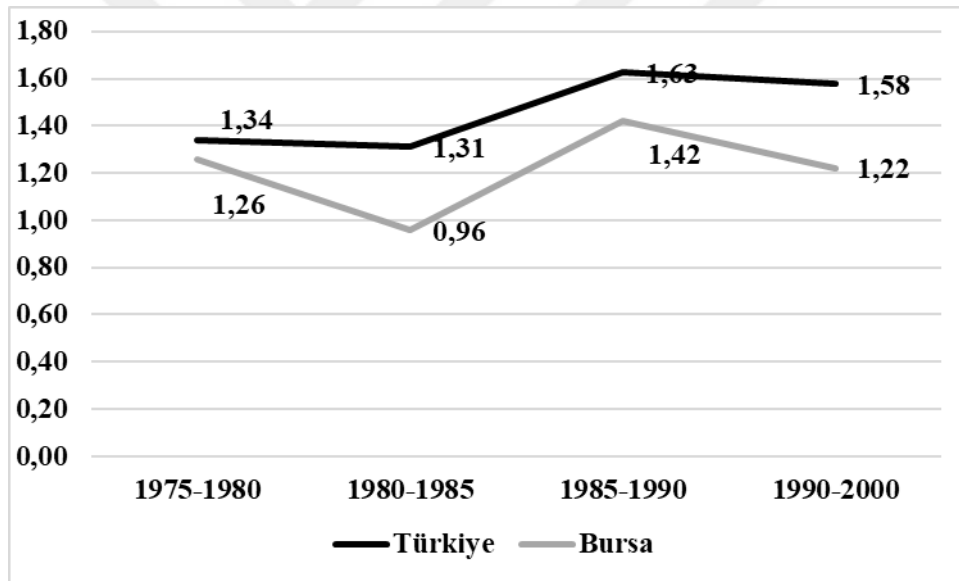
1995-2000 arası dönemde Türkiye genelinde ve Bursa ili özelinde göç hareketlerinin önceki 5 yıllık dönemlere göre düştüğü görülmektedir. 1995-2000 arası dönemde Bursa ilinde yıllık göç hızının 1985-1990 arası döneme göre %0,20 düzeyinde düştüğü gözlemlenirken Türkiye'de bu oran %0,25 düzeyinde düşüş göstermiştir. Bu dönemde Bursa ilinde yıllık net göç hızının daha düşük olmasında neden kentin sanayileşmeye devam etmesi ve işgücü göçünün Bursa iline doğru seyrinin sürmesi olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Bursa'da Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Aldığı Göç Hızı, Verdiği Göç Hızı ve Net Göç Hızı (%)

Yıl	Aldığı Göç Hızı		Verdiği Göç		Net Göç Hızı	
	Dönem Toplamı	Dönem İçi Yıllık Ortalama	Dönem Toplamı	Dönem İçi Yıllık Ortalama	Dönem Toplamı	Dönem İçi Yıllık Ortalama
1975-1980	10,3	2,1	4,0	0,8	6,3	1,3
1980-1985	9,5	1,9	4,7	0,9	4,8	1,0
1985-1990	12,0	2,4	4,9	1,0	7,1	1,4
1995-2000	12,9	2,6	6,8	1,4	6,0	1,2

Not: Bir önceki tablodaki verilere dayanarak hesaplanmıştır.

Son çeyrek asırlık süreçte yaşanan göç hızlarının ülke bütünü ve Bursa özelindeki gelişimi şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1: Türkiye ve Bursa'da Yıllık Net Göç Hızı (1975-1980'den 1995-2000 Dönemine %)

ADNKS sonuçlarına göre 2007-2017 yılları arasında Bursa ilinde gerçekleşen yıllık net göç hareketi 35 bin le 6 bin bin kişi arasında dalgalanmıştır. Ancak 2018 yılına gelindiğinde net göçün 854 kişiye düştüğü görülmektedir. 2007-2012 arası net göç hareketinde azalan bir seyir görülürken 2013-2017 yılları arası dönemde net göçün yeniden artış gösterdiği görülmektedir. 2018 yılına geldiğimizde Bursa ilinde verilen göç ile alınan göç başa baş noktasına gelmiş ve net göç 854 kişi olarak gerçekleşmiştir. Buradan hareketle 2018 yılında tersine göçün güçlü biçimde başladığı görülmektedir (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Bursa'da ADNKS Sonuçlarına Göre Nüfus, İç Göç, Dönem İçi Net İç Göç Hızı, Dönem İçi Yıllık Net İç göç Hızı Ortalaması

Yıl	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2007	2 439 876	---	---	---
2008	2 507 963	82 964	47 370	35 594
2009	2 550 645	66 615	56 368	10 247
2010	2 605 495	72 640	57 220	15 420
2011	2 652 126	74 243	58 258	15 985
2012	2 688 171	67 736	61 520	6 216
2013	2 740 970	75 518	61 744	13 774
2014	2 787 539	80 717	65 027	15 690
2015	2 842 547	84 253	64 558	19 695
2016	2 901 396	84 458	63 812	20 646
2017	2 936 803	86 119	64 905	21 214
2018	2 994 521	80 940	80 086	854

Kaynak: TÜİK, İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 1980-2018, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim Tarihi: 25.02.2019.

2007-2008 arası dönemde Türkiye’de net göç hızı 0,09 düşerken Bursa ilinde bu düşüş %1,05 olarak gerçekleşmiştir. 2017-2018 arası dönemde ise Türkiye’de net göç hızı %0,42 artarken Bursa ilinde bu oran 0,7 düşüş olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında Bursa ilinde net göç hızının %0,03 e düşmesindeki en önemli etken ekonomik daralmaya bağlı olarak diğer sanayi şehirlerinde olduğu gibi tersine göç hareketlerinin yoğunlaşmış olmasından kaynaklanmaktadır.

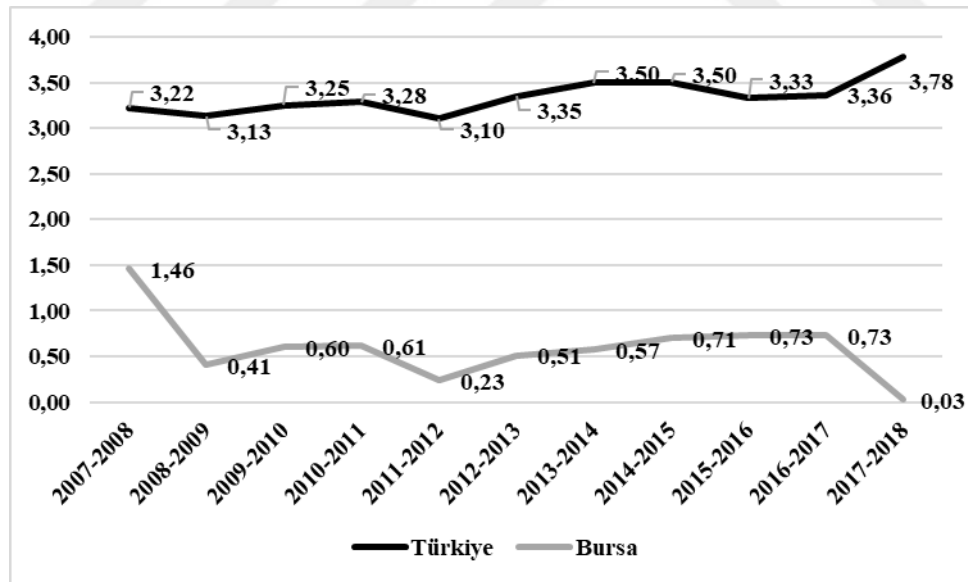
Büyük şehirlerde ve sanayi bölgelerinde ekonomik krizler sonrası oluşan istihdam sorunu ve düşen ücretler nedeniyle kent yaşamında zorlanan insanların memleketlerine doğru tersine göç hareketleri her geçen gün artış göstermektedir. Köklü bir sanayi şehri özelliği gösteren Bursa ilinde de ekonomik daralmaya bağlı olarak tersine göç hareketlerinin 2018 yılında en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 6).

Tablo 6. Bursa'da ADNKS Sonuçlarına Göre Aldığı Göç Hızı, Verdiği Göç Hızı ve Net Göç Hızı (%)

Yıl	Aldığı Göç Hızı	Verdiği Göç Hızı	Net Göç Hızı
2007-2008	3,4	1,9	1,5
2008-2009	2,7	2,2	0,4
2009-2010	2,8	2,2	0,6
2010-2011	2,8	2,2	0,6
2011-2012	2,6	2,3	0,2
2012-2013	2,8	2,3	0,5
2013-2014	2,9	2,4	0,6
2014-2015	3,0	2,3	0,7
2015-2016	3,0	2,2	0,7
2016-2017	3,0	2,2	0,7
2017-2018	2,8	2,7	0,0

Not: Bir önceki tablodaki verilere dayanarak hesaplanmıştır.

Bursa'da son on bir yılda net göç hızında yaşanan gelişimin Türkiye bütünüyle mukayesesi ise şekil 2'de sunulmaktadır. Ülke bütününde %%3 - %3,5 bandında stabilleşen göç hızı, Bursa'da neredeyse sıfıra inmiş konumdadır.

Şekil 2: Türkiye ve Bursa'da Yıllık Net Göç Hızı (2007-2008'den 2017-2018 Dönemine %)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BURSA'DAN GÖÇ ÇIKIŞLARININ GİDİLEN İLLERDEKİ İSTİHDAMA DUYARLILIĞI

3.1. Çalışma Sorusu, Veri Tasarımı, Yöntem ve Literatür

Bu kısımda ilk olarak gerçekleştirilen istatistik analizlerde çıkış noktasını oluşturan çalışmanın sorusu ortaya koyulmuştur. Ardından istatistik uygulamalarda kullanılan verilerin tasarım süreci ve çalışmada kullanılan uygulama yönteminin aktarımı gerçekleştirilmiştir. Son olarak da uygulamayla ilgili literatürün kısaca tanıtımı yapılmıştır.

3.1.1. Çalışmanın Sorusu

Çalışmanın ana sorusu Bursa'dan 2016 yılında diğer seksen vilayete yönelik yıl içerisinde gerçekleşen göç hareketinde, göç edilen vilayetlerdeki istihdam hacimlerine duyarlılığın karşılaştırmalı olarak tespiti.

3.1.2. Veri Tasarımı ve Yöntem

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen istatistik uygulamalarda kullanılan veriler iki ana kaynaktan derlenmiştir. Bursa'dan 2016 yılı içerisinde diğer seksen vilayete yönelik gerçekleşen göç verileri, TÜİK veri tabanından ADNKS'ne dayalı göç istatistiklerinden derlenmiştir. İkinci veri grubunu oluşturan Bursa haricindeki seksen ilde 2016 yılı itibarıyla aktif sigortalılar, emekliler ve faaliyet alanlarına göre 4-1/a'lı olarak istihdam edilenlerin miktarları ise SGK'nın 2016 istatistik yıllığından derlenmiştir.

Çalışmada Bursa'dan göç çıkışlarının gidilen vilayetlerdeki istihdam hacimlerine duyarlılığının ölçümünün yapıldığı değişkenler ise şunlardır:

Aktif – pasif sigortalılar değişken grubunda:

- 1- 4-1/a'lı çalışanlar (Birincil iş piyasasında istihdam edilen işçiler)
- 2- 4-1/b'li çalışanlar (Birincil iş piyasasında istihdam edilen bağımsız çalışanlar)
- 3- 4-1/c'li çalışanlar (Birincil iş piyasasında istihdam edilen memurlar)
- 4- Tüm sigortalı çalışanlar (Birincil iş piyasasında istihdam edilenler bütünü)
- 5- 4-1/a'lı emekliler (İşçi emeklileri)
- 6- 4-1/b'li emekliler (Bağımsız çalışan emeklileri)
- 7- 4-1/c'li emekliler (Memur emeklileri)
- 8- Tüm emekliler

Faaliyet alanlarına göre istihdam değişken grubunda:

- 17- Bitkisel Ve Hayvansal Üretim
- 18- Ormancılık Ve Tomrukçuluk
- 19- Balıkçılık Ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği
- 20- Kömür Ve Linyit Çıkartılması
- 21- Ham Petrol Ve Doğalgaz Çıkarımı
- 22- Metal Cevheri Madenciliği
- 23- Diğer Madencilik Ve Taş Ocakları
- 24- Madenciliği Destekleyici Hizmetler
- 25- Gıda Ürünleri İmalatı
- 26- İçecek İmalatı
- 27- Tütün Ürünleri İmalatı
- 28- Tekstil Ürünleri İmalatı
- 29- Giyim Eşyaları İmalatı
- 30- Deri Ve İlgili Ürünler İmalatı
- 31- Ağaç, Ağaç Ürünleri Ve Mantar Üretimi
- 32- Kağıt Ve Kağıt Ürünleri İmalatı

- 33- Kayıtlı Medyanın Basılması Ve Çoğaltılması
- 34- Kok Kömürü Ve Petrol Ürünleri İmalatı
- 35- Kimyasal Ürünler İmalatı
- 36- Eczacılık Ve Eczacığa İlişkin Malların İmalatı
- 37- Kauçuk Ve Plastik Ürünler İmalatı
- 38- Metalik Olmayan Ürünler İmalatı
- 39- Ana Metal Sanayi
- 40- Fabrikalarda Metal Ürünler (Makine Teçhizat Har)
- 41- Bilgisayar, Elektronik Ve Optik Ürünler
- 42- Elektrikli Teçhizat İmalatı
- 43- Makine Ve Ekipman İmalatı
- 44- Motorlu Kara Taşıtı Ve Römork İmalatı
- 45- Diğer Ulaşım Araçları İmalatı
- 46- Mobilya İmalatı
- 47- Diğer İmalatlar
- 48- Makine Ve Ekipmanların Kurulumu Ve Onarımı
- 49- Elektrik, Gaz, Buhar Ve Havalandırma Sistemlerinin Üretim ve Dağıtımını
- 50- Suyun Toplanması Arıtılması Ve Dağıtılması
- 51- Kanalizasyon
- 52- Atık Maddelerin Değerlendirilmesi
- 53- İyileştirme Ve Diğer Atık Yönetimi Hizmetleri
- 54- Bina İnşaatı
- 55- Bina Dışı Yapıların İnşaatı
- 56- Özel İnşaat Faaliyetleri
- 57- Toptan Ve Perakende Ticaret Ve Motorlu Taşıtların Onarımı
- 58- Toptan Ticaret (Motorlu Taşıtların Onarımı Hariç)
- 59- Perakende Tic.(Motorlu Taşıtların Onarımı Hariç)
- 60- Kara Taşımacılığı Ve Boru Hattı Taşımacılığı
- 61- Su Yolu Taşımacılığı
- 62- Havayolu Taşımacılığı
- 63- Taşımacılık İçin Depolama Ve Destekleme Faaliyetleri
- 64- Posta Ve Kurye Faaliyetleri

- 65- Konaklama
- 66- Yiyecek Ve İçecek Hizmeti Faaliyetleri
- 67- Yayıncılık Faaliyetleri
- 68- Sinema Filmi Ve Ses Kaydı Yayıncılığı
- 69- Programcılık Ve Yayıncılık Faaliyetleri
- 70- Telekomünikasyon
- 71- Bilgisayar Programlama Ve Danışmanlığı
- 72- Bilgi Hizmet Faaliyetleri
- 73- Finansal Hizmetler (Sigorta Ve Emeklilik Hareketleri)
- 74- Sigorta Reasürans Emeklilik Fonları (Zorunlu Sosyal Güvenlik Hariç)
- 75- Finans Ve Sigorta Hizmetleri İçin Yardımcı Faaliyetler
- 76- Gayrimenkul Faaliyetleri
- 77- Hukuki Ve Muhasebe Faaliyetleri
- 78- İdari Danışmanlık Faaliyetleri
- 79- Mimarlık Ve Mühendislik Faaliyeti
- 80- Bilimsel Araştırma Ve Geliştirme Faaliyetleri
- 81- Reklamcılık Ve Pazar Araştırması
- 82- Diğer Mesleki, Bilimsel Ve Teknolojik Faaliyetler
- 83- Veterinerlik Hizmetleri
- 84- Kiralama Ve Leasing Faaliyetleri
- 85- İstihdam Faaliyetleri
- 86- Seyahat Acentesi, Tur Operatörlüğü, Rezervasyon Hizmetleri
- 87- Güvenlik Ve Soruşturma Faaliyetleri
- 88- Bina Ve Çevre Düzenleme Faaliyetleri
- 89- Büro Yönetimi, Büro Desteği Faaliyetleri
- 90- Kamu Yönetimi Ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik
- 91- Eğitim
- 92- İnsan Sağlığı Hizmetleri
- 93- Yatılı Bakım Faaliyetleri
- 94- Sosyal Hizmetler
- 95- Yaratıcı Sanatlar, Eğlence Faaliyetleri
- 96- Kütüphane, Arşiv Ve Müzeler

- 97- Kumar Ve Müşterek Bahis Faaliyetleri
- 98- Spor, Eğlence Ve Dinlence Faaliyetleri
- 99- Üye Olunan Kuruluş Faaliyetleri
- 100- Bilgisayar Ve Kişisel Ev Eşyası Onarımı
- 101- Diğer Hizmet Faaliyetleri
- 102- Ev İçi Çalışanların Faaliyetleri
- 103- Hanehalkları Tarımsal, Kendi İhtiyaçlarına İlişkin Faaliyetler
- 104- Uluslararası Örgüt Ve Temsilcilik Faaliyetleri (SGK, 2017).

İstatistik analizlerde kullanılan yöntem Atkinson eşitsizlik endeksi yöntemidir. Atkinson endeksi 0 ile 1 arasında değer alan ve Gini katsayısından türetilmiş bir tekli eşitsizlik endeksidir. Yoksulluk ölçümünde son derece duyarlı olan bu endeks aynı zamanda eşit dağılıma göre mevcut eşitsiz dağılımdan sağlanan sosyal faydayı ve oluşan sosyal fayda kaybını da yüzde cinsinden hesaplamaya imkân vermektedir. Hesaplanmasıysa:

$$A_{\varepsilon} = 1 - \left[\frac{M_i}{M} \times \left(\sum_{i=1}^n \frac{L_i/M_i}{\bar{L}_i/\bar{M}_i} \right)^{1-\varepsilon} \right]^{\frac{1}{1-\varepsilon}} \text{ eğer } \varepsilon \neq 1 \Rightarrow \quad [1]$$

şeklindedir. A_{ε} Atkinson endeksini; ε genelde 2 değeri verilen katsayıyı; M_i i ilinden diğer 80 ile göç edenlerin toplam sayısını; L_i sosyal fayda düzeyi ölçülen ve i ili dışındaki 80 ildeki istihdam toplamını temsil etmektedir. \bar{M}_i i ilinden göç edenlerin ağırlıksız ortalamasını ve \bar{L}_i de sosyal fayda düzeyi ölçülen ve i ili dışındaki 80 ildeki istihdamın ağırlıksız ortalamasını temsil etmektedir. Genelde hesaplama kolaylığı sebebiyle ε 'ye 2 değeri verilmektedir. Atkinson endeksine dayanarak sosyal fayda ve sosyal fayda kaybı oranları da hesaplanabilmektedir. Buna göre örneğin endeks değeri 0,2 ise eşitsiz dağılım sebebiyle oluşan sosyal fayda kaybı $(0,2 \times 100) = \%20$ ve elde edilen sosyal fayda oranı ise $[(1 - 0,2) \times 100] = \%80$ olmaktadır. Sosyal fayda oranı, tam dengeli dağılım durumunda elde edilecek faydanın yüzde kaçının eşitsiz dağılım sebebiyle elde edildiğini tespiti imkân vermektedir (Çiftçi, 2011a: 69-72).

3.1.3. İlgili Literatür

Atkinson eşitsizlik endeksi, başta gelir dağılımı olmak üzere pek çok alandaki dağılım eşitsizliğinin ölçümünde yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin Sun vd. (2015) çalışmalarında hem hane halkı geliri hem de su, doğalgaz kalemlerindeki dağılımların ölçümünde Atkinson endeksinden yararlanmışlardır. Keza Walks (2016) çalışmasında ev sahipliği ve servetin dağılımında bu endeksten yararlanmıştı. İpek (2019) çalışmasında hanehalkı bütçe anket verilerine dayanarak Türkiye’de tüketim ve gelir dağılımının ölçümünü, diğer endekslerle karşılaştırmalı olarak Atkinson endeksini kullanarak gerçekleştirmişti. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Atkinson eşitsizlik endeksiyle göç çıkışlarında göçmenlerin göç edilen illerden sağladıkları sosyal fayda düzeylerine ilişkin çalışmalarda son derece sınırlı olup, Çiftçi (2010a, 2010b, 2011a, 2011b)’nin ve Çiftçi ve Şengezer (2015, 2017)’in gerçekleştirdikleri çalışmalar öncül çalışmalardır. Bu tez çalışmasında istatistik uygulama sürecinde temel alınan yöntemsel süreçler de Çiftçi tarafından 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına dayanarak gerçekleştirilen söz konusu çalışmalarla örtüşmektedir.

3.2. İstatistik Uygulama Bulguları

İstatistik uygulamalar iki ana aşamada gerçekleştirildiğinden bu kısımda söz konusu iki ana aşamada elde edilen bulguların raporlamasına gidilmiştir. İlk olarak Bursa’dan göç çıkışlarının aktif ve pasif sigortalı gruplarına göre dağılımından sağlanan sosyal fayda oranlarının 4-1/a, 4-1/b, 4-1/c ve tüm aktif – pasif sigortalı hacimlerine göre gerçekleştirilen analiz bulguları sunulmuştur. İkinci aşamada Bursa’dan göç çıkışlarının 4-1/a kapsamında olan aktif sigortalıların “çalışanlar” iktisadi faaliyet kollarına göre ayrıştırılmasıyla elde edilen sosyal fayda oranlarının raporlaması gerçekleştirilmiştir. Söz konusu tespit sonrasında elde edilen en yüksek sosyal fayda oranından en düşük sosyal fayda oranına doğru faaliyet kollarına göre sıralanma gerçekleştirilmiştir. Ardından da sıralanan sosyal fayda oranları kartillere bölünerek yirmi ikişer adet faaliyet koluna göre ayrı tablolarda raporlanmıştır. Son olarak da 4-1/a, 4-1/b, 4-1/c ve aktif sigortalı bütününe göre

Bursa'dan göç çıkışlarında elde edilen sosyal fayda düzeylerinin üzerinde olan faaliyet kollarının istihdam paylarının tespit edilmesiyle raporlama süreci sonlandırılmıştır.

3.2.1. Bursa'dan Göç Çıkışında Aktif ve Pasif Sigorta Gruplarına Göre Dağılımdan Sağlanan Sosyal Fayda

Uygulama çalışması kapsamında ilk olarak Bursa'dan 2016 yılı içerisinde diğer 80 vilayete yönelik göç çıkışlarının, varış yerlerindeki (destinasyon vilayetler) aktif sigortalı hacimleri ile emeklilere göre dağılımlarından sağlanan sosyal fayda düzeylerinin hesaplanmasıyla başlanmıştır. Aynı zamanda formel yani birincil iş(gücü) piyasasında istihdam edilenleri ifade eden aktif sigortalılar da iş akdiyle çalışanlar (4-1/a), bağımsız çalışanlar (4-1/b) ve kamu çalışanı memurlar (4-1/c) ayrımlarına göre ve her üç kesimde toplam çalışanlar itibarıyla analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgular, Bursa'dan giden göçmenlerin gittikleri vilayetlerdeki aktif sigortalı hacmine göre sağladıkları sosyal fayda düzeyinin en yüksek %51,6 ile kamu çalışanlarından olduğunu (endeks değeri 0,484) göstermiştir. Kamu çalışanlarına göre sağlanan sosyal faydanın ardından %46,9'luk oranla en yüksek sosyal fayda 4-1/b'li bağımsız çalışan hacmine göre sağlanmıştır (endeks değeri 0,531). En düşük sosyal fayda düzeyi ise %38,3'lük oranla 4-1/a'lı iş akdine göre bağımlı çalışan "işçi" hacminden elde edilmiştir. Tüm aktif sigortalılara göre sağlanan sosyal fayda oranı ise %43,6 olarak gerçekleşmiştir (endeks değeri 0,564) (Tablo 7).

Elde edilen sosyal fayda oranları, aynı zamanda Bursa'dan 2016 yılı içerisinde diğer 80 vilayete göç edenlerin destinasyon vilayetlerdeki aktif sigortalı hacmine duyarlılığını ifade ettiğinden, en yüksek duyarlılığın kamu istihdamına olduğu sonucuna varılabilmektedir. Duyarlılıkta kamu istihdamını bağımsız çalışmaya dayalı istihdam ve en son olarak da iş akdine dayalı "işçi olarak" istihdamın takip ettiği görülmektedir (Tablo 7).

Bursa'dan 2016 yılı içerisinde diğer 80 vilayete yönelik göç çıkışlarının, varış yerlerindeki (destinasyon vilayetler) emekli hacimlerinden sağlanan sosyal fayda düzeyleri incelendiğinde, aktif sigortalılığa yani formel istihdamdan sağlanan sosyal faydadan yüksek performans oluşumuna yol açtığı sonucuyla karşılaşılmıştır. Buna göre en yüksek sosyal fayda oranının %54,5 ile bağımsız çalışan emeklilerine göre (4-1/b) olduğu görülmektedir. İkinci olarak Bursa'dan göç çıkışlarında göçmenlerin elde ettiği sosyal fayda oranıysa %46,7 ile destinasyon vilayetlerindeki 4-1/a'lı işçi emeklilerine göre gerçekleşmesi söz konusudur. En düşük sosyal fayda oranı ise %43,6 ile memur emeklilerine göre elde edilmiştir. Tüm emeklilere göre elde edilen sosyal fayda oranıysa %48,3 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 7).

Bursa'dan 2016 yılı içerisinde diğer 80 vilayete gerçekleşen iç göç çıkışlarının destinasyon vilayetlerdeki aktif ve pasif sigortalı varlıklarına göre dağılımlarına dayanan göçmen sosyal fayda oranları açısından pasif sigortalılara göre dağılımların, memurlar istisnası dışında aktif sigortalılara göre daha dengeli gerçekleştiği ve bunun sonucunda da Bursa'dan çıkan göçmenlerin sağladığı sosyal fayda oranlarının daha yüksek olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bu durum, 4-1/a'lı işçilere göre aktif işçi istihdamına dayalı sosyal fayda oranının, işçi emeklilerine dayalı sosyal fayda oranından %8,4 daha düşük gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum benzer şekilde 4-1/b bağımsız çalışan aktif sigortalısına dayalı sosyal fayda oranlarında da 4-1/b emeklilerine dayalı sosyal fayda oranına göre %7,6 daha düşük gerçekleşmiştir. Tüm aktif-pasif sigortalılarda da “tüm formel istihdam/birincil iş piyasası istihdamı ile emeklileri” %8,1 oranında aktif sigortalılara göre daha düşük seviye söz konusudur. Destinasyon vilayetlerdeki memur çalışanlarla memur emeklilerine göre Bursa'dan 2016 yılı içerisinde çıkan göçmenlerin sağladıkları sosyal fayda oranlarıysa, diğer sigortalı gruplarının aksine aktif sigortalılara göre dağılımda daha dengeli gerçekleşmiştir. Böylece Bursalı göçmenlerin sağladıkları sosyal fayda oranı da emeklilere göre dağılımdan istihdama göre dağılımda %8 daha yüksek sosyal fayda elde edimini sağlamıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Göç Edilen İllerdeki Aktif Sigortalılar ve Emeklilere Göre Dağılım Sonuçları - 2016

		(4-1/a)	(4-1/b)	(4-1/c)	Toplam
Aktif sigortalı	Endeks	0,617	0,531	0,484	0,564
	Sosyal Fayda (%)	38,3	46,9	51,6	43,6
	Sosyal Fayda Kaybı (%)	61,7	53,1	48,4	56,4
Emekli	Endeks	0,533	0,455	0,564	0,483
	Sosyal Fayda (%)	46,7	54,5	43,6	51,7
	Sosyal Fayda Kaybı (%)	53,3	45,5	56,4	48,3
* Sosyal Fayda Farkı		-8,4	-7,6	8,0	-8,1

* Aktif sigortalılardan sağlanan sosyal fayda oranı - Emeklilerden sağlanan sosyal fayda oranı

Göç edilen illerdeki aktif sigortalı varlığına göre elde edilen sosyal fayda oranları ile Bursa'da aktif sigortalıların dağılımları karşılaştırıldığında, ters orantılı bir ilişkinin ipuçları yakalanmaktadır. Bursa'da 2016 yılında yaklaşık 733 bin kişi düzeyindeki 4-1/a'lı aktif sigortalıların ildeki toplam aktif sigortalılara oranı %80,1'e ulaşmaktadır. Buna karşılık Türkiye bütününde 2016 yılında yaklaşık 15,4 milyon kişiye ulaşan 4-1/a'lı aktif sigortalıların Türkiye bütünündeki toplam aktif sigortalılara oranıysa %72,7 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 4-1/a'lı aktif sigortalıların toplam aktif sigortalılara oranı açısından Bursa'daki ağırlık, Türkiye bütününe göre oldukça yüksektir (Tablo 8).

Bursa'da 2016 yılında yaklaşık 103 bin kişi düzeyindeki 4-1/b'li aktif sigortalıların ildeki toplam aktif sigortalılara oranıysa %11,3 düzeyindedir. Bu oran Türkiye bütünündeki ağırlığın oldukça altındadır. Türkiye bütününde 2016 yılında yaklaşık 2,8 milyon kişiye ulaşan 4-1/b'li aktif sigortalıların Türkiye bütünündeki toplam aktif sigortalılara oranıysa %13,2 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 4-1/b'li aktif sigortalıların toplam aktif sigortalılara oranı açısından Bursa'daki ağırlığın, Türkiye bütününe göre %1,9 daha düşük gerçekleştiği görülmektedir. Bu farkın Bursa açısından anlamıysa %1,9'un %11,3'lük vilayetteki gerçekleşmenin %16,8'i olduğudur¹ (Tablo 8).

¹ Farkın Gerçekleşmeye Oranı = Ülkeye Göre Oransal Fark × 100 / Bursa'daki Oransal Gerçekleşme

Bursa’da 2016 yılında yaklaşık 91,5 bin kişi düzeyindeki 4-1/c’li aktif sigortalıların ildeki toplam aktif sigortalılara oranıysa %8,6 düzeyindedir. Bu oran Türkiye bütünündeki ağırlığın oldukça altındadır. Türkiye bütününde 2016 yılında yaklaşık 3 milyon kişiye ulaşan 4-1/c’li aktif sigortalıların Türkiye bütünündeki toplam aktif sigortalılara oranıysa %14,1 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 4-1/c’li aktif sigortalıların toplam aktif sigortalılara oranı açısından Bursa’daki ağırlığın, Türkiye bütününe göre %5,5 daha düşük gerçekleştiği görülmektedir. Bu farkın Bursa açısından anlamıysa %5,5’in %8,6’lık vilayetteki gerçekleşmenin %64’ü olduğudur² (Tablo 8).

Her üç bulgu incelendiğinde Bursa’da 4-1/a’lı sigortalı ağırlığının Türkiye bütününe göre daha yüksek olduğu, 4-1/b’li sigortalı ağırlığında Türkiye bütünündeki ağırlığa göre %16,8 daha düşük olduğu, 4-1/c’li sigortalı ağırlığındaysa Türkiye bütünündeki ağırlığa göre %64 daha düşük olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bursa’dan göç çıkışlarında göç edilen illerdeki aktif sigortalı gruplarına göre dağılımlara dayalı sosyal fayda oranları ile söz konusu bulgular karşılaştırıldığında, ters orantılı bir yapının varlığı teyit edilmektedir. Buna göre :

- 4-1/a’lılara göre konu incelendiğinde, il içerisinde aktif sigortalı toplamı içerisindeki ağırlığın ülke bütünüünün üzerinde olması karşısında Bursa’dan 2016’daki göç çıkışlarında göç edilen illerdeki 4-1/a varlığına göre göçmenlerce sağlanan sosyal fayda oranı %38,3 ile en düşük seviyede gerçekleşmiştir.
- 4-1/b’lilere göre konu incelendiğinde, il içerisinde aktif sigortalı toplamı içerisindeki ağırlığın ülke bütünündeki ağırlığın %16,8’i daha düşük olması karşısında Bursa’dan 2016’daki göç çıkışlarında göç edilen illerdeki 4-1/b varlığına göre göçmenlerce sağlanan sosyal fayda oranı %46,9 ile orta seviyede gerçekleşmiştir.
- 4-1/c’lilere göre konu incelendiğinde, il içerisinde aktif sigortalı toplamı içerisindeki ağırlığın ülke bütünündeki ağırlığın %64’ü daha düşük olması

$$= 1,9 \times 100 / 11,3 = \% 16,8$$

$$^2 \text{ Farkın Gerçekleşmeye Oranı} = \text{Ülkeye Göre Oransal Fark} \times 100 / \text{Bursa'daki Oransal Gerçekleşme}$$

$$= 5,5 \times 100 / 8,6 = \% 64$$

karşısında Bursa'dan 2016'daki göç çıkışlarında göç edilen illerdeki 4-1/b varlığına göre göçmenlerce sağlanan sosyal fayda oranı %46,9 ile en yüksek seviyede gerçekleşmiştir.

4-1/a kapsamında istihdam olanaklarının yüksekliği, Bursa'dan göç çıkışlarında göç edilen illerdeki 4-1/a'lı istihdam olanaklarına duyarlılığı düşürmüş görünmektedir. Neticede birincil iş piyasasında işçi olarak istihdam olmak isteyenler için Bursa dışına çıkış ihtiyacı nispeten düşüktür. Memur istihdamındaysa tam tersi durumla karşılaşılmakta olup, il içinde memur istihdamının Türkiye bütünündeki ağırlığın %64 altında oluşuyla örtüşerek, Bursa'dan göç edilen illerdeki memur istihdamı olanaklarına duyarlılığın artışına yol açtığı görünmektedir. Bağımsız çalışan istihdamındaysa her iki açıdan da ortalama durum mevcuttur.

Tablo 8. Bursa'da Aktif Sigortalı Varlığı İle Göç Edilen İllerdeki Aktif Sigortalı Varlığına Göre Elde Edine Sosyal Fayda Oranlarının Karşılaştırması

Sigortalı Kesim / İl - Ülke		Miktar	Oran	Sosyal Fayda Oranı
4-1/a'lı Aktif Sigortalılar	Bursa	732829	80,1	38,3
	Türkiye	15355158	72,7	
4-1/b'li Aktif Sigortalılar	Bursa	103137	11,3	46,9
	Türkiye	2794132	13,2	
4-1/c'li Aktif Sigortalılar	Bursa	79007	8,6	51,6
	Türkiye	2982548	14,1	
Tüm Aktif Sigortalılar	Bursa	914973	100,0	
	Türkiye	21131838	100,0	

Kaynaklar:

SGK, SGK İstatistik Yıllığı 2016, Ankara 2017.

Tablo 7.

Emekliler açısından konu incelendiğinde, aktif sigortalı kesimlerindeki Bursa-Türkiye ağırlık farklılaşmasıyla Bursa'dan göç edilen illerdeki emekli kesimlerinin varlığına dayanan sosyal fayda oranlarında örtüşen bir yapı görülmemektedir. Örneğin bağımsız çalışan istihdam ağırlığında Türkiye genelindeki ağırlığın altında kalış karşısında sosyal fayda oranı en yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Buna karşılık işçi emekliliği açısından ülke bütünündeki ağırlığın üzerinde il içinde ağırlığın mevcut olmasına rağmen, bağımsız çalışanların emekliliğindeki sosyal fayda oranının altında bir sosyal fayda oranı

yakalanabilmiştir. Bu istikrarsız yapı, iş(gücü) piyasasından çıkanları kapsadığından, kabul edilebilir bir durum özelliğindedir (Tablo 9).

Tablo 9. Bursa’da Emekli Varlığı İle Göç Edilen İllerdeki Emekli Varlığına Göre Elde Edine Sosyal Fayda Oranlarının Karşılaştırması

Sigortalı Kesim / İl - Ülke	Miktar	Oran	Sosyal Fayda Oranı
4-1/a'lı Emekliler	Bursa	339258	68,6
	Türkiye	7144139	60,8
4-1/b'li Emekliler	Bursa	90164	18,2
	Türkiye	2559823	21,8
4-1/c'li Emekliler	Bursa	64873	13,1
	Türkiye	2051241	17,4
Tüm Emekliler	Bursa	494295	100,0
	Türkiye	11755203	100,0

Kaynaklar:

SGK, SGK İstatistik Yıllığı 2016, Ankara 2017.

Tablo 7.

Bursa ili içerisindeki sigortalı kesimlerine göre aktif/pasif dengesiyle göç edilen illerdeki sigortalı kesimlerine göre aktif/pasif dengesi arasında da bağlantı varlığının ipuçlarıyla karşılaşılmaktadır. Bursa’da aktif/pasif dengesinin Türkiye bütününe göre en yüksek düzeyde olduğu sigortalı kesim 4-1/b’lilerdir. Bursa’dan göç çıkışlarında göç edilen illerdeki 4-1/b kapsamındaki emekli varlığına göre elde edilen sosyal fayda düzeyi de diğer iki kesim emeklilerine göre elde edilen sosyal fayda düzeylerinin üzerindedir. Dolayısıyla bağımsız çalışan emeklilerinin Bursa’da kalmak yerine bir bölümünün bağımlı çalışan emeklisinin yoğunlukta olduğu illere göç ettiği sonucuna varılabilecektir. Bu durum 4-1/c’li sigortalılardaki aktif/pasif oranındaysa tam tersi şekilde teyit bulmaktadır.

Bursa’da aktif/pasif dengesinin Türkiye bütününe göre en düşük düzeyde olduğu sigortalı kesim 4-1/c’lilerdir. Bursa’dan göç çıkışlarında göç edilen illerdeki 4-1/c kapsamındaki emekli varlığına göre elde edilen sosyal fayda düzeyi de diğer iki kesim emeklilerine göre elde edilen sosyal fayda düzeylerinin oldukça altındadır. Dolayısıyla zaten sınırlı sayıda olan memur emeklilerinin Bursa’da kalmayı tercih etmeleri sonucunda, memur emeklisinin yoğunlukta olduğu illere göç etme eğilimlerinin sınırlı kaldığı sonucuna varılabilecektir (Tablo 10).

Tablo 10. Bursa’da Aktif/Pasif Oranları İle Göç Edilen İllerdeki Emekli Varlığına Göre Elde Edine Sosyal Fayda Oranlarının Karşılaştırması

Sigortalı Kesim	İl/Ülke	Aktif/Pasif Oranları	Emeklilere Göre Sosyal Fayda Oranı
4-1/a'lılarda Aktif/Pasif	Bursa	2,16	46,7
	Türkiye	2,15	
4-1/b'lilerde Aktif/Pasif	Bursa	1,14	54,5
	Türkiye	1,09	
4-1/c'lilerde Aktif/Pasif	Bursa	1,22	43,6
	Türkiye	1,45	
Tüm Aktif/Pasif	Bursa	1,85	
	Türkiye	1,80	

Kaynaklar:

SGK, SGK İstatistik Yıllığı 2016, Ankara 2017.

Tablo 7.

3.2.2. Bursa’dan Göç Çıkışında İktisadi Faaliyet Kollarındaki İstihdama Göre Dağılımdan Sağlanan Sosyal Fayda

Bursa’dan 2016 yılı içerisinde diğer 80 ile yönelik gerçekleşen göç hareketinde, göçmenlerin göç edilen ildeki 88 farklı iktisadi faaliyet kolunda mevcut olan 4-1/a kapsamında yer alan aktif sigortalı “birincil iş piyasası” istihdamıyla dağılımlarındaki denge düzeyine göre hesaplanan sosyal fayda oranlarının en yüksekten en düşüğe doğru sıralaması yapılmıştır. Ardından da seksen sekiz faaliyet kolu, yirmi ikişerli kartillere “çeyreklere” bölünerek gruplamaya gidilmiştir. Buna göre en yüksek sosyal fayda oranına sahip ilk yirmi iki faaliyet alanı, Bursa’dan yaşanan göç çıkışlarına en duyarlı faaliyet alanları olarak tanımlanmıştır. En düşük sosyal fayda oranlarına sahip son yirmi iki faaliyet alanıysa Bursa’dan yaşanan göç çıkışlarına en duyarsız faaliyet alanları olarak tanımlanmıştır. Yüksekten düşüğe doğru sıralanan sosyal fayda düzeylerinde yirmi üçüncüden kırk dördüncüye kadarki ikinci kartilde yer alan faaliyet alanları ise Bursa’dan yaşanan göç çıkışlarına orta üst düzeyde duyarlı faaliyet alanları olarak tanımlanmıştır. Yüksekten düşüğe doğru sıralanan sosyal fayda düzeylerinde kırk beşinciden altmış altıncıya kadarki üçüncü kartilde yer alan faaliyet alanları ise Bursa’dan yaşanan göç çıkışlarına orta alt düzeyde duyarlı faaliyet alanları olarak tanımlanmıştır.

Bursa'dan 2016 yılı içerisinde diğer 80 ile doğru yaşanan göç hareketinde gidilen illerdeki iktisadi faaliyet alanlarına en yüksek düzeyde duyarlı dağılımın yaşandığı ilk yirmi iki faaliyet alanında yine 2016 yılında tüm faaliyet alanları içerisindeki yüzdeler ağırlığın %47,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bursa hariç tutulduğunda seksen ildeki tüm faaliyet alanlarında gerçekleşen istihdam hacmi 2016 yılında 13, 1 milyon olup, en duyarlı dağılımın yaşandığı ilk yirmi iki faaliyet alanındaki istihdam hacmiyse yaklaşık 6,3 milyon kişidir. Bu da toplam içindeki ağırlığın %47,9 olarak gerçekleşmesi anlamına gelmektedir (Tablo 11).

Tablo 11. Bursa'dan Yaşanan Göç Çıkışlarına En Duyarlı Faaliyet Alanları, 2016

Faaliyet Alanları	Endeks	Gözlem	Sosyal Fayda (%)	Sosyal Fayda Kaybı (%)	İstihdam Hacmi	İstihdam Ağırlığı (%)
Bina Dışı Yapıların İnşaatı	0,446	80	55,4	44,6	355249	2,7
Elk.Gaz,Buhar ve Hava.Sis.Üret.Da.	0,458	80	54,2	45,8	98189	0,7
Bina ve Çevre Düzenleme F.	0,537	80	46,3	53,7	637738	4,9
Sosyal Hizmetler	0,544	79	45,6	54,4	44030	0,3
Ham Petrol ve Doğalgaz Çık.	0,557	14	44,3	55,7	2833	0,0
Gıda Ürünleri İmalatı	0,580	80	42,0	58,0	414115	3,2
Metalik Olmayan Ür. İma.	0,587	80	41,3	58,7	210639	1,6
Diğ. Madencilik ve Taş Oc.	0,598	80	40,2	59,8	58901	0,4
Bina İnşaatı	0,606	80	39,4	60,6	1153451	8,8
Ormancılık ve Tomrukçuluk	0,607	80	39,3	60,7	33789	0,3
Perakende Tic. (Mot.Taşıt Onarım Har)	0,625	80	37,5	62,5	1197786	9,1
Yiyecek ve İçecek Hiz. Faal.	0,638	80	36,2	63,8	584158	4,5
Kara Taşıma ve Boru Hattı Taşıma	0,645	80	35,5	64,5	526108	4,0
İçecek İmalatı	0,653	67	34,7	65,3	12614	0,1
İyileştirme vd Atık Yön.Hiz.	0,655	63	34,5	65,5	1115	0,0
Özel İnşaat Faaliyetleri	0,658	80	34,2	65,8	307967	2,3
Üye Olunan Kuruluş Faal.	0,680	80	32,0	68,0	45723	0,3
Veterinerlik Hizmetleri	0,684	78	31,6	68,4	6717	0,1
Güvenlik ve Soruşturma Faal.	0,684	80	31,6	68,4	278993	2,1
Atık Maddelerin Değ.	0,685	80	31,5	68,5	83413	0,6
Spor, Eğlence ve Dinl. Faal.	0,704	80	29,6	70,4	42218	0,3
Konaklama	0,715	80	28,5	71,5	187468	1,4
Birikimli Değerler	---	---	---	---	6283214	47,9
Bursa Hariç 80 İl Toplamı	---	---	---	---	13111153	100,0

Bursa'dan 2016 yılı içerisinde diğer 80 ile doğru yaşanan göç hareketinde gidilen illerdeki iktisadi faaliyet alanlarına duyarlılıkta yirmi üçüncü faaliyet alanından kırk beşinci faaliyet alanına kadarki kısmın 2016 yılında tüm faaliyet alanları içerisindeki yüzdelik ağırlığıysa %23,7 olarak gerçekleşmiştir. Bursa hariç tutulduğunda seksen ildeki tüm faaliyet alanlarında gerçekleşen istihdam hacmi 2016 yılında 13,1 milyon olup, orta üst duyarlılıkta dağılımın yaşandığı ikinci gruptaki yirmi iki faaliyet alanında yaşanan istihdam hacmiyse yaklaşık 3,1 milyon kişidir. Bu da toplam içindeki ağırlığın %47,9 olarak gerçekleşmesi anlamına gelmektedir (Tablo 12).

Tablo 12. Bursa'dan Yaşanan Göç Çıkışlarına Orta Üst Düzeyde Duyarlı Faaliyet Alanları, 2016

Faaliyet Alanları	Endeks	Gözlem	Sosyal Fayda (%)	Sosyal Fayda Kaybı (%)	İstihdam Hacmi	İstihdam Ağırlığı (%)
Eğitim	0,715	80	28,5	71,5	738708	5,6
Bilgisayar ve Kişisel Ev Eşya. Onar.	0,716	80	28,4	71,6	62968	0,5
Bitkisel ve Hayvansal Üretim	0,728	80	27,2	72,8	100658	0,8
Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ür.	0,729	79	27,1	72,9	60071	0,5
Bilgi Hizmet Faaliyetleri	0,744	78	25,6	74,4	52265	0,4
Kamu Yön. ve Savunma, Zor. Sos. Güv.	0,748	80	25,2	74,8	62056	0,5
Diğer Hizmet Faaliyetleri	0,771	80	22,9	77,1	100959	0,8
Mimarlık ve Mühendislik Faaliyeti	0,784	80	21,6	78,4	143275	1,1
Posta ve Kurye Faaliyetleri	0,787	80	21,3	78,7	32902	0,3
Yatılı Bakım Faaliyetleri	0,791	80	20,9	79,1	26280	0,2
Kumar ve Müşterek Bahis Faal	0,795	77	20,5	79,5	8737	0,1
Kütüphane, Arşiv ve Müzeler	0,800	64	20,0	80,0	3319	0,0
Yayıncılık Faaliyetleri	0,803	78	19,7	80,3	20693	0,2
Madenciliği Destekleyici Hizmet	0,804	68	19,6	80,4	7586	0,1
Hukuki ve Muhasebe Faaliyetleri	0,806	80	19,4	80,6	132993	1,0
Tütün Ürünleri İmalatı	0,815	15	18,5	81,5	3806	0,0
İnsan Sağlığı Hizmetleri	0,815	80	18,5	81,5	274720	2,1
Büro Yönetimi, Büro Desteği Faal.	0,821	80	17,9	82,1	394689	3,0
Toptan Tic.(Mot. Taşıt. Onar. Hariç)	0,825	80	17,5	82,5	642985	4,9
Gayrimenkul Faaliyetleri	0,836	79	16,4	83,6	106260	0,8
Finans. ve Sig. Hiz. İçin Yard. Faal.	0,839	80	16,1	83,9	49250	0,4
Finansal Hizmet.(Sig. ve Emek. Har.)	0,844	80	15,6	84,4	88474	0,7
Birikimli Değerler	---	---	---	---	3113654	23,7
Bursa Hariç 80 İl Toplamı					13111153	100,0

Bursa'dan 2016 yılı içerisinde diğer 80 ile doğru yaşanan göç hareketinde gidilen illerdeki iktisadi faaliyet alanlarına duyarlılıkta kırk beşinci faaliyet alanından altmış altıncı faaliyet alanına kadarki kısmın 2016 yılında tüm faaliyet alanları içerisindeki yüzdelik ağırlığıysa %23,7 olarak gerçekleşmiştir. Bursa hariç tutulduğunda seksen ildeki tüm faaliyet alanlarında gerçekleşen istihdam hacmi 2016 yılında 13,1 milyon olup, orta alt duyarlılıkta dağılımın yaşandığı üçüncü gruptaki yirmi iki faaliyet alanında yaşanan istihdam hacmiyse yaklaşık 1,6 milyon kişidir. Bu da toplam içindeki ağırlığın %12,5 olarak gerçekleşmesi anlamına gelmektedir (Tablo 13).

Tablo 13. Bursa'dan Yaşanan Göç Çıkışlarına Orta Alt Düzeyde Duyarlı Faaliyet Alanları, 2016

Faaliyet Alanları	Endeks	Gözlem	Sosyal Fayda (%)	Sosyal Fayda Kaybı (%)	İstihdam Hacmi	İstihdam Ağırlığı (%)
Kayıtlı Medya.Bas.ve Çoğ.	0,844	80	15,6	84,4	53093	0,4
Suyun Topl.Arıt.ve Dağt.	0,854	76	14,6	85,4	14455	0,1
Toptan ve Per.Tic.ve Mot. Taşı. On.	0,855	80	14,5	85,5	191370	1,5
Balıkçılık ve Su Ür.Yetiş.	0,863	65	13,7	86,3	8437	0,1
Makine ve Ekipman İmalatı	0,871	74	12,9	87,1	128295	1,0
Sigorta Reas. Emek. Fonl (Zor. S.G.Hariç)	0,877	77	12,3	87,7	23938	0,2
Taşıma.İçin Dep.ve Dest.Fa.	0,879	80	12,1	87,9	230431	1,8
Kiralama ve Leasing Faal.	0,881	78	11,9	88,1	28308	0,2
Kauçuk ve Plastik Ür.İm.	0,889	80	11,1	88,9	185515	1,4
Kanalizasyon	0,890	67	11,0	89,0	14700	0,1
Diğ.Mesleki, Bil.ve Tek. Fa.	0,894	80	10,6	89,4	39144	0,3
Uluslararası Örg.ve Tems. Faal.	0,895	44	10,5	89,5	4558	0,0
Hanehalkları Tar.Kendi İht.F.	0,896	31	10,4	89,6	1799	0,0
Makine ve Ekipm.Kur.ve On.	0,898	80	10,2	89,8	142235	1,1
Mobilya İmalatı	0,902	80	9,8	90,2	132964	1,0
Eczacılık ve Ecz. İş.Mal.İm.	0,902	39	9,8	90,2	20511	0,2
Kök Köm.ve Petrol Ür.İm.	0,912	52	8,8	91,2	7952	0,1
İdari Danışmanlık Faal.	0,914	80	8,6	91,4	221989	1,7
Diğer Ulaşım Araçları İmalatı	0,916	65	8,4	91,6	48408	0,4
Seyahat Ace.Tur Op.Rez.Hiz	0,916	79	8,4	91,6	41773	0,3
Reklamcılık ve Pazar Araş.	0,923	77	7,7	92,3	52919	0,4
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İm.	0,926	62	7,4	92,6	51395	0,4
Birikimli Değerler	---	---	---	---	1644189	12,5
Bursa Hariç 80 İl Toplamı	---	---	---	---	13111153	100,0

Bursa'dan 2016 yılı içerisinde diğer 80 ile doğru yaşanan göç hareketinde gidilen illerdeki iktisadi faaliyet alanlarına en düşük düzeyde duyarlı dağılımın yaşandığı son yirmi iki faaliyet alanında yine 2016 yılında tüm faaliyet alanları içerisindeki yüzdelik ağırlığın %15,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bursa hariç tutulduğunda seksen ildeki tüm faaliyet alanlarında gerçekleşen istihdam hacmi 2016 yılında 13, 1 milyon olup, en duyarsız dağılımın yaşandığı son yirmi iki faaliyet alanındaki istihdam hacmiyse yaklaşık 2,1 milyon kişidir. Bu da toplam içindeki ağırlığın %15,8 olarak gerçekleşmesi anlamına gelmektedir (Tablo 14).

Tablo 14. Bursa'dan Yaşanan Göç Çıkışlarına En Duyarsız Faaliyet Alanları, 2016

Faaliyet Alanları	Endeks	Gözlem	Sosyal Fayda (%)	Sosyal Fayda Kaybı (%)	İstihdam Hacmi	İstihdam Ağırlığı (%)
Su Yolu Taşımacılığı	0,926	31	7,4	92,6	14455	0,1
Fabrik. Metal Ürün.(Mak.Tec.Har)	0,926	80	7,4	92,6	349712	2,7
Yaratıcı Sanatlar, Eğlence Faal.	0,933	62	6,7	93,3	11810	0,1
Bilimsel Araştırma ve Geliş. Faal.	0,934	59	6,6	93,4	11861	0,1
Sinema Filmi ve Ses Kaydı Yay.	0,935	67	6,5	93,5	18404	0,1
Programcılık ve Yayıncılık Faal.	0,938	65	6,2	93,8	9778	0,1
Bilgisayar Programlama ve Danış.	0,941	80	5,9	94,1	70435	0,5
Ev İçi Çalışanların Faaliyetleri	0,945	68	5,5	94,5	22764	0,2
Telekomünikasyon	0,949	78	5,1	94,9	23561	0,2
İstihdam Faaliyetleri	0,949	77	5,1	94,9	59735	0,5
Giyim Eşyaları İmalatı	0,957	80	4,3	95,7	451255	3,4
Diğer İmalatlar	0,959	77	4,1	95,9	53827	0,4
Bilgisayar, Elektronik ve Optik Ür.	0,960	67	4,0	96,0	32694	0,2
Kömür Ve Linyit Çıkarılması	0,964	48	3,6	96,4	36872	0,3
Ana Metal Sanayi	0,964	80	3,6	96,4	136039	1,0
Motorlu Kara Taşıtı ve Römork İm.	0,966	68	3,4	96,6	121940	0,9
Metal Cevheri Madenciliği	0,969	64	3,1	96,9	22448	0,2
Kimyasal Ürünleri İmalatı	0,974	74	2,6	97,4	69726	0,5
Havayolu Taşımacılığı	0,975	29	2,5	97,5	25927	0,2
Tekstil Ürünleri İmalatı	0,977	78	2,3	97,7	339432	2,6
Elektrikli Teçhizat İmalatı	0,978	75	2,2	97,8	128387	1,0
Deri ve İlgili Ürünler İmalatı	0,979	64	2,1	97,9	59036	0,5
Birikimli Değerler	---	---	---	---	2070098	15,8
Bursa Hariç 80 İl Toplamı	---	---	---	---	13111153	100,0

3.3. Tartışma

Türkiye’de piyasalaşmayla birlikte 1950’lerden itibaren başlayıp 2000’lere kadar çeşitli hız ve yoğunlukta süregelen iç göçte çekim alanları içerisinde yer alan Bursa’da 2000’lerden itibaren göç hızında Kocaeli, Antalya ve Tekirdağ’da olduğu gibi düşüş başlamıştır (Dücan, 2016: 171). Halbuki Bursa sadece iç göç çekişinde en yüksek ağırlığa sahip il olma özelliğiyle de sınırlı kalmamış, en düşük göç veren iller arasında yerini uzun yıllar boyunca geliştirerek koruma başarısını göstermiş bir bölge çekim merkezi olma özelliğine sahiptir. İç göç çıkışlarında 1975-85 arasında en düşük hıza sahip il Antalya iken 1985-2000 arası dönemde İstanbul, Ankara ve İzmir’i de geride bırakarak Bursa olmuştur (Bülbül ve Köse, 2010: 78). Yaşanan bu dönüşüm, beraberinde megakent özelliğine sahip İstanbul’da başlayan tersine göç sürecinin Bursa’da da başladığı izlenimi oluşturmaktadır. Nitekim 2018 yılı içerisinde bir önceki yıla göre $\frac{1}{4}$ ’lük artış yaşanarak neredeyse göç alışıyla aynı seviyeye çıkmış durumdadır. Bu gelişme ise Bursa’nın birkaç yıl içerisinde net göç verecek bir yapıya dönüşerek tersine göçün yaşandığı iller arasına girmesine yol açma potansiyelindedir.

Sönmez ve Er (2007) 2004 yılı için göç bültenlerinden elde ettikleri verilere dayanarak gerçekleştirdikleri analiz bulgularında, Bursa’nın köyden göç alıp kentlere göç veren il grubu içerisinde yer aldığını tespit etmiştir. Dolayısıyla son yıllarda artan Bursa dışına göç çıkışları, kırsal yerleşime göre olmayıp kentlere doğru şekillenmektedir. Bu durum ise Bursa’dan göç çıkışlarının emeklilerin memleketlerine geri dönüşü kaynaklı gerçekleşmediğini teyit etmektedir. Nitekim çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizlerde söz konusu çalışmada elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Bursa’dan 2018 yılı içerisinde diğer seksen ile doğru gerçekleşen göç çıkışının göç edilen illerdeki yerel birincil iş piyasası hacimlerine duyarlılığın tespitine odaklanılan uygulama çalışmasında, ilk olarak il içi istihdam olanaklarının sınırlı olduğu kesimlere duyarlılığın daha yüksek olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bu kapsamda da il içerisinde Türkiye bütününe göre oldukça

düşük ağırlıkta kalan kamu çalışanlarına duyarlılığın göreceli yüksekliği ön plana çıkmaktadır. Keza il istihdamında en yüksek paya sahip olan kesimi oluşturan işçiler için diğer göç edilen illerdeki birincil iş piyasasında istihdam edilen işçilere duyarlılığı da sınırlıdır. O halde il içi piyasanın tatminkâr olduğu noktada Bursalının göçü tercih etmediği açıktır.

Göç edilen illerdeki istihdam varlığı içerisinde birincil iş piyasasında istihdamı gerçekleşen işçi kesimine duyarlılığın en düşük düzeyde kalmasının yanı sıra bu kesim içerisinde seksen sekiz faaliyet alanındaki istihdam düzeylerine göre duyarlılık analizi gerçekleştirildiğinde de en yüksek duyarlılığın il nüfusu içerisinde en yüksek ağırlığa sahip olanlarda gerçekleşmesi dikkat çekmektedir.

Uygulamaların öncül çalışmalarda elde edilen bulgularla mukayesesiyse son derece sınırlı olup öncül çalışma özelliğindeki Çiftçi (2011a)'nin çalışması dikkat çekmektedir. Söz konusu çalışmanın nüfus sayımı sonuçlarına dayanarak gerçekleştirilmesi ve beş yıllık süredeki gerçekleştirmeleri içermesi sebebiyle bu çalışma kapsamında elde edilen bulgularla doğrudan örtüşme sağlanamadığı da görülmektedir. Ancak yine de iki çalışmada elde edilen ilgili bulgular karşılaştırıldığında, yorumlamaya gitme imkanı oluşmaktadır. Buna göre ise öncül çalışmada uygulama gerçekleştirilen on iki faaliyet alanı varlığı mevcutken bu çalışmada faaliyet alanı sayısı seksen sekizdir.

En yüksek ve en düşük sosyal fayda oranları açısından konu ele alındığıdaysa Çiftçi (2011)'nin çalışmasında en yüksek sosyal faydanın %55,2 olarak gerçekleştiği, bu çalışmada daysa %55,4 olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. En düşük oranlarsa öncül çalışmada %13,8 olarak gerçekleşmişken bu çalışmada %2,1'e kadar indiği dikkat çekmektedir. Düşük ve yüksek sosyal fayda oranlarının yaşandığı marjlarda öncül çalışma bulgularına göre oldukça yüksek bir farklılaşmanın yaşandığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak da öncül çalışmada hesaplanan sosyal fayda oranlarının standart sapması, bu çalışmaya göre daha düşük düzeyde gerçekleşmektedir. Ortalamalar açısından konu ele alındığında da öncül çalışmadaki %40,5'lik oranın %18,8'e kadar gerilediği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bu da söz konusu iki çalışma kapsamında Bursa'dan diğer illere yönelik gerçekleşen

göç çıkışlarının göç edilen illerdeki iktisadi faaliyet kollarına göre il içi istihdam varlığına göre ortalama olarak ciddi bir düşüş içerisinde olduğunu desteklemektedir. Diğer bir deyişle Bursa'dan diğer illere göçte göç edilen illerdeki faaliyet alanlarına göre istihdam hacimlerine duyarlılıkta belirgin bir düşüş yaşanmıştır (Tablo 15).

Tablo 15. Bursa'dan Diğer İllere Göç Çıkışlarında İktisadi Faaliyet Alanlarına Göre Göç Edilen İllerdeki İstihdam Hacimlerinden Sağlanan Sosyal Fayda Oranları Karşılaştırması

Çalışmalar	En Yüksek	En Düşük	Ortalama	Standart Sapma	Faaliyet Alanı Sayısı	İstihdam Yılı	Göç Periyodu
Çiftçi (2011)	55,2	13,8	40,5	12,1	12	2000	1995-2000
Çolak (2019)	55,4	2,1	18,8	13,6	88	2016	2016 Yılı İçinde

SONUÇ

İnsanoğlu sürekli hareket halinde bir varlıktır. Tarım devrimi öncesi dönemde avcılık ve toplayıcılıkla ihtiyaçlarını karşılayan insanoğlu, doğadaki kaynakların ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği anda ihtiyaçlarına cevap verecek bir başka yerin arayışına girerek düzenli olarak yer değiştirmiştir. Öncesi dönem bilinmemekle birlikte otuz bin yılı bulduğu tahmin edilen buzul çağında yaşanan bu sürecin anlamıysa bir neslin yirmi yıl olduğundan hareket edilirse bin beş yüz kuşaklık sürekli yer değiştirme süreciyle yaşamını sürdüren bir varlık olma özelliğine sahip olduğudur.

Tarım devrimiyle birlikte tüketicilikten üreticiliğe geçen insanlık, aşamalı olarak yerleşik hayata geçiş yapmıştır. Yaklaşık on iki bin yıl öncesine denk gelen tarım devrimi sonrasında da binlerce yıl boyunca tam yerleşik hayata geçiş mümkün olamamıştır. Erken tarım toplumlarında yerleşik hayata geçiş, arazi veriminin düştüğu noktaya kadar devam edebilmiş, verimliliğin üretime yetmediği noktadaysa orman alanlarının yakılarak verimli arazilerin açılıp geçici olarak bu yeni topraklara yerleşimle gerçekleşebilmiştir. Dolayısıyla yarı göçer yarı yerleşik bir hayat tarzı hâkim olmuştur. Sulama imkânlarının artışı, teknolojik gelişme ve özellikle gübreleme, beraberinde binlerce yıldır sürekli hareket halindeki insanoğlunun tam anlamıyla yerleşik hayata geçişinin önünü açmıştır. Bu noktadan sonra sanayi inkılabının gerçekleştiği 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın başlarına kadar geçen evrede İngiltere’de başlayan kırdan kente göç hareketine kadar kitlesel nitelikli ve düzenli coğrafi hareketlilik gerçekleşmemiştir. Geç tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecine kadar geçen sürede yaşanan iç göç hareketlerinin ağırlıklı olarak belirleyicileri ise savaşlar ve kıtlıklar olmuştur. Dolayısıyla da geçici karakter taşımıştır.

Türk toplumunun geçmiş kodlarına bakıldığında yarı yerleşik yarı göçerlik durumunun çok daha uzun yıllar boyunca sürdüğu görülmektedir. Orta Asya bozkırından Anadolu’ya gelişine kadar sürekli hareketlilik hali, Uygur istisnası dışında hâkim olan yapıyı oluşturmuştur. Anadolu’ya gelişle birlikte yerleşik hayata geçiş de hemen gerçekleşmemiş, yakın geçmişe kadar konar-göçerlik pek çok

bölgede ve pek çok boyda varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Osmanlı döneminde özellikle merkezi otoriteye karşı risk olarak görülen konargöçerlerin yerleşik hayata geçişi için yoğun çalışmalar yapılmış, kimi bölge ve boylarda başarıya ulaşılmış, kimilerindeyse başarı tam anlamıyla sağlanamamıştır. Ancak genel olarak bakıldığında Anadolu coğrafyasında da bir coğrafi hareketliliğin kısmen sürdüğü, buna karşılık siyasi, askeri ve çevresel koşulların etkisinin göçte etkili olduğu görülmektedir.

Gayrimüslimler ve Türkleşen yerli halkla birlikte konargöçerlerden yerleşik hayata geçenler de tımar sistemi veya mukataalarda tarımsal faaliyetleri gerçekleştiren yerleşik tarımcıları oluşturmuştur. Cumhuriyet sonrası dönemde de 1950'lere kadar tarım ağırlıklı bir ekonomik düzen varlığını sürdürmüştür. Milli gelirin yarısının elde edildiği tarım sektöründeki istihdam da tüm istihdam içerisinde dörtte üçü bulmuştur. Böyle bir yapı içerisinde iç göç hareketleri de son derece sınırlı kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok imparatorluğun parçalanmasıyla ana vatana gelen muhacirlerin yol açtığı göç alışı hâkim olduğu bir süreç yaşanmıştır. Muhacirlerin Türkiye'ye yönelik göçü ise bakış açısına göre hem iç göç hem de uluslararası göç kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü göçmenlerin geldikleri lokasyon Osmanlı sınırları içerisinde olup parçalanma sonrasında mübadele sürecinde olduğu gibi uyruk değişikliği olmaksızın göç hareketinin yaşanışı da söz konusudur. Ancak mübadele örneğinin aksine uzun yıllar önce Osmanlı hakimiyetinden kopan ülkelerden gelenler açısından farklı uyruktan Türk vatandaşlığına geçiş gerektiğinden, göçün izne de tabi oluşu sebebiyle uluslararası göçle örtüşen yapıyla da karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla net bir tanımlama yapmak çok da mümkün görünmemektedir.

Modern anlamda kitlesel ölçekli iç göç hareketi 19. yüzyıl batı dünyasında başlamıştır. İngiltere'de başlayan ve 19. yüzyıl boyunca kısa sürede batı dünyasında aşamalı olarak gerçekleşen sanayileşme süreci, beraberinde geç tarım toplumlarındaki stabilleşmiş olan hayatın dinamizm kazanmasına yol açmıştır. Tüketim alanlarının kırdan kente kayışı ve tarımda makineleşmeyle kırdan artan gizli işsizliğin yol açtığı refah azalışı, uzun yıllar sürececek bir düzenli ve kitlesel ölçekli kırdan kente göç hareketinin başlamasına yol açmıştır. Bu durum, kırsal alanların

boşalmasına ve olgunlaşmış bir sanayi toplumunu yapısına geçişe kadar azalarak da olsa sürmüştür.

Küresel ölçekte ikinci kentleşme dalgasıysa II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmiştir. İlk kentleşme dalgasında sanayileşmenin neticesi olarak üretimin kırdan kente kayışıyla şekillenen kentleşme, gelişmekte olan ülkelerde batı dünyasındaki öncülleri gibi her zaman sanayileşme süreci neticesinde gerçekleşmemiştir. Bazen hatta çoğu kez sanayileşme, batı mamullerinin ülkeye girişi için yerli montaj hattında birleştirilmesine dayanan montaj sanayii ile şekillenmiş olup, ayrıca ticaret ve inşaat sektörleri kanalıyla emek talebinin artışıyla kırdan kente yoğun olarak işçi çekimiyle oluşmuştur. İkinci kentleşme dalgasında mega kentler oluşurken çoğunda alt yapı sorunları yaşanmış, çarpık kentleşme ve eşitsizliğe dayalı yoksulluk kültürünün küresel ölçekte hakimiyetiyle karşılaşılmıştır. Mega kent özellikli metropoller nüfus taşıma kapasitelerinin potansiyel sınırlarına ulaşmasıysa beraberinde tersine göçü gündeme getirmiştir.

1970'lerden itibaren artarak yayılan bilgi ekonomisi, beraberinde üretici veya tüketici özellikli de olsa bilgi ve bilişim teknolojilerini kullanan geniş kitlelerin oluşumuna yol açarak sanayi ötesi topluma geçiş sürecinin çoğu gelişmekte olan ülkede de başlamasına yol açmıştır. Bu süreç özellikle yeni milenyumda hız kazanarak mega kent özellikli metropollerden başta çevre iller olmak üzere ülke içerisine doğru yaşanan tersine göç hareketinin yaşanmaya başlamasına yol açmıştır. Ulaşım alanında yaşanan gelişmeler, bilişimin toplum geneline yayılımı, eğitilmiş nüfusun giderek artan ağırlığı, üretim alanlarının mega kentlerden ve ardından da bölgesel merkez konumundaki büyük şehirlerden kent kademelenmesinde daha küçük kentlere doğru kayış yaşanması gibi etkenlerle hız kazanmıştır. İstanbul'dan tersine göç yaşanması, esasen bu gelişmeler ışığında doğal bir süreç olarak algılanabilir. Ancak Bursa gibi bölgesel büyüme merkezi özellikli bir kentte yaşanmaya başlaması, iç göçte yeni bir evreye geçişin de habercisi olma özelliğindedir. Bu noktada ulaşım olanaklarındaki kolaylığın etkisiyle kent çeperlerine doğru bir yayılımın olması beklentisi mevcut olsa da, esasen göç hareketinin tetikleyicisi tarım devrimi öncesinde sürekli hareket halindeki insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılama ve varlığını

sürdürme gayretinden başka bir şey değildir. Bu defa istihdam olanakları, sanayi inkılabı sonrasında batı dünyasında yaşandığı gibi belirleyici özelliğe bürünmektedir.

Bursa'dan 2018 yılı içerisinde diğer seksen ile yönelik gerçekleşen göç akımı incelendiğinde, üç kesime göre istihdam hacimleri içerisinde en yüksek duyarlılığın 4-1/c kapsamında sigortalı olan memur hacmine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bursa'da memur istihdamının toplam il içi istihdam içerisindeki ağırlığı, Türkiye bütünündeki memur istihdam ağırlığının oldukça altındadır. Bu durum, memur olmak isteyenlerin il içi imkanların elverişsizliği sebebiyle il dışına göçünü desteklediği anlamına gelmektedir. 4-1/a kapsamındaki birincil iş(gücü) piyasası içerisinde istihdam edilen varlığına göre göç çıkışları ise üç kesim içerisinde (işçi, bağımsız çalışan ve memur) en düşük düzeyde oluşu da göçte istihdam olanaklarına duyarlılığı destekleyen bir diğer bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Bursa'da 4-1/a kapsamındaki sigortalı işçi varlığının toplam il içi istihdam hacmi içerisindeki ağırlığı Türkiye bütünündeki mevcut ağırlığın oldukça üzerindedir. Dolayısıyla da il içi istihdam olanağının memur olarak istihdam edilme imkanının çok üzerinde oluşu, Bursa iş piyasasında istihdam edilme imkanı bulamayıp kent dışına göç etme ihtiyacını da sınırlamaktadır. Dolayısıyla genel olarak Bursa'da 2018'de başlangıç aşaması gerçekleşmeye başlayan tersine göç sürecinde de istihdam olanaklarının etkisini sürdüreceği sonucuna varılabilir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular içerisinde gidilen illerdeki emekli kesimlerinin hacimsel varlığına duyarlılıkla Bursa il özelinde emekli kesimlerinin yüzdeler ağırlıklarının ülke bütünündeki ağırlığa göre durumuyla örtüşen bir yapının örtüşmemesi, tersine göçün emeklilik aşaması kapsamında şekillenmediğinin göstergesi olarak kabulünü mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla tersine göç kapsamında gerçekleşecek çıkışların il dışı istihdam olanaklarıyla şekillenmesinin beklenmesi mümkün görünmektedir.

Her ne kadar çıkışlarda varış yerlerindeki istihdam hacimleri açısından en düşük duyarlılık 4-1/a'lı sigortalı çalışan işçi varlığında gerçekleşmiş olsa da, ülke bütününde istihdamda en yüksek ağırlığa sahip kesim işçilerdir. Bu kapsamda seksen sekiz faaliyet alanına göre duyarlılıkların tespitine yönelik gerçekleştirilen analiz bulguları, faaliyet alanları içerisinde en yüksek ağırlığa sahip olanlara duyarlılıkta

cididi bir artışın yaşandığını teyit etmektedir. Bu durum özel ihtisas alanlarına dayalı Bursa ili içerisinde iş bulamayıp il dışına çıkılma olasılığının da düşük kalacağını destekler niteliktedir. Dolayısıyla bölgesel yığılmaların olduğu sınırlı sayıdaki istihdama değil, daha genel karakterli ancak hacimsel olarak büyük istihdam olanaklarına duyarlı bir tersine göç süreci yaşanacağını desteklemektir.

KAYNAKLAR

- Akkayan, Taylan, *Göç ve Değişme*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979.
- Akkuş, Turgay, “Bir İktisadi Siyasa Projesi: Milli İktisat ve Bursa”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 16, s. 119-141, 2008.
- Akşit, Bahattin, “İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler Köy Tarafından Bir Bakış”. *IN Türkiye’de İç Göç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı*, Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci ve İsmail Aydın (ed.), İstanbul: Tarih Vakfı, s. 22-37, 1998.
- Arın, Sebla. "Bursa’da 1960 Sonrası Kentsel Dönüşüm: Emek ve Akpınar Mahalleleri Örneği", *İDEALKENT*, Cilt: 4, Sayı: 8, s. 228-249, 2013.
- Arslan, Hüseyin, “Osmanlı’da 1564-1611 Yılları Arasında İşgücü Göçü ve Nedenleri”, *Journal of Economy Culture and Society*, 57, s. 185-215, 2018.
- Aşkın, Elif, Rüştü Yayar, Zafer Oktay, “Kırsal Göçün Ekonometrik Analizi: Yeşilyurt İlçesi Örneği”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, s. 231-252, 2013.
- Ataöv, Anlı ve Sevin Osmay, “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”. *Metu Jfa*, Sayı: 2, s. 57-82, 2007.
- Aydemir, Salih ve Mehmet Şahin, “Tek Tanrılı Dinlerde Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Göç Teorileri Açısından Bir Analiz”. *Journal of Islamic Research*, Cilt: 28, Sayı: 3, s. 359-371, 2017.
- Baskıcı, Murat, "Osmanlı tarımında makineleşme: 1870-1914". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 1, 2003.
- Başel, Halis, "Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 53, s. 515-542, 2007.

- Bayram, Pınar, "19. Yüzyıl Osmanlı Devletinde Kentleşme: Yönetmel Reformlar ile Osmanlı Aydınlarının Kent Üzerine İzlenimlerine Yönelik Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 227-244, 2017.
- Bilican, Gökkaya ve Sezer AYAN, "İç Göç ve Kentleşme Sürecinde Kadının Ekonomik Yoksunluğu". *Journal of International Social Research*, Cilt: 9, Sayı: 46, 2016.
- Bülbül, Serpil ve Ali Köse, "Türkiye'de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 1, s. 75-94.
- Civan, Orhan ve Arzu Gökcalp, "Göçmen İşçi ve Göçmen İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği". *Çalışma ve Toplum Dergisi*, s. 233-264, 2011/1.
- Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı, Gazi Üniversitesi, Ankara, 21-23 Mayıs 2015.
- Coşkun, Ogün, "İç Göçler Açısından Erzurum İlinin Analizi". *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 20, s. 239-266, 2008.
- Çağlayan, Savaş, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, s. 67-91.
- Çağlayan, Savaş, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı: 17, s. 63-75, 2006.
- Çakır, Sabri, "Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 23, s. 209-222, 2011.
- Çalışkan, Zekeriya, "Türkiye'de Şehirleşme ve Gecekondulaşma". *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 55-61, 2006.

- Çelik, Fatih, “İç Göçler: Teorik Bir Analiz”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, s. 167-184, 2005.
- Çelik, Fatih, “İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçlerin Yaklaşımı İle Analizi”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, s. 149-170, Temmuz-Aralık 2016.
- Çelik, Fatih, “İç Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı İle Analizi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 13, s. 275-296, 2002.
- Çelik, Gülfettin, “Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası”. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 6, s. 49-110, 1999.
- Çiftçi, Murat “1995-2000 Dönemi İç Göç Hareketlerinde Emeğin Varış Yerlerindeki Çekim Türlerine Göre Mukayeseli Duyarlılık Düzeyleri”. *Çalışma ve Toplum*, Sayı 24, s. 277-292, İstanbul 2010b.
- Çiftçi, Murat “Türkiye’de İç Göçte Sosyal Ağ Kullanımı Üzerindeki Etkenler”. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 15, s. 105-124, Ankara 2011b.
- Çiftçi, Murat ve Betül Şengezer, "Bölgeler Arası Eşitsizlik Perspektifiyle İç Göç - Sosyoekonomik Gelişmişlik İlişkisi ve Türkiye". *Sigma J Eng & Nat Sci*, Cilt 6, Sayı 1, s. 29-40, İstanbul 2015.
- Çiftçi, Murat ve Betül Şengezer, "Türkiye'de İç Göç Hareketinde Hemşericiliğin Analizi". *Türkiye'de Göç ve İllerin Demografik, Ekonomik ve Fiziksel Dönüşümü*, Hiper yayın, İstanbul 2017.
- Çiftçi, Murat, “Bölgeler Arası Eşitsizlik Perspektifiyle İç Göç - Sosyoekonomik Gelişmişlik İlişkisi ve Türkiye Örneği”. *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Şehir Planlama Doktora Programı*, İstanbul 2011a.
- Çiftçi, Murat, “İç Göçte GSYİH Bileşenleri Olarak Çekici Faktör Kademelenmesi: Atkinson Bölgesel Eşitsizlik Endeksiyle 1995–2000 Dönemi İçin Bir

İstatistiksel Uygulama”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s. 1385-1406, Sakarya 2010a.

Çiftçi, Murat, “Türkiye’de İç Göçte Sosyal Ağ Kullanımı Üzerindeki Etkenler”. *Sosyoekonomi Dergisi*, Özel Sayı, 2011-MI, s. 106-124, 2011b.

Çoban, Orhan. "Türk Otomotiv Sanayiinde Endüstriyel Verimlilik ve Etkinlik." *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt: 0, Sayı: 29, s. 17-36, Kayser 2007.

Daşdemir, Esat, “Göçün Piyasalara Etkisi ve Faktör Hareketliliğini Açıklama Gücü: Emek Piyasalarının Küreselleşmesi ve Maliyetleri”. *G.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, s. 742-764, 2017.

Demirhan Seringen, Nurhan, *Almanya’daki Türklere Karşı Yabancı Düşmanlığı Bağlamında İnşa Edilen Milliyetçilik*, Gazi Üniversitesi SBE Sosyoloji ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017.

Demirhan, Yılmaz ve Seyfettin Aslan, “Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 23-62, 2015.

Deniz, Ayla ve Murat Özgür, “Rusya’dan Türkiye’ye Ulus Aşırı Göç: Antalya’daki Rus Göçmenler”. *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, s. 13-30, 2010.

Deniz, Taşkın, "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, 2014.

Develi, Erdem Selman, “21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politikası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: Göç Özel, s. 1343-1353, Isparta 2017.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980*, Ankara 1985, s. 2.

- Dinçer, Gönül ve Yusuf Muratoğlu, “Türkiye’den OECD Ülkelerine Gerçekleşen Göçün Çekim Modeli İle Analizi”. *MPRA*, MPRA Paper No: 62201, s. 1-14, 2014.
- Dinçer, İclal ve Zeynep ENLİL, "Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası, İstanbul". *Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama Konulu Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu*, s. 415-424, 2002.
- Dingeç, Emine, “Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları”, *History Studies*, Sayı: 2, s. 10-30, 2010.
- Dücan, Engin, “Türkiye’de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 12, 167-183, İstanbul 2016.
- Ela Özcan, E. Deniz, “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *İş ve Hayat Dergisi*, Sayı: 4, s. 193-215, 2008.
- Erkal, Mustafa, *Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul, 2016.
- Erkan, Rüstem ve Mazhar Bağlı, "Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, s. 105-124, 2005.
- Ertürk, Hasan, Elif Karakurt Tosun, “Küreselleşme sürecinde kentlerde mekânsal, sosyal ve kültürel değişim: Bursa örneği”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, s. 37-53, 2009.
- Es, Muharrem ve Tuncay Güloğlu, "Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, s. 79-93, 2004.
- Gezgin, Mehmet, “İşgücü Göçü Teorileri”. *Sosyoloji Konferansları 23*, s. 31-50, 1991.

- Güler, İbrahim, "18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Hareketleri Olarak İç Göçler". *Tarih Dergisi*, Sayı: 36, s. 155-212, 2000.
- Güllüpnar, Fuat, "Göç Olgusunun Ekonomi Politikası ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme". *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2012.
- Gümüş, Nevzat, Ali İlhan, Ali Gülersoy, "Bir Tersine Göç Örneği: Köprücük Köyü (Varto-Muş)". *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 8, Sayı: 6, s. 233-261, Ankara 2013.
- Güneş, Emin, "İç Göç Terörizm İlişkisinde Mersin Örneği." *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 275-302, 2013.
- Gürbüz, Mehmet ve Murat Karabulut, "Kırsal Göçler İle Sosyo-Ekonomik Özellikler Arasındaki İlişkilerin Analizi". *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 50, s. 37-60, İstanbul 2008.
- Güreşçi, Ertuğrul, "Kırsal Göçün Sonuçları ve Fırsatları". *XII. Tarım Ekonomisi Kongresi*, s. 2137-2144, Isparta 2016.
- Güreşçi, Ertuğrul, "Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 43, s. 1058-1064, 2016.
- Güreşçi, Ertuğrul, "Türkiye'de Köyden Kente Göç Olgusu". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 77-86, 2010.
- Işık, Şevket, "Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri." *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1-2, s. 57-71, 2005.
- İçduygu, Ahmet ve İbrahim Sirkeci, *Cumhuriyet Donemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri*, Baydar, Oya.(ed.), Tarih Vakfı Yayınları, s. 249-268, 1999.
- İnan, Canan Emek, "Türkiye'de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme", *Göç Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, s. 10-33, 2016.

- İpek, Egemen, "Consumption and Income Inequality in Turkey". *Journal of Yaşar University*, Cilt: 14, Sayı: 53, s. 13-20, 2019.
- İslamoğlu, Emel, Sinem Yıldırım, Abdurrahman Benli, "Türkiye’de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği". *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 68-93, 2014.
- Karagöz, Kadir, "Göç –Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli". *Sosyo Ekonomi*, Özel Sayı, MI-2011.
- Kartal, Bilhan ve Duygu Alptekin, "Ulus Aşırı Göç Süreci ve Yaşlılık: Almanya’da Birinci Kuşak Türk Göçmenler". *Journal of International Social Research*, Cilt: 8, Sayı: 37, s. 595-612, 2015.
- Kaştan, Yüksel, "Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 65-76, 2006.
- Kırdar, Murat G. ve D. Şirin Saracoğlu, *İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği*, No. 2012/75, Discussion Paper, Ankara 2012.
- King, Russel, "Theories and Typologies of Migrations: an Overview and a Primer". *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migrations and Ethnic Relations*, Sweden 2012.
- Kocadaş, Bekir, "Cumhuriyet Döneminde Yapılan İç ve Dış Göçler’in Toplumsal Etkileri". *Sosyolojik Düşün Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 11-18, 2016.
- Koç, Yunus, "Osmanlı dönemi İstanbul nüfus tarihi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* Sayı: 16, s. 171-200, 2010.
- Koramaz, Kerem, Vedi Dökmeci, Zeynep Özdemir, *Türkiyede Göç ve İllerin Demografik Ekonomik ve Fiziksel Dönüşümü*, Hiper Yayın, 1. Baskı, İstanbul, s. 25, 2017.

- Mahiroğulları, Adnan, “"Endüstri Devrimi Sonrasında Emeğin İstismarını Belgeleyen İki Eser: Germinal ve Dokumacılar". *Sosyoloji Konferansları*, Sayı: 32, s. 41-53, 2005.
- Maydaer, Saadet, “Osmanlı klâsik döneminde kadınların servet edinme yolları (Bursa örneği)”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, s. 30 – 46, 2006,
- Muratoğlu, Gönül ve Yusuf Muratoğlu, “1960-2010 Döneminde Türkiye’den OECD Ülkelerine Gerçekleşen Göçün Çekim Modeli İle Analizi”. *Bulletin of Economic Theory And Analysis*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 51-69, 2016.
- Newman, David, *Sosyoloji*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016.
- Olca, Ziya, “Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 99, s. 229-240, Ankara 2012.
- Onay, Abdülkadir, “Göçmen ve Mülteciler Konusunda Bazı Hukuki-Politik Kavramlar ve Suriye Örneği”, *Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi*, Ocak 2016 sayısı, s. 12-19.
- Oral, Elif Özlem, ve Zeynep Ahunbay, “Bursa'nın İpekçilikle İlgili Endüstri Mirasının Korunması". *İTÜ Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 37-46, 2005.
- Önder, Selahattin ve Engin Kırılı, “Osmanlı Döneminde Eskişehir’e Göçler”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005.
- Özdemir, Dilek, “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Eylül Cilt: 22, Sayı: 3, s. 1337-1349, Erzurum 2018.
- Özgür, E. Murat. "Türkiye'de İl İçi Göçler Hakkında Düşünceler." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* Cilt: 39, Sayı: 1-2, s. 159-167, Ankara 1999.

Özözen Kahraman, Selver ve Vedat Çalışkan, "Uluslararası Emek Göçü Teorileri ve ODKA". s. 477-486, Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi 21-23 Mayıs 2015 Ankara, Kongre Bildiri Kitabı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015.

Öztürk, Mustafa, "Türkiye'de İç Göçe Katılanların Kent Yaşamına ve Kentsel Emek Piyasalarına Etkileri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 52, s. 245-264, 2007.

Özünü, Emine Erdoğan ve Osman Gümüşçü, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Göç Aktörleri Olarak Çift-Bozanlar". *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 49, Sayı: 1, 2016.

Pazarlıoğlu, Vedat, "İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 14, Sayı: 1, s. 121-135, Manisa 2007.

Sağlam, Serdar, "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Sayı: 5, s. 33-44, 2006.

Saraçoğlu, Cenk. "Türkiye'de Göç Çalışmalarında 1980 Sonrasında Paradigma Değişimi". *Politika Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 1-24, 2012.

Schaefer, Richard, *Sosyoloji*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2013.

SGK, SGK İstatistik Yıllığı 2016, Ankara 2017.

Sönmez, Harun ve Fikret Er, "Türkiye'de İllere Göre İç Göç Hareketlerinin Modern Kümeleme Teknikleri İle İncelenmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, s. 17-32, Eskişehir 2007.

Sun, Chuanwang, vd, "The inequalities of public utility products in China: From the perspective of the Atkinson index". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Sayı: 51, s. 751-760, 2015.

- Şen, Mustafa, "Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi", *Çalışma ve Toplum* 40.1, s. 231 – 256, İstanbul 2014.
- Tezel, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi:(1923-1950)*. Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2015.
- Tosun, Elif Karakurt, and Zerrin Fırat, "Kentsel Mekândaki Değişimler ve Kişilerin Konut Tercihleri: Bursa Örneği". *Business and Economics Research Journal*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 173-195, 2012.
- TUIK, İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 1980-2018, <<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>> Erişim Tarihi: 25.02.2019.
- Tuzcu, Ayla ve Kerime Bademli, "Göçün Psikososyal Boyutu". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 56-66, 2014.
- Ulukan, Nihan Çiğerci, "Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği". Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul, 2008.
- Uysal, Mehmet ve Serpil AKTAŞ, "Sıralı Regresyon Analizi İle Türkiye'deki İç Göçleri Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 20 Sayı: 3, s. 191-200, 2011.
- Ündücü, Cemile, Melike Erdoğan, Özge Işık, "Avrupa'da Uluslararası Emeklilik Göçü ve Bütünleşme Kapsamında Yönetime Katılım Üzerine İnceleme". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 159-189, 2009.
- Walks, Alan, "Homeownership, Asset-based Welfare and the Neighbourhood Segregation of Wealth", *Housing Studies*, Cilt: 31, Sayı: 7, s. 755-784, 2016.
- Yakar, Mustafa ve Fatma Sert Eteman, "Türkiye'de İller Arası Göçlerin Nodexl İle Sosyal Ağ Analizi", *Göç Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 82-109, 2017.

Yenigül, Sevinç, “Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri”. *G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, s. 273-288, 2005.

Yılmaz, Abdurrahman, “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 1685-1704, Ankara 2014.

Yılmaz, Anıl ve Cahit Telci, “Türk Kültür Terminolojisinde GÖÇ Kavramı Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 2, s. 14-33, Ankara 2010.

Yüceşahin, Murat, Rüya Bayar, Murat Özgür, “Türkiye’de Şehirleşmenin Mekânsal Dağılışı ve Değişimi”. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 23-39, 2004.

Zencirkıran, Mehmet, *Sosyoloji*, Dora Yayınları, Bursa, 2015.